

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Ref

Statens
offentliga
utredningar

1971: 56

Justitie-
departementet

Ny moratorielag

SOU

Betänkande avgivet av Moratoriekommittén
Stockholm 1971

Statens offentliga utredningar 1971

Kronologisk förteckning

1. SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. Beckman. Fi.
2. Post- och Inrikes Tidningar. Norstedt & Söner. Ju.
3. Veterinärdistriktsindelningen, m m. Svenska Reproduktions AB. Jo.
4. Kommunala val. Esselte. C.
5. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. Esselte. Fi.
6. Ny sjömanslag. Esselte. K.
7. Finansiella tillväxtaspekter 1960-1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 4. Esselte. Fi.
8. Arbetskraftsresurserna 1965-1990. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 1. Esselte. Fi.
9. Större företags offentliga redovisning. Esselte. Fi.
10. Snatteri. Berlingska Boktryckeriet, Lund. Ju.
11. Ett nytt bilregister. Göteborgs Offsettryckeri AB. K.
12. Miljövården i Sverige under 70-talet. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 8. Esselte. Fi.
13. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 6. Esselte. Fi.
14. Varuhandeln fram till 1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 3. Esselte. Fi.
15. Förslag till aktiebolagslag m.m. Tryckeribolaget. Ju.
16. Regional utveckling och planering. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 7. Esselte. Fi.
17. Malm - Jord - Vatten. Svenska Reproduktions AB. I.
18. Mått och vikt. Norstedt & Söner. Fi.
19. Familjepensionsfrågor m.m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. S.
20. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. Norstedt & Söner. K.
21. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. Norstedt & Söner. K.
22. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. Norstedt & Söner. K.
23. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Register m m. Norstedt & Söner. K.
24. Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. Berlingska Boktryckeriet, Lund. U.
25. Boendeservice 3. Kommunstudien. Esselte. In.
26. Boendeservice 4. Projektstudien. Esselte. In.
27. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. Esselte. In.
28. Boendeservice 6. Strukturstudien. Esselte. In.
29. Kyrkan kostar. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
30. Sjömanspension. Göteborgs Offsettryckeri AB. K.
31. Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte. Fi.
32. Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga till Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte. Fi.
33. Fri affärstid. Göteborgs Offsettryckeri AB. H.
34. Lastbil och Taxi. Beckman. K.
35. Den fria rörligheten för personer inom EEC. Esselte. In.
36. Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen. Esselte. U.
37. Konsumentpolitik-riktlinjer och organisation. Tryckeribolaget. H.
38. Särskilda tandvårdsanordningar för vissa patientgrupper. Göteborgs Offsettryckeri AB. S.
39. Den svenska köpkraftsfördelningen 1967. Berlingska Boktryckeriet, Lund. In.
40. Export och import 1971-1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 5. Esselte. Fi.
41. Ny domstolsadministration. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
42. Försäkring och annat kontant stöd vid arbetslöshet. Esselte. In.
43. Arbetskraftens struktur och dimensioner. Esselte. In.
44. Bilagor till KSA-utredningens betänkande. Esselte. In.
45. Utsökningsrätt XI. Norstedt & Söner. Ju.
46. Teknisk översyn av kapitalbeskattningen. Norstedt & Söner. Fi.
47. Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.
48. Personurval med hjälp av psykologiska undersökningar. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.
49. Unga lagöverträdare I. Esselte. Ju.
50. Rådningstjänst. Göteborgs Offsettryckeri AB. C.
51. Invandrarutredningen I. Göteborgs Offsettryckeri AB. In.
52. Byggandets industrialisering. Beckman. In.
53. Lärarnas arbete. En statistisk arbetstidsstudie. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
54. Lärarnas arbete. Bilaga I. Tekniska rapporter. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
55. Lärarnas arbete. Bilaga II. Tabeller. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
56. Ny moratorielag. Svenska Reproduktions AB. Ju.

Statens offentliga utredningar

1971:56

Justitiedepartementet

Ny moratorielag

Betänkande avgivet av Moratoriekommittén
Stockholm 1971

ISBN 91-38-00016-4

Ny motorbroschyr

Reklambyrå AB, Sthlm 1971

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom beslut den 29 juni 1970 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla högst tre sakkunniga med uppdrag att överse moratorielagstiftningen m. m.

Med stöd härav tillkallades den 1 september 1970 såsom sakkunniga hovrättsrådet, numera t. f. rättschefen Lars Delin, tillika ordförande, bankdirektören Åke Gustafsson och departementsrådet Olof Lindberg. Till sekreterare åt de sakkunniga förordnades den 5 oktober 1970 hovrättsfiskalen Sven Norberg. Vidare förordnade departementschefen sistnämnda dag avdelningsdirektören C. R. Högborg, direktören Pon-

tus Modigh och rådmannen Arne Wilhelms-son att biträda de sakkunniga såsom experter.

De sakkunniga har antagit namnet moratoriekommittén.

Kommittén får härmed vördsamt överlämna betänkandet »Ny moratorielag» (SOU 1971: 56) Betänkandet är enhälligt. Det biträdes av samtliga experter.

Kommittén har härmed slutfört sitt arbete.

Stockholm den 6 oktober 1971.

Lars Delin

Åke Gustafsson

Olof Lindberg

/Sven Norberg

Innehåll

I Författningsförslag

Moratorielag	7
Lag om ändring i lagen (1957: 132) med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.	9

II Allmän motivering

Kapitel 1 <i>Inledning</i>	11
Kapitel 2 <i>Allmänt om totalförsvaret och beredskapslagstiftningen</i>	13
Kapitel 3 <i>Moratorielagstiftningens historiska bakgrund</i>	18
3.1 Allmänt om moratorium	18
3.2 Moratorielagstiftningen under första världskriget	19
3.3 1932 års moratorielagstiftning	20
3.4 Åren 1937 och 1938 planerade moratorieförordningar	21
3.5 1939 och 1940 års lagstiftning till skydd för vissa värnpliktiga	22
Kapitel 4 <i>Gällande moratorielagstiftning</i>	24
4.1 1940 års moratorielag	24
4.2 Förordnanden med stöd av 1940 års moratorielag	26
4.3 Annan gällande moratorielagstiftning än moratorielagen	26
Kapitel 5 <i>Moratorielagstiftning i vissa främmande länder</i>	29
5.1 Danmark	29
5.2 Finland	30

5.3 Norge	31
5.3.1 Tidigare lagstiftning	31
5.3.2 1964 års lag om »fristar og betalingsutsejting og ymist anna i serlege tilhøve»	32
5.4 Förbundsrepubliken Tyskland	33
5.5 Frankrike	34
5.6 Storbritannien	34
5.7 Amerikas Förenta Stater	35

Kapitel 6 <i>Huvuddragen i kommitténs överbäganden och förslag</i>	36
6.1 Moratorium vid krig och därmed jämförliga förhållanden	36
6.2 Utvidgning av möjligheterna att meddela generalmoratorium	37
6.3 Specialmoratorium	39
6.4 Igångsättningsmekanismen	39
6.5 Förbudet att uppvisa check till betalning m. m.	40
6.6 Framflyttning av tidsfrister	45
6.7 Moratorielagstiftningen i övrigt	49
6.8 Utsökningsväsendet i krig m. m.	50
6.8.1 Införsel	50
6.8.2 Utsökningsförfarandet i övrigt	53

III Specialmotivering

Förslag till moratorielag	57
Kriterier för moratorieförordnande	58
Igångsättningsmekanismen (1 §).	58
Den tid och de åtgärder ett moratorieförordnande kan avse (2 §).	58
Allmänt s. 58, anstånd med betalning av skuld s. 59, process- och exekutionsmoratorium s. 60, konkursmoratorium s. 62, inskränkningar i borgenärs rätt att i	

övrigt göra gällande rättsliga verkningar av dröjsmål med betalning s. 68, förbud att skaffa betalning ur lös pant s. 68, tvångsmoratorium s. 68, växelfristmoratorium s. 69, begränsning av moratorieförordnande och villkor i samband med sådant förordnande s. 69.	
Allmän avgift som inte kan anses som skuld (3 §).	70
Förbud att uppvisa växel och check till betalning m. m. Ränta under anståndstiden (4 §).	71
Osjälvtändigt fristmoratorium (5 §).	73
Tillsättande av administratorer för gäldenär vid specialmoratorium (6 §).	74
Utsträckning av moratorieförordnandes giltighetstid m. m. (7 §).	76
Återkallande av moratorieförordnande (8 §).	77
Utfärdande av tillämpningsföreskrifter (9 §).	77
Ikraftträdande m. m.	78
Förslag till ändring i särskilda rättegångslagen.	79
IV Sammanfattning	81

Bilaga

Exempel på moratorieförordnanden. Modell till allmänt moratorium i händelse Sverige råkat i krig s. 85, till moratorium vid beredskapstillstånd s. 87, till moratorium vid arbetskonflikt vid banker och andra penninginrättningar s. 89, till specialmoratorium s. 90. . .

Förslag till moratorielag

1 § Befinner sig landet i krig eller krigsfara eller råder här eljest utomordentliga, av krig föranledda förhållanden eller vidtages i utlandet åtgärd, varigenom betalning till borgenär inom landet hindras eller synnerligen försvåras, får Konungen förordna om moratorium. Innan sådant förordnande meddelas, skall fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret höras, om det är möjligt.

Även om förhållanden som avses i första stycket ej är för handen, får Konungen, efter hörande av fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret, förordna om moratorium, om det är av synnerlig vikt från allmän synpunkt.

Förordnande om moratorium skall, vid påföljd att det annars förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan huruvida förordnandet skall bestå. Blir förordnandet icke godkänt av riksdagen inom två månader från det underställningen skett, är det förfallet.

2 § Förordnande om moratorium meddelas för viss tid eller tills vidare. Det kan avse

1. anstånd med betalning av skuld, särskilda inskränkningar i borgenärs rätt att hos domstol eller exekutiv myndighet söka betalning för fordran och att i övrigt göra gällande rättsliga verkningar av dröjsmål med betalning, uppskov med handläggningen i mål om betalning och om gäldenärs försättande i konkurs, med åtgärd i exekutivt förfaran-

de och med försäljning av konkursbo tillhörig egendom samt förbud att genom försäljning eller på annat sätt skaffa sig betalning ur lös pant,

2. förbud för gäldenär att fullgöra betalning,

3. utsträckning av tiden för uppvisande av växel och upptagande av protest till bevarande av växelfordran samt för uppvisande av check och företagande av annan åtgärd till bevarande av återgångsfordran på grund av check.

Förordnande om moratorium kan begränsas till viss skuld eller viss grupp av gäldenärer eller till viss gäldenär som kan antagas ha råkat i särskilda betalningssvårigheter eller till del av landet eller på annat sätt samt kan förbindas med de villkor som är påkallade.

3 § Vad i denna lag föreskrives om skuld gäller även sådan allmän avgift som icke kan anses som skuld.

4 § Växel eller check, för vilken betalningsanstånd gäller, får icke uppvisas till betalning eller protesteras för bristande betalning, såvida ej Konungen förordnar annat.

I samband med förordnande om moratorium kan meddelas bestämmelser om skyldighet för gäldenären att utgiva ränta på skuld, med vars betalning anstånd åtnjutes.

5 § Är enligt lag eller annan författning borgenärs rätt beroende av att han anhängiggör talan eller vidtager annan åtgärd inom viss tid och kan till följd av förordnande enligt denna lag sådan åtgärd icke företagas, är borgenärens rätt bevarad, om åtgärden vidtages inom en månad efter det att hindret upphört. I fråga om vad borgenären har att iakttaga för att bevara växelrätt eller checkrätt gäller vad därom är särskilt föreskrivet.

6 § Har moratorium enligt 2 § första stycket 1 eller 2 beviljats annan juridisk person än dödsbo, kan Konungen, om det är nödvändigt för att främja syftet med moratoriet, föreskriva att administratorer skall övertaga förvaltningen av gäldenärens angelägenheter för den tid moratoriet gäller. Om administratorernas förvaltning gäller i tillämpliga delar vad som är föreskrivet för styrelsen eller annat förvaltningsorgan för gäldenären, i den mån ej Kungl. Maj:t förordnar annat. Administratorerna är dock icke skyldiga att vidtaga åtgärd för att gäldenären skall träda i likvidation eller försättas i konkurs. Administratorer utses av Konungen eller i den ordning Konungen bestämmer.

7 § Även om förordnande om moratorium godkänts av riksdagen får Konungen, om ej riksdagen beslutat annat, föreskriva att förordnandet skall helt eller delvis erhålla förlängd giltighet under högst sex månader eller utsträckas att gälla senare förfallande skulder av det slag som omfattas av moratoriet. Innan sådan föreskrift meddelas, skall fullmäktige i riksbanken och i riksgäldkontoret höras, om det är möjligt. Finnes förordnandet böra utsträckas under längre tid eller på annat sätt, äger 1 § tillämpning.

8 § Förordnande enligt denna lag får återkallas av Konungen, när skäl är därtill.

9 § Närmare föreskrifter för tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen. Konungen kan uppdraga åt riksbanken samt åt Konungen underordnad myndighet

att meddela föreskrifter som avses i första stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1972, då lagen (1940: 300) angående förordnande om anstånd med betalning av gäld (moratorielagen) och lagen (1940: 79) om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara skall upphöra att gälla.

Förslag till
Lag om ändring i lagen (1957:132)
med särskilda bestämmelser angående domstolarna
och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.

Härigenom förordnas, att 10 § lagen (1957:132) med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m. skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

10 § Är någon skyldig att för bevakande av sin enskilda rätt inom viss i lag eller författning föreskriven tid väcka talan eller påkalla prövning i annan ordning eller inför domstol eller domare vidtaga annan åtgärd och finnes han på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket hava varit ur stånd att inom den föreskrivna tiden vidtaga åtgärden, skall vad i 58 kap. rättegångsbalken är stadgat angående återställande av försutten tid tillämpas även om åtgärden icke är av beskaffenhet som i 11 § nämnda kapitel sägs. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning beträffande ansökan om resning och besvär över domvilla.

I fråga om återställande av försutten tid enligt första stycket i denna paragraf eller 58 kap. rättegångsbalken skall vad i 12 § nämnda kapitel är föreskrivet om att ansökan skall göras sist inom ett år från den dag då tiden utgick ej äga tillämpning, om sökanden på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket denna lag finnes hava varit ur stånd att inom sagda tid göra sådan ansökan.

Ansökan om återställande av försutten tid skall göras inom tre veckor sedan förfallet upphörde eller inom den längre tid varom Konungen förordnat.

Konungen får förordna att bestämmelserna i denna paragraf skall äga motsvarande tillämpning när någon i andra fall än som avses i första stycket har att inom viss i lag eller annan författning föreskriven tid vidtaga åtgärd för att bevaka sin enskilda rätt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1972.

Kommitténs direktiv återfinns i statsrådsprotokollet den 29 juni 1970. Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, anmälde efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om översyn av moratorielagstiftningen m. m. och anförde följande.

Enligt moratorielagen (1940: 300) kan Kungl. Maj:t under krig eller vissa andra i lagen angivna utomordentliga förhållanden förordna om anstånd med betalning av gäld och om olika inskränkningar i borgenärs rätt att skaffa sig betalning för sin fordran. I lagen föreskrivs bl. a., att check inte får uppvisas till betalning under tid då betalningsanstånd gäller.

I skrivelse till chefen för justitiedepartementet den 9 december 1969 har Sveriges Riksbank påpekat att en tillämpning av förbudet i moratorielagen mot att uppvisa check till betalning skulle innebära att de arbetstagare som har sin lön inestående på checkräkning hos någon affärsbank eller sparbänk inte kan komma åt sin lön. Riksbanken hemställer därför om en översyn av moratorielagen.

Svenska Byggnadsentreprenörföreningen har i skrivelse till Kungl. Maj:t den 21 april 1966 tagit upp en annan fråga som har anknytning till moratorielagstiftningen. Föreningen har pekat på de konsekvenser som en tillämpning av kungörelsen (1959: 177) angående byggnads- och reparationsberedskapen kan medföra. I skrivelsen hemställer föreningen att införsel i avlöning inte skall verkställas vid företag som är anslutna till beredskapen eller att införsel åtminstone skall verkställas endast för personal som avlönas från företagets centrala avlöningsskontor.

Moratorielagen har inte ändrats sedan den kom till år 1940. Checklöneväsandets utbred-

ning har helt ändrat förutsättningarna för förbudet att uppvisa check till betalning. Inte heller i övrigt torde lagen fylla kraven på en modern moratorielagstiftning.

På grund av det anförda förordar jag, att särskilda sakkunniga nu tillkallas för att företa en allmän översyn av moratorielagstiftningen.

Vid en sådan översyn bör också frågan om förfarandet vid införsel och annan utsökning under krig eller krigsfara uppmärksammas. De sakkunniga måste självfallet överväga, vilka förordnanden som i det hänseendet bör kunna meddelas med stöd av moratorielagstiftningen. Det kan emellertid finnas skäl att vid sidan av moratorielagstiftningen redan nu meddela bestämmelser om förfarandet i införsel- och annan exekutionsprocess, avsedda att tillämpas vid krig eller krigsfara eller andra utomordentliga av krig föranledda förhållanden. Om de sakkunniga finner, att sådana särskilda bestämmelser behövs, bör därav föranledda förslag läggas fram. Frågan om exekutionsväsendets organisation i krig faller däremot utanför utredningsuppdraget.

I samband med översynen av moratorielagstiftningen har ledamöter eller experter i kommittén haft överläggningar med representanter för bankväsendet och inhämtat synpunkter från olika organisationer inom näringslivet. Kommittén har även haft kontakt med krigsavlöningsberedningen (C 1964: 8), 1970 års försvarsutredning (Fö 1970: 22), checklöneutredningen (Fi 1969: 51) och sakkunniga (Ju 1963: 51) rörande lagstiftning om köp av lös egendom. I fråga om förfarandet i införsel- och annan exe-

kutionsprocess vid krig eller andra utomordentliga av krig föranledda förhållanden har överläggningar ägt rum med företrädare för exekutionsväsendets organisationsnämnd (EON) samt byggnads- och reparationsberedskapen (BRB).

ning har varit ändrad förändringen för förändring av utövandet av denna verksamhet. Detta har i övrigt varit en viktig del av den tekniska utvecklingen.

En grund av den tekniska utvecklingen är en allmän översyn av verksamheten. Vid en sådan översyn bör också frågan om förändring av utövandet av denna verksamhet tas upp.

Under åren efter kriget uppmärksammades tekniska utvecklingen i samband med utövandet av denna verksamhet. Detta har i övrigt varit en viktig del av den tekniska utvecklingen. En grund av den tekniska utvecklingen är en allmän översyn av verksamheten. Vid en sådan översyn bör också frågan om förändring av utövandet av denna verksamhet tas upp.

I samband med översynen av verksamheten i samband med utövandet av denna verksamhet. Detta har i övrigt varit en viktig del av den tekniska utvecklingen. En grund av den tekniska utvecklingen är en allmän översyn av verksamheten. Vid en sådan översyn bör också frågan om förändring av utövandet av denna verksamhet tas upp.

Kommittén dierktiv utövandet av denna verksamhet. Detta har i övrigt varit en viktig del av den tekniska utvecklingen. En grund av den tekniska utvecklingen är en allmän översyn av verksamheten. Vid en sådan översyn bör också frågan om förändring av utövandet av denna verksamhet tas upp.

Första mötet hölls den 29 juni 1970. Detta har i övrigt varit en viktig del av den tekniska utvecklingen. En grund av den tekniska utvecklingen är en allmän översyn av verksamheten. Vid en sådan översyn bör också frågan om förändring av utövandet av denna verksamhet tas upp.

I skrivelse till Kungl. Maj: den 21 april 1966 tagit upp en annan fråga som har anknytning till verksamheten. Detta har i övrigt varit en viktig del av den tekniska utvecklingen. En grund av den tekniska utvecklingen är en allmän översyn av verksamheten. Vid en sådan översyn bör också frågan om förändring av utövandet av denna verksamhet tas upp.

Svevika Byggnadsreparationsberedskapen har i skrivelse till Kungl. Maj: den 21 april 1966 tagit upp en annan fråga som har anknytning till verksamheten. Detta har i övrigt varit en viktig del av den tekniska utvecklingen. En grund av den tekniska utvecklingen är en allmän översyn av verksamheten. Vid en sådan översyn bör också frågan om förändring av utövandet av denna verksamhet tas upp.

Reparationsberedskapen har i skrivelse till Kungl. Maj: den 21 april 1966 tagit upp en annan fråga som har anknytning till verksamheten. Detta har i övrigt varit en viktig del av den tekniska utvecklingen. En grund av den tekniska utvecklingen är en allmän översyn av verksamheten. Vid en sådan översyn bör också frågan om förändring av utövandet av denna verksamhet tas upp.

Efter andra världskrigets slut har i vårt land pågått ett kontinuerligt arbete i syfte att bygga upp ett totalt försvar inför eventualiteten av en framtida beredskaps- eller krigssituation. Förberedelserna har efter hand vidgats till att omfatta allt flera grenar av samhällsverksamheten.

Enligt den målsättning för vårt totala försvar som fastställdes vid 1963 års riksdag (prop. 1963:108, SU: 113, rskr. 265) är totalförsvarets främsta uppgift att vara så förberett för kriget att det verkar fredsbevarande. Totalförsvaret måste därför snabbt kunna höja beredskapen och utveckla full styrka.

Totalförsvaret brukar indelas i tre huvuddelar, nämligen krigsmakten, civilförsvaret och det ekonomiska försvaret. Härtill kommer de åtgärder som innefattas i begreppet psykologiskt försvar. Krigsmaktens viktigaste uppgift är invasionsförsvar. Civilförsvaret skall främst skydda befolkning och egendom mot skador vid fientliga anfall samt rädda överlevande vid sådana anfall. Det ekonomiska försvarets uppgift är att i ett avspärningsläge eller under krig vari landet kan bli indragat tillgodose totalförsvarets behov av förnödenheter och trygga folkförsörjningen i vidaste bemärkelse. Till förberedelserna hör bl. a. lagring, planering av produktion, handel, distribution och reparationsverksamhet. Till området för den ekonomiska beredskapsplanläggningen hänförs också transportväsendet, tele- och postkom-

munikationer, bank- och betalningsväsendet, försäkringsväsendet och prisreglering.

Den centrala ledningen av totalförsvaret utövas under Kungl. Maj:t av ett flertal centrala verk och myndigheter, vilka har till uppgift att under samverkan med varandra leda totalförsvarsverksamheten inom sina ansvarsområden under såväl fred som krig. Ansvarsfördelningen bygger på principen att en myndighet som har hand om viss verksamhet i fred skall ha ansvar för motsvarande verksamhet också i ett beredskapsläge och under krig. De centrala myndigheternas krigsplanläggning m. m. samordnas inom den år 1962 inrättade totalförsvarets chefsnämnd. Som ett forum för orientering och överläggningar mellan regeringen och de centrala totalförsvarsmyndigheterna fungerar försvarsrådet, i vilket statsministern är ordförande. I organisationen för den regionala ledningen av totalförsvaret ingår på den högre nivån militärbefälhavare och civilbefälhavare samt chefer för kommunikationsverkens m. fl. myndigheters och organisationers regionala ledningsorgan samt på den lägre nivån länsstyrelser och försvarsområdesbefälhavare. Beredskapsplanläggningen på regional nivå inom de civila delarna av totalförsvaret är koncentrerad till länsstyrelserna. På lokal nivå åvilar viktiga uppgifter vissa lokala statliga organ samt kommunerna.

Jämsides med den fortlöpande beredskapsplanläggningen på totalförsvarets olika

områden har skett en kontinuerlig uppbyggnad av den administrativa beredskapen bl. a. på lagstiftningens område. Kommittén kommer i det följande att lämna en översikt över sådana delar av beredskapslagstiftningen som kommittén anser vara av särskilt intresse med hänsyn till uppdraget att överse moratorielagstiftningen m. m.

Beredskapslagstiftningen är i stor utsträckning utformad så att bestämmelserna visserligen trätt i kraft redan i fredstid men ej får tillämpas förrän vissa förutsättningar uppfyllts. Dessa förutsättningar är numera i stort sett samordnade och anknyter till begreppen krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. Bestämmelserna träder vid krig i allmänhet i tillämpning automatiskt och eljest efter förordnande av Kungl. Maj:t som därvid har att i efterhand inhämta riksdagens godkännande. Även sedan bestämmelserna trätt i tillämpning, krävs i vissa fall särskilt förordnande av Kungl. Maj:t beträffande konkreta åtgärder.

Omställningen inom totalförsvaret till högre beredskap i ett skärpt läge och vid krig regleras i *lagen (1960: 513) om beredskapstillstånd och beredskapskungörelsen (1960: 515)*. Befinner sig landet i krigsfara, kan Kungl. Maj:t enligt denna lagstiftning för stärkande av landets försvarsberedskap förordna om beredskapstillstånd. Är landet i omedelbar krigsfara, kan förordnande om beredskapstillstånd eller om skärpning av redan bestående beredskapstillstånd tillkännages genom beredskapslarm, varom Kungl. Maj:t beslutar. Inleds stridshandlingar mot svenskt territorium och kan förbindelserna med riksstyrelsen inte upprätthållas, kan civilbefälhavare eller länsstyrelse förordna om beredskapstillstånd eller om skärpning av redan bestående beredskapstillstånd. Sådant förordnande sker alltid genom beredskapslarm. Detta innebär automatiskt förordnande om tillämpning av ett stort antal beredskapsförfattningar, i den mån Kungl. Maj:t inte bestämmer annat.

Till de fundamentala bestämmelserna inom beredskapslagstiftningen hör vidare *lagen (1942: 87) med särskilda bestämmelser*

angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m. — den s. k. *administrativa fullmaktslagen* (vilken benämning används i det följande). Lagen, som är tillämplig bl. a. på alla mål och ärenden enligt utsökningslagen i den mån de ej handläggs av domstol¹, ger Kungl. Maj:t vidsträcktta möjligheter att delegera beslutanderätten i olika ärenden till underordnad myndighet, att överflytta beslutanderätten från viss myndighet till annan, att modifiera kraven på beslutförhet och att på annat sätt låta myndigheterna verka under enklare former än i fred (2 och 13 §§). Föreskrivna tider och platser för förrättningar kan ändras (4 §). Kravet på utredning i ärenden kan i viss utsträckning efterges (5 och 6 §§). Underlåtenhet att efterkomma myndighets föreläggande skall inte föranleda påföljd när den haft sin grund i krigsförhållanden (8 §). Tid för fullföljd av talan mot myndighets beslut och andra legala tidsfrister på förvaltningsrättens område kan förlängas eller återställas (9 och 10 §§). Under vissa omständigheter kan civilbefälhavare eller länsstyrelse under krig utan särskilt uppdrag utöva befogenhet som enligt lagen tillkommer Kungl. Maj:t (11 §). Delgivning med den som tjänstgör vid krigsmakten skall ske genom militär myndighets försorg (12 §). Enligt tillämpningskungörelse (1943: 137) till lagen åligger det myndigheterna att vid krig eller därmed likställda förhållanden i möjligaste mån anpassa sin verksamhet efter de rådande förhållandena. De skall bl. a. se till att organisation, arbetsformer och förfarande i största möjliga mån förenklas. Ärenden som angår försvar eller folkförsörjning skall ges prioritet.

Till de grundläggande bestämmelserna inom beredskapslagstiftningen får också sägas höra *lagen (1957: 132) med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.* — den s. k. *särskilda rättegångslagen* (vilken benämning används i det följande). Lagen innehåller bl. a. bestämmelser om möjlighet till ändring i domarnas tjänstgöring (2 och

¹ Se prop. 1957: 76 s. 27.

3 §§), överflyttning av mål eller ärende till annan likställd domstol (5 §), förordnande av ombud för bortovarande part (6 och 7 §§), förlängning av tidsfrist för fullföljd av talan (9 §), återställande av försutten tid i fråga om vissa andra legala tidsfrister (10 §), kvarhållande av försändelse och telefonavlyssning m. m. i samband med utredning om brott (12—14 §§) samt delgivning med den som tjänstgör vid krigsmakten (15 §). Vid krig kan befogenhet som enligt lagen tillkommer Kungl. Maj:t under vissa omständigheter utövas av vederböran- de hovrätt (16 §).

Den nu berörda lagstiftningen har som gemensam utgångspunkt att rättskipningen och förvaltningen i princip skall upprätthållas även under krigsförhållanden.

Av den omfattande beredskapslagstiftningen avseende totalförsvarets olika delar anser sig kommittén ha anledning att beröra huvudsakligen blott vissa bestämmelser beträffande det ekonomiska försvaret, vilka är av särskilt intresse med hänsyn till kommitténs arbetsuppgift, främst lagstiftningen rörande betalnings- och skatteväsendet.

Lagen (1957: 684) om betalningsväsendet under krigsförhållanden ger Kungl. Maj:t befogenhet att meddela av förhållandena påkallade bestämmelser om riksbankens sedelutgivning och bankrörelse m. m. samt angående rikets mynt (2 och 3 §§). För att minska behovet av sedlar och mynt samt förenkla det statliga kassaväsendet kan Kungl. Maj:t vidare föreskriva skyldighet för riksbanken att inlösa vissa postala utbetalningshandlingar och skyldighet för statlig myndighet att ta emot dylika handlingar som likvid vid inbetalningar (4 §). Vid förbindelseavbrott eller kommunikationssvårigheter eller om eljest under krig föreligger trängande behov av omedelbara åtgärder får länsstyrelsen utöva de befogenheter som enligt lagen tillkommer Kungl. Maj:t (5 §). Tillämpningskungörelse (1964: 18) har utfärdats.

I *lagen (1957: 685) angående utövande av fullmäktige i riksbanken och fullmäktige i riksgäldskontoret tillkommande befogenheter under krigsförhållanden* ges bestäm-

melser om utövandet av dessa befogenheter om riket eller del därav besätts av fientlig makt.

Med stöd av *lagen (1940: 79) om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara* kan Kungl. Maj:t under sådana förhållanden förordna om utsträckning av tiden för uppvisande av växel och upptagande av protest till bevarande av växelfordran samt för uppvisande av check och företagande av annan åtgärd till bevarande av återgångsfordran på grund av check.

Till beredskapslagstiftningen på det ekonomiska försvarets område hör också *moratorielagen (1940: 300)*.

Enligt förordningen (1957: 686) om taxeringsväsendet under krigsförhållanden m. m. kan Kungl. Maj:t när förordningen är i tillämpning förordna att taxering enligt kommunalskattelagen och förordningarna om statlig inkomstskatt samt om statlig förmögenhetsskatt tills vidare inte skall verkställas eller att sådan taxering skall verkställas blott beträffande vissa grupper av skattskyldiga eller ske i annan ordning än som föreskrivs i taxeringsförordningen (2 §). Då så finns påkallat på grund av krigsförhållanden kan Kungl. Maj:t vidare förordna att i stället för vad som stadgas i uppborðsförordningen och folkbokföringsförordningen skall gälla vad Kungl. Maj:t föreskriver därom (3 §). I motiven till lagen framhålls som angeläget att taxerings-, uppborðs- och folkbokföringsverksamheten bedrivs enligt de fredstida bestämmelserna så länge detta överhuvud är möjligt. Vissa nödvändiga för- enklingar skall kunna beslutas av Kungl. Maj:t. Vid ett krigsutbrott torde man där- emot få räkna med att den ordinarie taxeringsverksamheten nedläggs tills vidare. I den mån omständigheterna medger det får i stället tillämpas ett förfarande av summa- risk karaktär, syftande till ett provisoriskt fastställande av skatt för vissa grupper av skattskyldiga, närmast de som inte är rena löntagare. Beträffande löntagarna synes man få räkna med att någon taxering inte kan komma att ske förrän tidigast i sam- band med att normala förhållanden åter in-

träder. I fråga om uppbördsväsendet bör enligt motiven som allmän princip gälla att skatteavdrag för preliminär A-skatt skall göras för varje arbetstagare, alltså även för arbetstagare som erhållit debetsedel å preliminär B-skatt (prop. 1957: 176 s. 33 ff). Vissa tillämpningsföreskrifter har meddelats i *kungörelsen (1958: 388) med vissa bestämmelser rörande taxering, uppbörd och folkbokföring under krigsförhållanden*. Kan debetsedel på preliminär A-skatt inte företes, skall arbetsgivaren verkställa avdrag enligt den kolumn i skattetabellen, som i enlighet med av arbetstagaren lämnade uppgifter och för arbetsgivaren eljest kända förhållanden kan anses tillämplig (13 §). Länsstyrelsen kan bl. a. föreskriva att skatteavdrag för betalning av kvarstående skatt inte skall verkställas, liksom att med debitering av slutlig skatt och med utfärdande av debetsedel på sådan skatt skall anstå tills vidare (15 §). Utbetalning av löner och pensioner till vissa kategorier statligt anställda förutsätts eventuellt komma att ske genom utlämnande av löne- och pensionsbevis som avser nettobelopp efter avdrag för källskatt och berättigar till utkvittering av beloppet på postanstalt. Preliminärskatten skall i sådant fall uttagas efter grunder som bestäms av Kungl. Maj:t (12 § 2 mom.).

Vidare må uppmärksammas ett par andra beredskapslagar som är av intresse i förevarande sammanhang. Enligt *lagen (1964: 63) om kommunal beredskap* åligger det kommun under civilförsvarsberedskap att bistå den som till följd av krigsskada, utrymning eller liknande förhållanden blivit i behov av särskilt bistånd, i den mån hans behov inte skall tillgodoses på annat sätt. Enligt *lagen (1964: 47) om krigshjälp* utgår sådan hjälp till den som på grund av krigsskada, utrymning eller andra med krig eller krigsfara sammanhängande förhållanden saknar tillgängliga medel till sitt livsuppehälle eller till erforderlig vård och vars hjälpbehov inte tillgodoses på annat sätt. Krigshjälpen skall vara behovsprövad, men Kungl. Maj:t kan förordna att icke behovsprövad krigshjälp för viss tid kan utgå till den som på grund av krigsskada eller utrym-

ning lämnat sin bostad. Krigshjälp utgår enligt en av Kungl. Maj:t fastställd taxa. Verksamheten handhas av kommunala krigshjälpsnämnder.

För bedömningen av den miljö i vilken en moratorielag kan komma att tillämpas är vissa delar av beredskapsplanläggningen inom totalförsvaret av väsentlig betydelse. Kommittén syftar främst på utrymnings- och personalplanläggningen. Kommittén är medveten om att de överväganden som kommer att ske inom 1970 års försvarsutredning kan medföra beslut om vissa ändringar i principerna för planläggningen på bl. a. dessa områden. Kommittén har emellertid haft att utgå från nu gällande riktlinjer.

Enligt beslut av statsmakterna i mitten på 1950-talet skall tyngdpunkten i civilförsvarets verksamhet ligga på skydd och utrymning. Utrymning planläggs såsom beredskapsutrymning för orter med mer än 10.000 invånare. Planläggningen tar sikte på barn, sjuka, åldringar och andra icke arbetsföra personer jämte vårdare och omfattar totalt cirka 2,2 milj. personer. För orter som på grund av sin storlek eller av andra skäl bedöms vara särskilt utsatta planeras dessutom slutlig utrymning av samtliga förvärsarbetande utom personal som oundvikligen erfordras för krigsviktig verksamhet. Slutlig utrymning planläggs i princip för orter med mer än 30.000 invånare och omfattar totalt cirka 1,1 milj. personer. Vidare planläggs invasionsutrymning av vissa kust- och gränsområden omfattande cirka 0,5 milj. personer. Inkvartering av de utrymmande avses i regel ske i det egna länet. Undantag härifrån utgör främst de största tätorterna. Skulle utrymningsplanläggningen sättas i verket i full omfattning, berörs sålunda totalt närmare 4 milj. personer. Man vill emellertid söka undvika att utrymningarna får denna totala omfattning. Starka skäl finns för att utrymningarna om möjligt bör begränsas. Planeringens utformning ger därför myndigheterna möjlighet att i olika beredskaps- och krigssituationer välja de utrymningsalternativ som bedöms lämpligast i det aktuella läget.

Hur stor del av landets personella resurser som kan komma att tas i anspråk för tjänstgöring inom totalförsvaret i ett krisläge beror av den beredskapsgrad som visar sig nödvändig i den aktuella hotsituationen och kan med hänsyn till den mångfald variationer som härvidlag kan komma i fråga inte bedömas i förväg. Enligt vad kommittén inhämtat kan man emellertid i stort räkna med följande fördelning av personal som kommer att tjänstgöra inom totalförsvaret efter allmän mobilisering men före slutliga utrymningar. Personal som i regel kommer att ha arbetsuppgifter utanför den näringsgren den tillhör i fred utgör till antalet cirka 1.270.000. Hit har hänförts personal vid krigsmakten, civilförsvaret och inom frivillig försvarsverksamhet samt viss personal som behövs för det civila transportväsendet, det ekonomiska försvaret i övrigt och det psykologiska försvaret. Personal som i regel kvarstannar i sin fredstida verksamhet även efter slutlig utrymning uppgår till cirka 1.700.000 personer. Det är här fråga om personal vid krigsviktiga verk, organisationer och företag, som planlagts i den enskilda verksamheten, samt övrig krigsviktig verksamhet. Totalt kan sålunda cirka 3 milj. personer komma att bli engagerade i landets totala försvar.

3 Moratorielagstiftningens historiska bakgrund

3.1 Allmänt om moratorium

Den svenska litteraturen angående moratorium är sparsam. Huvudarbetet utgörs av det år 1923 av Albert Kôersner och Nils Rabenius utgivna verket »Om moratorium. Några bidrag till kännedom om dess begrepp och användning». Följande anteckningar angående moratoriebegreppet är hämtade från nämnda arbete.

Med moratorium kan man förstå »varje av myndighet lämnat anstånd med fullgörande av en förpliktelse, vare sig under normala förhållanden eller under av exceptionella omständigheter föranledd kristid, och detta vare sig anståndet avser gäldenär eller borgenär». Moratorium vilar antingen direkt på lag eller på myndighets beslut. Till moratorium hänförs följaktligen inte sådant anstånd som borgenärer genom frivillig överenskommelse lämnar gäldenär. Tvångsackord i och utom konkurs är däremot en form av moratorium. Från detta institut bortses emellertid i det följande. Såsom utgörande ett osedvanligt ingrepp i normala rättsförhållanden regleras moratorium vanligen genom lagstiftning för extraordinära händelser såsom krig och därmed likartade förhållanden. Även den normala lagstiftningen kan emellertid inrymma vissa moratorieföreskrifter.

Moratorium avser modifikation av förpliktelse och gäller i så måtto främst till förmån för gäldenärer. Moratorium kan emellertid i vissa fall även vara till fördel

för borgenär. Som villkor för att en fordran skall kunna utkrävas gäller t. ex. att preskription ej inträtt. Moratorium kan då medföra att preskriptionstiden förlängs. Ofta är gäldenärs- och borgenärsmoratorium nödvändigt sammanvävda med varandra i det konkreta fallet, vanligen så att ett anstånd för borgenär blott ter sig som konsekvens av ett gäldenärsmoratorium.

Föremålet för moratorium kan sålunda allmänt anges såsom en förpliktelse. I regel avser denna penningsskuld. Förpliktelsen behöver dock inte nödvändigtvis vara av det slag som åvilar en person i hans egenskap av gäldenär eller borgenär. Under moratorium anses även kunna inbegripas t. ex. anstånd som lämnas ett processobjekt med hänsyn till plikten att iakttaga frister.

Moratorium företer vissa likheter med anstånd som tillkommit genom överenskommelse mellan borgenär och gäldenär. Beträffande verkningarna av moratorium kan därför ledning i vissa hänseenden hämtas från principer som gäller i fråga om dylikt »civilt anstånd». Viss överensstämmelse föreligger också med den allmänna rättens regler rörande befrielse från förpliktelse i anledning av force majeure. Liksom efterföljande force majeure berör moratorium i princip endast sådana förbindelser som ingåtts före inträffandet av de utomordentliga händelserna.

I doktrinen skiljer man mellan flera olika former av moratorium. I det följande åter-

ges några av de viktigaste distinktionerna.

Generalmoratorium avser alla eller vissa grupper av gäldenärer eller borgenärer beträffande deras förpliktelser i ett eller flera avseenden. Om ett generalmoratorium i princip avser alla gäldenärer eller borgenärer, betecknas det som *allmänt*. Om det är begränsat till vissa grupper av gäldenärer, till vissa slag av förpliktelser eller t. ex. till vissa geografiska områden, talar man om *särskilt generalmoratorium*. Som exempel på särskilda generalmoratorier kan nämnas moratorium för krigsdeltagare, fastighetsmoratorium, växelmoratorium, fristmoratorium, moratorium beträffande obligationer och försäkringsavtal, utlandsmoratorium och moratorium avseende krigsdrabbade områden.

Specialmoratorium avser till skillnad från generalmoratorium det fallet att anstånd beviljas en enstaka gäldenär. Sådant moratorium kan vara *individuellt* eller *allmänt*. Ett specialmoratorium kallas individuellt, när gäldenär beviljas anstånd i förhållande till viss borgenär, och allmänt när anståndet gäller i förhållande till alla eller flertalet av gäldenärens fordringsägare.

Som framgått av det föregående skiljer man mellan *gäldenärsmoratorium* och *borgenärsmoratorium* allteftersom anståndet avser gäldenärs eller borgenärs förpliktelser.

En annan indelning utgår från olika faser i det anspråk ett moratorium avser och skiljer mellan *civilrättsligt och processrättsligt moratorium* samt inom det senare mellan *rättegångs-, exekutions- och konkursmoratorium*. Av blandat slag — civilt, processuellt m. m. — är *fristmoratoriet*.

Moratorium kan vara *frivilligt moratorium* eller *tvångsmoratorium* allteftersom gäldenären har frihet att efter gottfinnande begagna sig därav eller om han är skyldig att utnyttja moratoriet. Tvångsmoratorium avser vanligen betalning av skulder till personer i fiendestat.

3.2 Moratorielagstiftningen under första världskriget

När första världskriget bröt ut, saknade Sverige lagstiftning om moratorium. En så-

dan lagstiftning kom emellertid till stånd redan under de första dagarna efter krigsutbrottet. Den hade karaktären av ett civilrättsligt generalmoratorium. Detta avvecklades efter hand och upphörde redan efter några månader i fråga om inländsk gäld men först vid 1915 års utgång i fråga om skuld till personer i utlandet. Flera lagar i ämnet utfärdades.

Enligt den först utfärdade *moratorielagen*, meddelad den 5 augusti 1914, skulle för all gäld som förfallit till betalning före nämnda dag åtnjutas anstånd till den 7 september 1914. För gäld som förföll till betalning mellan den 5 augusti och den 7 september skulle betalning få anstå till dess en kalendermånad förflutit efter förfalldagen. Från moratoriet undantogs, förutom gäld som tillkom efter den 5 augusti, skatter, utskylder och andra offentliga avgifter (bortsett från vissa patentavgifter och registreringsavgifter för varumärken).

Rörande innebörden av anståndet föreskrevs att gälden inte fick utsökas under anståndstiden vare sig genom stämning till domstol eller hos överexekutor. Ej heller fick hos utmättningsman sökas eller verkställas utmätning. Borgenär fick inte göra ansökan om gäldenärs försättning i konkurs, om ansöknings grundades på gäld som omfattades av moratoriet. Lagen innehöll också ett exekutivmoratorium. Om utmätning redan skett när lagen trädde i kraft eller gäldenärens bo då redan avträtts till konkurs, fick den utmätta eller till konkurs avträdde egendomen inte försäljas under anståndstiden, oberoende av på vilken gäld åtgärden grundats.

Under den närmast följande tiden uttalades från olika håll önskemål om moratoriets upphörande och ersättande med anordningar för en successiv avveckling av detsamma. Önskemålen resulterade i *lagen den 4 september 1914 om utsträckt anstånd med betalning av gäld*. Lagen avsåg att beträffande inländsk gäld åstadkomma väsentliga begränsningar i det förutvarande moratoriets omfattning. Anståndstiderna för gäld bestämdes olika beroende på när gälden förföll till betalning. För viss gäld gavs ej nå-

got ytterligare anstånd. Från moratoriet undantogs alla offentliga avgifter, post-, telefon- och telegramavgifter, avgifter för vatten, gas och elektrisk ström, försäkringspremier, ersättning för olycksfall i arbete, underhållsbidrag, skadestånd, böter eller vite, avlöning för allmän eller enskild tjänst, pension, livränta, arrendeavgift, hyra, gäld som åvilade stat eller kommun, avbetalning på vissa in-teckningslån samt räntor. På så sätt skedde en avveckling av moratoriet beträffande inländsk gäld. Beträffande förbindelser till utom riket bosatt borgenär ansågs det nödvändigt att bibehålla ett vidsträcktare moratorium. De flesta europeiska stater uppehöll nämligen ett sådant gentemot Sverige.

Augustilagens bestämmelser om exekutivmoratorium utsträcktes genom septemberlagen att gälla t. o. m. den 6 oktober 1914 och ändrades bl. a. såtillvida att de utsträcktes att avse också realisation av lös pant.

Kort härefter utfärdades den första fullmaktslagen angående moratorium, nämligen lagen den 18 september 1914 angående förordnande om anstånd med betalning av gäld. I lagen föreskrevs att Kungl. Maj:t, om i främmande europeisk stat förordnats om moratorium eller om Sverige befann sig i krig eller krigsfara, ägde under vissa villkor och förutsättningar utan riksdagens medverkan provisoriskt förordna om anstånd med betalning av gäld samt ge vissa i samband därmed erforderliga föreskrifter.

Tillämpningen av det genom augusti- och septemberlagarna genomförda civilrättsliga moratoriet angående utlandsgäld utsträcktes genom olika förordningar att gälla ända till den 1 januari 1916. Exekutivmoratoriet avvecklades slutligt några månader tidigare.

3.3 1932 års moratorielagstiftning

I början av 1932 aktualiserades frågan om specialmoratorium. Orsaken var Ivar Kreugers död och denna händelses inverkan på det ekonomiska livet. När frågan om moratorium av denna anledning togs upp i justitiedepartementet, framhölls såsom en brist i

1914 års fullmaktslag att lagen utgick från att moratorieförordnande skulle avse generalmoratorium (prop. 1932: 198). Den 14 mars 1932 utfärdades *lagen (1932: 45) om anstånd i särskilt fall med gälds betalning*.

Enligt denna lag ägde Kungl. Maj:t, där det med hänsyn till svår penningkris prövades oundgängligen nödigt för tillgodoseende av allmänt väl, efter hörande av fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret, medgiva gäldenär det anstånd med gälds betalning, som påkallades av omständigheterna. Anstånd skulle avse viss tid, högst en månad, men med vissa möjligheter till förlängning. Medgivande av anstånd med betalning av skuld kunde även innefatta förbud för gäldenär att fullgöra betalning under anståndstiden. Lagen föreskrev vidare bl. a. rätt för Kungl. Maj:t att utfärda nödiga föreskrifter rörande inskränkningar i borgenärs rätt att hos domstol, överexekutor och utmättningsman utsöka sin fordran, att söka gäldenär i konkurs och att i övrigt göra gällande rättsverkningar av dröjsmål med betalningen ävensom rörande uppskov med försäljning av utmätt egenom. Växel eller check fick under anståndstiden inte uppvisas till betalning eller protesteras för bristande betalning. Lagen skulle gälla till den 1 juni 1932.

Med stöd av lagen utfärdade Kungl. Maj:t den 14 mars 1932 en *förordning (1932: 46) angående anstånd för AB Kreuger & Toll m. fl. med gälds betalning*. Denna förordning innehöll bl. a. följande föreskrifter. Gäldenären skulle åtnjuta anstånd till och med utgången av mars månad. Gäldenären skulle under denna tid ej få fullgöra annan betalning än som oundgängligen erfordrades för uppehållande av gäldenärens verksamhet eller till undvikande av nedgång i hans tillgångar eller, där gäldenären var annan än aktiebolag, för täckande av nödiga personliga utgifter. Under anståndstiden fick gäld, för vilken anstånd åtnjöt, inte utsökas genom stämning till domstol eller hos överexekutor. Utmätning fick inte sökas eller verkställas. Ej heller fick konkursansökan behandlas. Pant som blivit satt för gäld, vilken omfattades av anståndet,

fick inte försäljas eller behållas av borgenä-
ren för egen räkning. Ej heller fick vite ut-
gå, där sådant utfästis för den händelse
gäldenären skulle dröja med betalningen
över förfallodagen. Bestämmelse om att
gäldenärens rätt i följd av dröjsmål med
betalningen skulle vara förverkad, fick inte
vinna tillämpning. Vissa regler gavs om be-
räkning av ränta.

Den 31 maj 1932 utfärdades en ny lag
(1932: 156) om anstånd i särskilt fall med
gälds betalning, att gälla t. o. m. den 28
februari 1933. Med stöd av lagen utfärda-
des den 1 juni 1932 förordningen (1932:
158) angående anstånd för Svenska Tänd-
sticks Aktiebolaget med gälds betalning. —
Giltighetstiden för lagen den 31 maj 1932
förlängdes genom särskilda lagar 1933,
1934, 1935 och 1936.

Lagen den 31 maj 1932 innehöll två vä-
sentliga ändringar i förhållande till lagen
den 14 mars samma år. Dels utsträcktes gil-
tighetstiden för anstånd från en månad till
tre månader. Syftet att bereda ett företag
som befann sig i svårigheter rådrum för
förhandlingar ansågs bättre kunna vinnas
genom en från början något rikligare till-
mätt anståndstid. Dels infördes i majlagen
en ny bestämmelse, enligt vilken Kungl.
Maj:t, om gäldenären var aktiebolag och det
var erforderligt för att främja syftet med
anståndet, kunde förordna administratorer
att under anståndstiden handha förvaltning-
en av bolagets angelägenheter. Administra-
torerna var dock inte skyldiga att vidta åtgärd
för bolagets trädande i likvidation eller
försättande i konkurs. Med hänsyn till de
ingripande verkningar i enskildas rättsför-
hållanden som ett moratorium innebar an-
sågs det ligga i sakens natur att den som
erhöll moratorium skulle vara skyldig att
underkasta sig den tillsyn som omständig-
heterna påkallade.

Sedan genom utredning under det mora-
torium, som i mars 1932 beviljats Aktiebo-
laget Kreuger & Toll och vissa närstående
företag och personer, blivit uppenbart att
bolaget inte kunde fortsätta sin verksamhet,
utfärdades den 23 maj 1932 en lag (1932:
119) med särskilda bestämmelser om kon-

kurs. Kungl. Maj:t erhöU genom denna lag
befogenhet att förordna om tillämpning av
angivna särskilda konkursbestämmelser där
detta befanns nödvändigt med hänsyn till
omfattningen och beskaffenheten av gälde-
närs konkursbo. Bestämmelserna gällde
framförallt förvaltningsorganens anordnan-
de och reglerna om egendomens försäljning.
Syftet var att undvika de ekonomiska stör-
ningar av betydande räckvidd som under
rådande förhållanden kunde bli följderna av
en brådstörtad avveckling. Lagen skulle gäl-
la till utgången av februari 1933. Genom en
förordning (1932: 154) gjordes lagen tillämp-
lig på nämnda bolags konkurs och vissa
andra konkurser.

3.4 Åren 1937 och 1938 planerade morato- rieförordningar

Dåvarande rikskommissionen för ekonomisk
försvarsberedskap upprättade år 1937 i be-
redskapssyfte ett förslag till förordning an-
gående visst anstånd för banker och lik-
nande företag med betalning av gäld. För-
ordningen skulle enligt förslaget utfärdas
med stöd av moratorielagen den 18 sep-
tember 1914.

Enligt den föreslagna förordningen skulle
bankaktiebolag, postsparbanken, sparbank,
centralkassa för jordbrukskredit och varje
annat företag som idkade verksamhet vari
ingick inlåning från allmänheten eller före-
tagets medlemmar på räkning av viss be-
skaffenhet tills vidare åtnjuta anstånd med
betalning av på sådan räkning inestående
medel. Räkningshavare skulle dock vara be-
rättigad att av tillgodohavande som förfallit
till betalning utbekomma 50 kr. i veckan
på varje räkning. Om betalning vägrades,
skulle bank- och fondinspektionen eller i
fråga om sparbank sparbanksinspektionen
kunna på ansökan medge undantag som på-
kallades av synnerligt behov. Inspektionerna
skulle kunna överlämna åt ombud att med-
ge dylikt undantag. Förordningen skulle inte
avse medel som insattes på räkning efter
förordningens utfärdande.

I den 30 september 1938 avgivna yttran-

den över kommissionens förslag framställde bank- och fondinspektionen samt sparbanksinspektionen vissa anmärkningar. Enligt bank- och fondinspektionen borde den blivande författningen även göras tillämplig på outnyttjad kredit i checkräkning eller liknande räkning. Om en person hade flera räkningar, borde rätten till uttag vara begränsad till totalt 50 kr. i veckan oavsett antalet räkningar. I remissyttrandena uttalades också att under anståndstiden borde gälla förbud att genom stämning, lagsökning o. d. utsöka gäld som omfattades av anståndet eller att lägga underlåten betalning av sådan gäld till grund för konkurs. Om förordningen skulle gälla mer än en mycket kort tid borde även övervägas om inte ett exekutivmoratorium vore nödvändigt. Längre än 3—4 veckor borde ett moratorium emellertid inte få gälla. Av ett vid bank- och fondinspektionens yttrande fogat förslag till instruktion för de ombud — enligt inspektionen ett för varje län — som skulle ha att pröva frågor om undantag från anståndet framgår, att undantag avsågs kunna meddelas i fall där synnerligt behov förelåg, t. ex. för räkningshavarens familjs försörjning, för erläggande av skatter, hyra, utgifter i anledning av sjukdom eller dödsfall, för utbetalning av löner och andra oundgängliga driftskostnader m. m.

Kommissionens förslag ledde ej till lagstiftning.

3.5 1939 och 1940 års lagstiftning till skydd för vissa värnpliktiga

I början av andra världskriget utfärdades till skydd för vissa värnpliktiga en del författningar som — utan att grundas på 1914 års moratorielag — var av moratoriekarakter.

a) I prop. nr 17 vid 1939 års urtima riksdag föreslogs vissa bestämmelser till motverkande av de olägenheter som inkallelse av värnpliktiga till militärtjänstgöring kunde medföra. Till grund för propositionen låg bl. a. ett av sociala försvarsberedskapskommittén avgivet betänkande (SOU

1939:26) med förslag till familjebidrag m. m. Kommittén, som funnit vägande skäl tala mot moratorium i vanlig bemärkelse, hade sökt att till motverkande av de olägenheter, som vid mobilisering kunde uppkomma för värnpliktiga och deras anhöriga, framlägga förslag som kunde genomföras utan större ingrepp i landets ekonomiska förhållanden. Sedan riksdagen antagit propositionen utfärdades den 14 oktober 1939 *lagen (1939:728) rörande utmätning hos vissa värnpliktiga m. m.* Enligt nämnda lag skulle vid utmätning, som företogs hos inkallad värnpliktig eller inom viss tid efter fullgörande av tjänstgöring enligt värnpliktslagen, undantagas — utöver vad som stadgas i 65 § utsökningslagen — vissa lösören för personligt bruk samt arbetsredskap. Motsvarande skulle gälla om gäldenären försattes i konkurs. Vidare skulle egendom som tagits i mät hos den, som fullgjorde eller fullgjort viss värnpliktstjänstgöring, under förutsättning att gäldenärens betalningssvårigheter var föranledda av tjänstgöringen ej få försäljas, förrän tre månader förflutit utöver de eljest i utsökningslagen angivna tiderna. Som villkor gällde dock att anståndet med försäljningen inte äventyrade borgenärens rätt. I vissa fall kunde ytterligare anstånd meddelas.

b) Sociala försvarsberedskapskommittén hade i sitt förut nämnda betänkande föreslagit även en form av exekutivmoratorium beträffande egendom som förvärvats genom avbetalningsköp men ej till fullo betalats.

Genom prop. 1939:52 framlades ett förslag till lagstiftning i nyssnämnda ämne. Förslaget antogs och den 31 oktober 1939 utfärdades en *lag (1939:782) om inskränkning i rätten att återtaga avbetalningsgods från vissa värnpliktiga m. m.* Lagen avsåg egendom som värnpliktig förvärvat genom avtal varå lagen om avbetalningsköp var tillämplig och som utgjordes av arbetsredskap eller lösöre, avsett till personligt bruk för honom, hans hustru eller oförsörjda barn eller adoptivbarn. Om den värnpliktige inkallades till tjänstgöring ägde säljaren ej på grund av sådant dröjsmål med betalning av förfallen post, som uppenbarligen föran-

letts av tjänstgöringen, taga godset åter eller göra annan i avtalet stadgad särskild påföljd gällande, med mindre dröjsmålet översteg tre månader eller i vissa fall ett år. Regeln skulle ej äga tillämpning om säljarens säkerhet äventyrades.

c) I detta sammanhang bör även nämnas *förordningen (1939: 810) med särskilda bestämmelser angående indrivning av utskylder hos vissa skattskyldiga, lagen (1939: 811) angående undantag i vissa fall från stadganden om uttagande av avgift vid indrivning av kommunalutskylder och lagen (1939: 812) om upphävande i vissa fall av verkan av uraktlåtenhet att erlægga utskylder till kommun eller annan menighet med avseende å rösträtt och behörighet*. Författningarna upphävdes, förordningen 1939: 810 genom förordningen (1944: 283) angående indrivning av utskylder hos värnpliktiga m. fl., lagen (1939: 811) angående indrivningsavgift i vissa fall genom lagen (1941: 989) i samma ämne — som i sin tur upphävdes genom förordningen 1944: 283 — och lagen (1939: 812) om upphävande i vissa fall av verkan av uraktlåtenhet att erlægga utskylder genom en ny lag i ämnet den 9 juni 1944 (nr 284). Författningarna i fråga grundade sig inte på gällande moratorielag.

d) Sociala försvarsberedskapskommittén hade i sitt ovannämnda betänkande föreslagit viss lagstiftning även angående hyra och bostadsrätt. På grundval av förslaget utfärdades *den 19 april 1940 lagen (1940: 233) om anstånd för vissa värnpliktiga med betalning av hyra m. m.*

Enligt denna lag fick värnpliktig som inkallats till tjänstgöring ej i något fall uppsägas till avflyttning på grund av underlåtenhet att erlægga hyra, som förföll under tiden för tjänstgöringen eller inom ett år efter dess slut, så länge han sist på andra söckendagen av varje kalendermånad erlade den på samma månad belöpande hyran. Vidare gavs viss rätt för den värnpliktige att uppsäga hyresavtal före den avtalade tidens utgång.

De under a), b) och d) angivna lagarna upphörde att gälla från och med den 1 juli 1944 (KF 1944: 244), då de ersattes av för-

ordningen (1944: 245) angående tillämpning av moratorielagen å värnpliktiga m. fl.

4.1 1940 års moratorielag

Vid andra världskrigets utbrott gällde som ovan framgått ännu lagen den 18 september 1914 angående förordnande om anstånd med betalning av gäld (moratorium). Den 17 april 1940 framlades proposition (nr 213) med förslag till ny moratorielag. Propositionen överensstämmer i ett flertal hänseenden med en i densamma ej omnämnd, inom justitiedepartementet år 1939 upprättad promemoria i ämnet.

I propositionen framhöll departementschefen att moratorium inte borde meddelas utan tvingande skäl. Det var emellertid nödvändigt att möjlighet fanns att snabbt tillgripa åtgärder av sådan natur, om förhållandena skulle ge anledning därtill. 1914 års lag gav Kungl. Maj:t rätt att utan avvaktan på riksdagens beslut vidtaga ett sådant ingripande i en kritisk situation. Lagen borde emellertid jämkas och kompletteras i vissa hänseenden. Det framstod som en brist att lagen uteslutande avsåg generalmoratorium. Då 1930-talets tidsbegränsade lagstiftning om specialmoratorium upphört, var det angeläget att denna brist avhjälpes, inte minst med hänsyn till kravet att det moratorium som prövats nödigt borde begränsas så långt möjligt. Av samma skäl borde möjlighet införas att snabbt meddela enbart exekutivmoratorium. Genom åtgärder av denna art kunde enligt departementschefen verkningarna av en uppkommen kris mildras

för den enskilde utan att återverkningarna av ingripandet behövde bli av större omfattning.

Den i anledning av propositionen antagna *lagen (1940: 300) angående förordnande om anstånd med betalning av gäld m. m. (moratorielag)*, given den 3 maj 1940, innehåller följande.

De yttre förutsättningarna för att förordnande om moratorium skall kunna meddelas är enligt 1 § första stycket att Sverige befinner sig i krig eller krigsfara eller att här eljest råder utomordentliga, av krig föranledda förhållanden eller att i utlandet vidtagas åtgärd, varigenom betalning till borgenär i Sverige hindras eller synnerligen försvåras. Om någon av dessa förutsättningar är för handen, äger Kungl. Maj:t, när riksdagen inte är samlad, efter hörande av fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret förordna om moratorium för viss tid eller tills vidare. Förordnandet får dock inte gälla längre än till dess 30 dagar förflutit från det nästa riksdag sammanträtt.

Skulle de nämnda yttre förutsättningarna vara för handen under tid då riksdagen är samlad, äger enligt andra stycket Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke meddela förordnande om moratorium. Om det under sådan tid befinns oundgängligen nödvändigt att förordnande meddelas genast, får Kungl. Maj:t utfärda förordnandet efter hörande av fullmäktige i riksbanken och i riksgälds-

kontoret, dock inte för längre tid än 30 dagar.

Förordnande om moratorium kan avse a) anstånd med betalning av gäld, b) särskilda inskränkningar i borgenärs rätt att utsöka sin fordran, att söka att gäldenärens egendom avträds till konkurs och att i övrigt göra gällande rättsliga verkningar av dröjsmål med betalning, c) uppskov med försäljning av utmätt eller konkursbo tillhörig egendom eller d) förbud för borgenär att genom försäljning eller annorledes skaffa sig betalning ur lös pant. Förordnande kan sålunda avse exempelvis enbart uppskov med försäljning enligt c).

Enligt 2 § första stycket kan förordnande som avses i 1 § även begränsas till att avse viss gäld (särskilt generalmoratorium) eller också viss gäldenär som kan antas ha råkat i särskilda betalningssvårigheter (specialmoratorium).

För förordnande om specialmoratorium i nyssnämnda fall krävs att sådana utomordentliga förhållanden som anges i 1 § är förhanden. Lagen ger vissa möjligheter att förordna om specialmoratorium även i andra fall. Oaktat nämnda förhållanden ej är för handen, kan sålunda enligt 6 § första stycket moratorium meddelas för viss gäldenär, om det finnes vara av synnerlig vikt för tillgodoseende av allmänt väl. Bestämmelsen kan användas i situationer av det slag som avsågs med 1932 års lagstiftning. Beträffande här avsett specialmoratorium torde gälla samma regler angående medverkan av riksdagen respektive hörande av riksbanks- och riksgäldsfullmäktige samt angående giltighetstid som de vilka enligt 1 § gäller för generalmoratorium. Har förordnande om specialmoratorium enligt 6 § meddelats för aktiebolag, ekonomisk förening eller annan sammanslutning, kan Kungl. Maj:t, om det befins erforderligt för att främja syftet med förordnandet, föreskriva att särskilda administratorer skall under den tid förordnandet gäller i styrelsens ställe omhänderha förvaltningen av gäldenärens angelägenheter enligt vad som är stadgat om styrelsen. Administratorerna är dock inte skyldiga att vidta åtgärder för att gäldenären skall träda

i likvidation eller försättas i konkurs (6 § andra stycket).

Kungl. Maj:t kan uppdraga åt domstol eller annan myndighet att pröva, huruvida villkor som uppställts för åtnjutande av förmån enligt moratorielagen är uppfyllt i fråga om viss gäldenär (2 § andra stycket). Regeln är enligt förarbetena motiverad av att bestämmelser som utfärdas enligt 1 § i regel måste bli mera allmänt hållna och att det därför kan visa sig behövt att även en individuell prövning äger rum.

Vad i moratorielagen sägs om gäld skall också gälla offentlig avgift som inte kan anses såsom gäld (2 § tredje stycket).

Förordnande om betalningsanstånd kan även innefatta förbud för gäldenär att fullgöra betalning under tid då anståndet gäller (3 §). Denna föreskrift om tvångsmoratorium har överflyttats från 1932 års lagstiftning.

Växel eller check får under tid då förordnande om betalningsanstånd gäller inte uppvisas till betalning eller protesteras för bristande betalning (3 § andra stycket).

Kungl. Maj:t äger meddela erforderliga bestämmelser angående gäldenärs skyldighet att utge ränta på skuld, med vars betalning anstånd åtnjuts (3 § tredje stycket).

I åtskilliga fall är borgenärs rätt i större eller mindre utsträckning beroende av att talan anhängiggörs eller annan åtgärd vidtas inom viss tid. Moratorium skulle kunna medföra rättsförluster genom att borgenär ej kan vidta sådan åtgärd på tid då detta annars skulle ha varit möjligt. Han kan t. ex. inte begära utmätning hos gäldenären eller söka denne i konkurs. Med hänsyn härtill föreskrivs i 4 § att borgenärens rätt skall vara bevarad, om åtgärden vidtas inom en månad efter hindrets upphörande. Frister som skulle ha utgått under anståndstiden framflyttas sålunda till en månad efter utgången av anståndet. I fråga om vad borgenär har att iakttaga för bevarande av växelrätt eller checkrätt gäller dock enligt hänvisning i lagen vad därom är särskilt föreskrivet (se nedan ang. 54 § växellagen, 48 § checklagen och 1940 års lag om utsträck-

ning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara).

Även om ett förordnande om moratorium enligt 1 § utfärdats av Kungl. Maj:t med riksdagen, kan Kungl. Maj:t, om riksdagen inte beslutat annorlunda, efter hörande av fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret föreskriva, att förordnandet skall helt eller delvis erhålla förlängd giltighet eller utsträckas att gälla senare förfallande gäld. Finnes förordnandet böra utsträckas på annat sätt, skall emellertid 1 § gälla fullt ut (5 §). Stadgandet, som hade motsvarighet i 1914 års lagstiftning, avser att möjliggöra en smidig avveckling av ett moratorium.

Förordnande enligt moratorielagen kan återkallas av Kungl. Maj:t när skäl är därtill (7 §). Tillämpningsföreskrifter som förädlas av förordnande enligt lagen meddelas av Kungl. Maj:t (8 §).

4.2 Förordnanden med stöd av 1940 års moratorielag

Förordningen (1940:504) om inskränkning i rätten att återtaga avbetalningsgods m. m. Förordningen utfärdades den 14 juni 1940 efter inhämtande av riksdagens samtycke. Om dröjsmål med avbetalningar föränletts av betalningssvårigheter som åsamkats köparen genom rådande utomordentliga förhållanden, fick säljaren inte återtaga godset, såvida inte »köparen ådagalagt likgiltighet för sina skyldigheter eller säljarens säkerhet eljest äventyras eller ock säljaren medgiver sådana villkor för återtagandet, att köparen får anses skäligen tillgodosedd». Om avbetalningsgods tagits i mät hos köparen i samband med betalningssvårigheter som nyss nämnts, skulle med försäljningen få anstå efter vad som fanns skäligt. Förordningen upphörde att gälla med utgången av juni 1946 (KF 17.5.1946, nr 201).

I propositionen (1940:304) om förordningen i fråga anförde departementschefen att han fann speciella förhållanden motivera ett exekutivmoratorium beträffande motorfordon, som förvärvats genom avbetalningsköp, och ansåg ett moratorium befogat även

i fråga om annan egendom som sålts på avbetalning, såframt dröjsmål med betalningen vållats av rådande utomordentliga förhållanden.

Förordningen (1944:245) angående tillämpning av moratorielagen å värnpliktiga m. fl. Även denna förordning utfärdades med riksdagens samtycke. Förordningen, som tillkom efter förslag av militära moratorieutredningen (SOU 1943:42), ersatte, som förut berörts, tidigare gällande lagar angående utmätning hos vissa värnpliktiga m. m. (1939:728), om inskränkning i rätten att återtaga avbetalningsgods från vissa värnpliktiga m. m. (1939:782) och om anstånd för vissa värnpliktiga med betalning av hyra m. m. (1940:233).

4.3 Annan gällande moratorielagstiftning än moratorielagen

Lagen (1940:79) om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara. Enligt nämnda lag äger Kungl. Maj:t vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, efter hörande av fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret, meddela förordnande om utsträckning av tiden för uppvisande av växel och upptagande av protest till bevarande av växelfordran samt för uppvisande av check och företagande av annan åtgärd till bevarande av återgångsfordran på grund av check. Sådant förordnande kan avse antingen hela riket eller också viss del av riket, såvitt angår åtgärd som skall vidtas där. — Något förordnande enligt denna lag torde aldrig ha meddelats.

I samband med nämnda lag samt förbudet i moratorielagen att när betalningsanstånd gäller uppvisa växel eller check till betalning m. m. bör uppmärksammas 54 § *växel-lagen* och 48 § *checklagen*. Enligt dessa lagar åligger det växel- eller checkinnehavare att inom viss tid vidtaga vissa åtgärder för bevarande av sin rätt. I nämnda lagrum föreskrivs emellertid att de i respektive lagar eljest stadgade fristerna skall förlängas, om till följd av lagbud eller annat oöverstigligt

hinder uppvisande ej kan ske eller protest och motsvarande ej kan upptagas.

I förevarande sammanhang bör även nämnas vissa bestämmelser om *förlängning eller återställande av frister* i rättegång vid krig och krigsfara samt beträffande åtgärd i ärende hos annan myndighet än domstol.

I vad gäller rättegångsfrister är denna fråga delvis löst genom de vanliga reglerna om frister och laga förfall i 32 kap. och om återställande av försutten tid i 58 kap. 11 § *rättegångsbalken*. Bestämmelser om laga förfall finns även i 46 § i den nyligen antagna *förvaltningsprocesslagen* (1971:291). Inkallelse till krigstjänst eller annat med krigsförhållanden sammanhängande hinder bör givetvis betraktas såsom en art av laga förfall. Av större intresse i sammanhanget är de regler i ämnet som finns i särskilda rättegångslagen (1957:132, jfr under kap. 2), och administrativa fullmaktslagen (1942:87, jfr under kap. 2).

Under de förutsättningar som anges i 1 § *särskilda rättegångslagen* (krig eller krigsfara eller andra utomordentliga av krig förändrade förhållanden) kan Kungl. Maj:t beträffande riket i dess helhet eller viss del därav förordna om förlängning av tidsfrist, som enligt lag eller författning skall iakttagas för ingivande av inlaga eller vidtagande av annan åtgärd för bevakande eller fullförd av talan hos domstol eller domare annorledes än genom särskilt rättsmedel. Kungörelse om krigstillstånd skall anses innefatta dylikt förordnande för en tid av två veckor från kungörelsens utfärdande, om ej Kungl. Maj:t bestämmer annorlunda. Undantag gäller beträffande militära mål (9 §). Är någon skyldig att för bevakande av sin enskilda rätt inom viss i lag eller författning föreskriven tid väcka talan eller påkalla prövning i annan ordning eller inför domstol eller domare vidtaga annan åtgärd och finnes han på grund av förhållanden som avses i 1 § första stycket (krig och jämförliga förhållanden) ha varit ur stånd att inom den föreskrivna tiden vidtaga åtgärden, skall 58 kap. 11 § RB om återställande av försutten tid tillämpas även om åtgärden inte är av beskaffenhet som omnämns i detta lagrum.

Det sagda äger motsvarande tillämpning beträffande ansökan om resning och besvär över domvilla. Särskilda föreskrifter ges om när ansökan om återställande av försutten tid sist skall göras (10 §). I förarbetena (prop. 1957:76 s. 44) uttalas beträffande denna bestämmelse (10 §) att särskilda regler erfordras för att icke krigsförhållandena skall sätta part ur stånd att utnyttja det särskilda rättsmedlet återställande av försutten tid och för utvidgning av detta rättsmedel till att omfatta jämväl frister som faller utom rättegång eller avser inledande av rättegång o. d.

Enligt 9 och 10 §§ *administrativa fullmaktslagen* gäller, när de i lagens 1 § angivna förutsättningarna för bestämmelsernas tillämpning är uppfyllda (krig och — efter förordnande av Kungl. Maj:t — därmed jämförliga förhållanden), bl. a. följande beträffande frister i ärende hos annan myndighet än domstol. I den mån det finnes påkallat på grund av krig eller därmed jämförliga förhållanden kan Kungl. Maj:t förordna om förlängning av den tid, inom vilken besvär skall anföras eller annan åtgärd för fullföljande av talan mot myndighets beslut skall äga rum. Under förutsättning som nyss sagts får Kungl. Maj:t tillika förordna att vad i lag eller författning finnes stadgat om skyldighet att göra anmälan om fullföljande av talan hos annan myndighet än den, hos vilken besvär skall ingivas, ej skall äga tillämpning (9 § första stycket). Har för fullföljande av talan mot beslut, som utan hinder av sådan talan skall lända till efterrättelse, besvärslaga ingivits eller annan åtgärd företagits efter utgången av den därför bestämda tiden, skall åtgärden dock anses ha skett i rätt tid, om den myndighet, där talan skall fullföljas, finner att klaganden på grund av förhållanden som nyss nämnts, haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet (andra stycket). Då det i annat fall än som sägs i 9 § finnes påkallat på grund av dylika förhållanden, äger Kungl. Maj:t förordna om förlängning av sådan i lag eller författning föreskriven tid, inom vilken någon har att för bevakande av honom tillkommande rättighet eller förmån eller fullgörande av honom åliggande skyl-

dighet göra ansökan eller anmälan hos myndighet eller företaga annan sådan åtgärd (10 § första stycket). Finnes någon på grund av krigsförhållanden m. m. ha varit ur stånd att inom föreskriven tid vidtaga åtgärden, kan Kungl. Maj:t efter ansökan utsätta ny tid för åtgärden.

5.1 Danmark

Danmark saknar för närvarande — bortsett från regler rörande tvångsackord utanför och under konkurs — lagstiftning om moratorium. Under 1930-talet gällde emellertid en rad olika lagar om moratorium beträffande särskilt vissa yrkesgrupper och företag. Denna lagstiftning upphävdes i början av 1940-talet. I det följande lämnas en kortfattad redogörelse för några av de aktuella lagarna, vilka alla tillkom under åren 1932—33.

Enligt en »lov om Betalingshenstand for Ejere af Landbrugsejendomme, Fiskere, Haandvaerkere, Handlende og Lønarbejdere», utfärdad den 16 juni 1932, medgavs nämnda grupper ett ganska vidsträckt skydd beträffande huvudsakligen skulder med in-teckningssäkerhet. Sålunda gällde enligt lagen, att i lantegendom in-tecknad skuld inte kunde krävas till betalning inom det närmaste året med mindre gäldenären minskade pantens värde. Motsvarande regler gällde även fiskare beträffande in-tecknad gäld i bostad eller fiskefartyg, hantverkare eller handlande på landet beträffande in-tecknad gäld i egendom där verksamheten bedrevs samt löntagare, vars arbetsinkomst under det senaste året på grund av arbetslöshet varit väsentligt mindre än normalt, beträffande in-tecknad gäld i dem tillhörig egendom, vilken av ägaren uteslutande användes såsom bostad. En förutsättning för anstån-

det var dock, att räntor och amorteringar erlades i vederbörlig ordning.

1932 års lag ersattes den 11 mars 1933 av en motsvarande något utvidgad lag, varigenom utöver tidigare yrkesgrupper även ägare av skogsegendomar samt sjömän medgavs motsvarande betalningsanstånd till den 11 december 1934.

Genom en lag den 18 december 1933 om »Udlaan af Erhvervenes Laanefond til Ejere af Landbrugsejendomme til Opnaelse af Akkord og Moratorium» gavs ägare av lantbruk, vilka förgäves sökt uppnå frivilligt ackord med sina borgenärer, bl. a. möjlighet att hos en för varje län särskilt tillsatt nämnd före utgången av 1934 söka moratorium för en tid av tre år. Om ett moratorium enligt nämndens uppfattning skulle medföra att lantbrukaren blev i stånd att fortsätta driften av lantbruket och skäl i övrigt fanns att tillstyrka ansökan hade nämnden att göra detta hos »skifteretten» (torde här motsvara konkursdomaren), på vilken det ankom att fatta eventuellt beslut om moratorium. Vid förordnande om sådant moratorium kunde undantag göras för viss gäld.

Enligt en lag den 22 december 1932 om »Betalingshenstand for A/S Burmeister & Wain's Maskin- og Skibsbyggeri» medgavs bolaget betalningsanstånd till den 15 februari 1933 beträffande förpliktelser, som ingåtts före lagens ikraftträdande. Under den angivna fristen kunde bolaget inte försättas

i konkurs eller bli föremål för exekutiva åtgärder i anledning av sådana förpliktelser. Vidare stadgades, att det på fordringar, som berördes av moratoriet, skulle löpa sedvanlig ränta samt att den tid moratoriet varade ej skulle medräknas vid beräkning av konkurslagens återvinningsfrister.

5.2 Finland

Allmänna stadganden om möjlighet att införa moratorium m. m.

Huvudstadgandet om moratorium återfinns i lagen den 26 september 1930 om krigstillstånd. Lagens 4 kap. innehåller stadganden om åtgärder för reglering av vissa ekonomiska förhållanden. I 30 § stadgas sålunda:

Om de allmänna förhållandena det kräva, må under krigstid genom förordning:

1) likvider och användningen av betalningsmedel regleras samt rätten att utbetomma i bank eller annan kreditanstalt deponerade medel inskränkas;

2) gäldenärer förklaras i vissa fall berättigade att åtnjuta uppskov med betalning samt frihet från påföljderna av underlåten betalning;

3) fastställas förlängd betalningstid för växlar ävensom förlängas tiden för företagandet av handlingar, av vilka växelrätt eller återgångstalan på grund av check är beroende; samt

4) meddelas bestämmelser angående tiden för sökande av ändring i domstols och annan myndighets dom eller beslut eller för företagande av handling, varav förvärvandet eller bevarandet av rätt beror, så ock givas föreskrifter om förlängning jämväl av tid, stadgad eller förelagd i andra ärenden eller för åtgärd av annat slag samt förordnas angående återställande av försutten tid.

Enligt föreskrift i 5 kap. (40 §) skall stadganden, som utfärdats med stöd av bl. a. 30 § och som enligt grundlag fordrar riksdagens medverkan, ofördröjligen meddelas riksdagens talman, som har att därom underrätta riksdagen. Föreskrifter som i anledning av krigstillstånd utfärdats med stöd av lagen upphör att gälla efter det krigstillståndet upphört.

Den 16 juni 1939 utfärdades en lag om stärkande av försvarsberedskapen vid krigs-

hot. Enligt lagens 1 § kan landets president, »då uppenbar krigsfara hotar riket eller mellan andra stater krig eller väpnad förveckling uppkommit eller håller på att uppkomma, som utgör allvarsam fara för riket», utan att krigstillstånd förklarats förordna att bl. a. stadgandena i 10—52 §§ lagen om krigstillstånd skall gälla. Lagen skulle enligt uttryckligt stadgande gälla till utgången av år 1942.

Efter fredsslutet utfärdades den 11 april 1947 en lag angående tillämpning i vissa fall av lagen om krigstillstånd efter krigstillståndets upphörande. Enligt denna lag, som bl. a. avsåg visst minröjningsarbete efter kriget, skulle krigstillståndets upphörande icke medföra, att förordningarna om förlängning av fatalietider, som utfärdats med stöd av 30 § lagen om krigstillstånd, upphörde att gälla.

I anledning av händelserna under andra världskriget utfärdades under åren 1939—47 med stöd av lagarna om krigstillstånd och stärkande av försvarsberedskapen vid ett femtiotal tillfällen bestämmelser om moratorium. En avgörande anledning till detta stora antal författningar är att finna i det förhållandet, att man i allmänhet tidsbegränsade giltigheten av en författning redan vid dess tillkomst för att sedan denna tid utgått ersätta författningen med en helt ny, ofta i det närmaste likalydande författning.

Författningar angående moratorium för militär personal

I oktober 1939 utfärdades den första förordningen angående betalningsansånd för vissa personer i krigstjänst, vilken dock ersattes redan i december samma år av en ny förordning i ämnet. Totalt utfärdades fram till 1945 vid 18 tillfällen nya förordningar eller ändringar i tidigare förordningar på detta område. Samtliga dessa författningar företedde sinsemellan endast mindre avvikelser. Den följande redogörelsen avser de vanligast förekommande bestämmelserna.

Enligt 1 § medgavs person som fullgjorde krigstjänst ansånd med betalning av skulder, som han skulle ha erlagt under tjänst-

göringstiden eller inom två eller tre månader därefter till dess denna tid utlöpt. Han skulle dock vara skyldig att erlagga föreskriven ränta eller, om sådan ej var avtalad, lagstadgad ränta från förfallodagen.

Från moratoriets tillämpningsområde skulle regelmässigt vara undantagna underhållsbidrag till hustru och barn. Vidare gjordes i senare förordningar undantag för fall, där gäldenärens ekonomi var så god, att han utan intrång i sitt och sin familjs nödvändiga underhåll kunde betala skulden samt för bl. a. skadestånd, el-, gas-, vatten- och telefonavgifter samt skatter överstigande 8 000 mark.

Författningar angående växel och check m. m.

Den första förordningen angående förlängning av vissa tider med avseende på växel och check utfärdades i oktober 1939. Fram till 1947 utfärdades ytterligare tolv förordningar och lagar innehållande dylika förlängningsstadganden.

Enligt den vanligast förekommande lydelsen förlängdes för viss tid i lag stadgad fatalietid för sådan åtgärd, varav växel- eller checkrätt är beroende, om densamma utgått på viss dag eller därefter.

Från 1942 utfärdades även bestämmelser angående förlängd preskriptionstid för bevarande av borgenärs och medlöftesmans rätt till växelkrav.

Författningar angående exekutiva åtgärder och konkurs

Enligt en den 21 december 1939 utfärdad förordning angående avbrytande av utmättningsåtgärder i vissa fall, vilken ersatte en i oktober samma år utfärdad förordning med samma benämning, gavs utmättningsman möjlighet att ge anstånd tills vidare med utmätning och andra exekutiva åtgärder, om det var uppenbart, att av kriget förorsakade exceptionella förhållanden avsevärt försvårade gäldenärens ekonomiska situation. Samma förordning gav även länsstyrelse rätt att ge gäldenär i av kriget

drabbade områden anstånd beträffande utmättningsåtgärder för en tid av tre månader.

En i november 1941 given lag om avbrytande av konkursförfarande i vissa fall avsåg gäldenär, som hade egendom på område som avträtts eller utarrenderats enligt 1940 års fredsfördrag, och skulle gälla till utgången av år 1943.

Författningar angående återställande av försutten tid

I maj 1940 utfärdades en lag om bevarande av talan eller rätt som försuttit som en följd av kriget. Härigenom återställdes i huvudsak all försutten tid för åtgärder vid domstolar och myndigheter under tiden den 6 oktober 1939—15 maj 1940. Undantag gjordes dock beträffande krigsdomstolar samt verkställighet av straff.

Under 1941 utfärdades tre olika förordningar om förlängning av vissa fatalietider. De första två av dessa förordningar överensstämde i stort med 1940 års lag. Undantag gjordes dock för besvärstider i skatteärenden. I en i september utfärdad förordning stadgades även ett undantag för fatalietider överstigande ett år, som ej utlöpt under den tid förordningen avsåg eller inom två månader därefter. Den sista förordningen, som utfärdades i ämnet, ersatte de tidigare och innehöll bl. a. att återställande av försutten tid skulle efter ansökan därom medges beträffande den, som efter den 30 september 1941 under militärtjänstgöring försuttit lagstadgad tid.

Under åren 1944 och 1945 tillkom ett par förordningar angående förlängning av fatalietider i ärenden, som ankom på vissa domstolar. Förordningarna avsåg de allmänna underrätter, där verksamheten till följd av kriget eller skedda landavträdelser avbrutits eller upphört.

5.3 Norge

5.3.1 Tidigare lagstiftning

Norge saknade liksom Sverige vid första världskrigets utbrott lagstiftning om mora-

torium. Genom en »provisorisk anordning» infördes dock redan den 4 augusti 1914 allmänna regler om betalningsansånd. Genom en lag den 18 augusti 1914 förlängdes moratoriet. Man införde dessutom bl. a. bestämmelser om förbud mot anhängiggörande av talan och mot att uppvisa och protestera växlar. Dessa författningar avsåg endast förhållanden föranledda av första världskriget.

Under mellankrigstiden fanns ingen motsvarande lagstiftning och situationen vid Norges inträde i andra världskriget den 9 april 1940 liknade på detta område det läge som rådde vid första världskrigets utbrott. Genom en provisorisk förordning den 16 april 1940 meddelades betalningsansånd från den 9 april till den 9 maj 1940. Under den närmast följande tiden utbyggdes och förlängdes lagstiftningen på detta område genom av Administrationsrådet utfärdade bestämmelser, vars giltighet delvis även förlängdes av den av ockupationsmakten tillsatta regeringen.

Den 9 oktober 1942 utfärdade Londonregeringen en provisorisk förordning om avbrytande av frister under avspärrningen. Enligt 1 § skulle den som på grund av kriget hindrats att göra gällande krav, som enligt lag skulle ha framställts inom viss tid, bibehålla sin rätt, om han i vederbörlig ordning framställde sitt krav inom sex månader efter allmänt vapenstillestånd. Förordningen ändrades bl. a. genom förlängning av fristen i oktober 1945 och i maj 1946.

De nu nämnda förordningarna ersattes av en lag den 21 juni 1946 om »avbrot av frestar i avsperringstidi». Lagen, som endast avsåg förhållanden föranledda av det nyss avslutade kriget, innehöll bl. a. regler om förlängning av frister för fall, där någon till följd av kriget 1940—45 1) hindrats att göra gällande krav, som skulle ha väckts vid domstol eller framställts inom en lagstadgad frist, eller 2) hindrats att företa en rättshandling, som enligt lag eller avtal skulle ha företagits före en viss tid vid äventyr av rättsförlust eller för att få eller bevara vissa rättigheter eller förmåner.

5.3.2 1964 års lag om »fristar og betalningsutsejting og ymist anna i serlege tilhöve»

En 1962 tillsatt kommitté angående översyn av 1950 års lag »om saerlige rådgjerder under krig, krigsfare og liknende forhold (krigsloven)» avgav 1963 ett betänkande. I detta föreslogs beträffande frågor om fullmakt för Konungen att utfärda bestämmelser om avbrytande av processuella och materiella frister under krig och liknande förhållanden, att sådana bestämmelser i princip skulle redan i fredstid utfärdas i en särskild lag och att man inte borde ta in sådana fullmaktsbestämmelser i krigsloven, vars fullmaktsstadganden främst är av annan karaktär och sammanhänger med totalförsvaret och krigsinsatsen. Den principiella inställningen till förmån för en särskild redan i fred given lag var dock framför allt föranledd av förbudet mot retroaktiv lagstiftning i norska grundlagens 97 §. Ett utkast till »lov om stansing av frister under krig, krigsfare og liknende forhold» utarbetades därefter inom justitiedepartementet och kom att bilda underlag till en den 3 april 1964 framlagd proposition om »lov om stansing av frister og betalingsutsetting m. m. under krig, krigsfare og liknende forhold». Sedan propositionen bifallits utfärdades den 4 december 1964 en lag på nynorska benämnd »lov om fristar og betalingsutsejting og ymist anna i serlege tilhöve».

Lagen avser enligt 1 § endast förhållanden då riket är i krig eller krig hotar eller rikets självständighet eller säkerhet är i fara. Under angivna förhållanden kan Konungen förordna att processuella frister och frister för andra handlingar, som är av betydelse för att skapa eller bevara en rätt eller invändning, antingen icke skall löpa eller skall utgå tidigast vid närmare angiven tidpunkt. Förordnandet kan begränsas till att avse vissa slags frister eller vissa delar av landet. De frister, som allmänt omfattas av bestämmelsen i 1 §, är av mycket skiftande karaktär. Bland de processuella fristerna inryms såväl frister vid exekutiva åtgärder som preskriptionsfrister beträffande åtal och

straffverkställighet. Även frister enligt växel- och checklagarna går in under stadgandet, men man ifrågasatte under förarbetena om — med hänsyn till specialreglerna i bl. a. 54 § växellagen och 48 § checklagen — Konungen inte kan ha anledning att undanta dessa frister från tillämpningsområdet. Även familjerättsliga frister och sådana obestämda frister som i köplagens reklameringsregler täcks av bestämmelsen. Vissa slags frister omfattas dock icke av stadgandet. Detta är förhållandet med frister där betalningsförsummelse medför någon form av tilläggsansvar (ränta, straffskatt, tilläggsavgift etc.) eller straff. Frister för betalning av skatter, avgifter och underhållsbidrag säges i enlighet härmed ej täckas av 1 §. Sådana frister kan däremot omfattas av ett allmänt moratorium enligt 6 §.

Undantag från stadgandet i 1 § görs beträffande a) frister för fullgörande av avtalade förpliktelser såväl avseende penningfordringar som andra fordringar samt b) och c) frister i vissa militära författningar (2 §). Anledningen till undantaget för de förstnämnda fristerna är bl. a., att dessa omfattas av de allmänna reglerna om force majeure och av ett allmänt moratorium enligt 6 §. Undantaget gäller dock endast frister för själva uppfyllandet av avtalet och sålunda icke andra avtalade frister om exempelvis reklamation och undersökningsplikt. Konungen har möjlighet att uppställa vissa villkor eller förutsättningar för giltigheten av anståndet. Sålunda kan en förutsättning vara att vederbörande verkligen i det enskilda fallet av förhållandena blivit hindrad från att handla. Ett annat villkor som kan uppställas är att det utfärdats en särskild författning om återställande av försutten tid (3 §). Det ankommer på Konungen att förordna om när frister, som avbrutits, åter skall börja löpa (4 §).

I 6 § föreskrivs att Konungen under i 1 § angivna förhållanden kan utfärda bestämmelser om betalningsansånd, om begränsning av utbetalningar från banker, postanstalter och liknande penninginrättningar samt om anstånd med exekutiva åtgärder.

5.4 Förbundsrepubliken Tyskland

Västtyskland saknar för närvarande varje slag av moratorielagstiftning för krigsförhållanden. Under andra världskriget förekom emellertid en ganska omfattande sådan lagstiftning i Tyskland.

Vid krigsutbrottet den 1 september 1939 tillkom en förordning som avsåg civilprocess, utsökning, konkurs och civilrätt i allmänhet. Bl. a. avbröts under vissa förutsättningar förfarandet i civilprocesser. Utrymmet för exekutiva åtgärder begränsades. Sålunda inställdes tills vidare all exekutiv försäljning av fast egendom. Auktion eller andra former av realisation av pantsatt lös egendom var i princip också förbjuden. Konkursförfarande kunde inledas endast efter egen ansökan från gäldenären. Underlåtenhet att fullgöra förpliktelser eller erlagga betalning i enlighet med lag eller avtal åtföljdes under vissa förutsättningar ej av sedvanliga rättsverkningar, därest den förpliktade varit förhindrad av omständigheter, varöver han ej hade kunnat råda.

Den 30 november 1939 tillkom en förordning om hjälp till ackordsavtal under medverkan av domstol, varigenom rörelseidkare, som till följd av kriget nödgats upphöra med, lägga om eller i avsevärd utsträckning inskränka sin rörelse, under vissa förutsättningar kunde vid domstol erhålla hjälp att sluta ackordsavtal för att åstadkomma en planmässig avveckling av sina förpliktelser. På yrkande av rörelseidkaren kunde sålunda domstol förordna om fullgörelse genom avbetalningar eller om betalningsansånd beträffande förpliktelser, som ingåtts före krigsutbrottet. Domstol kunde vidare i avvaktan på dylika ärendens avgörande meddela förbud mot exekutiva åtgärder.

Genom en förordning den 30 november 1939 skapades ett krigsförlikningsförfarande, som till sin karaktär sades skilja sig från det sedvanliga ackordsförfarandet därigenom att det inte skulle verka skadligt för vederbörandes kreditvärdighet. Förfarandet var förbehållet fall där betalningsoförmågan helt föranletts av verkningarna av kriget.

1942 ändrades förordningen den 1 sep-

tember 1939 bl. a. så att befattningshavare vid krigsmakten och andra av kriget drabbade personer fick ett särskilt skydd vid civilprocesser. Handläggningen av dessa skulle avbrytas, så snart någon part drabbades av krigsförhållandena.

Följande år förordnades, att domstolarna i största möjliga utsträckning skulle vilande-förklara civilmål, vars avgörande icke var nödvändigt under kriget. Exekutionsförfarandet inställdes i allmänhet tills vidare.

5.5 Frankrike

Även Frankrike saknar för närvarande lagstiftning om meddelande av allmänt betalningsanstånd. Enligt en lag den 27 januari 1910 kan visserligen regeringen i dekretform förlänga vissa rättsliga frister i händelse av allmän mobilisering eller naturkatastrof, men lagen avser endast växelprotester och därmed jämförliga rättsliga åtgärder för brytande av preskription beträffande på värdepapper grundade fordringar.

I fransk rätt skiljs mellan »moratoire judiciaire» och »moratoire légal». Vid »moratoire judiciaire» ges domstol rätt att under vissa förutsättningar medge anstånd med betalning av gäld, försäljning av utmätt egendom etc. Anståndets längd fastställs därvid av domstolen från fall till fall. Vid »moratoire légal» däremot anges anståndsfristens längd i lag.

Under början av första världskriget 1914 utfärdades flera moratorielagar, av vilka de flesta föreskrev att domstol från fall till fall skulle bevilja skäligt betalningsanstånd. Resultatet blev att domstolarna överhopades av dylika ärenden, och gäldenärerna missbrukade ofta de möjligheter till anstånd som moratorielagstiftningen innebar. Missbruket blev särskilt kännbart beträffande hyresbetalningar.

Vid krigsutbrottet 1939 infördes en lag om allmänt betalningsanstånd, vilken dock upphävdes efter drygt ett år. Vid krigets slut meddelades sex månaders anstånd med exekutiva åtgärder till förmån för mobiliserade

och krigsfångar. Anståndet räknades från dagen för avmobiliseringen respektive frigivandet.

Det senaste fallet av lagstiftning om moratorium i Frankrike utgörs av en lag den 11 december 1963, som medger vissa lättnader för betalning av bostadshyror till förmån för från Algeriet till Frankrike återvända franska medborgare.

5.6 Storbritannien

Under andra världskriget utfärdades i Storbritannien i likhet med vad som skedde under första världskriget en rad författningar till skydd för dem, som särskilt drabbades av krigsförhållandena. Bland dessa författningar kan nämnas Courts (Emergency Powers) Act, 1943, Liabilities (War-Time Adjustment) Act, 1941 och 1944, samt Defence (Evacuated Areas) Regulations, 1940.

Enligt Courts (Emergency Powers) Act var vissa domar ej verkställbara utan särskilt tillstånd av domstol. Motsvarande gällde beträffande andra exekutiva åtgärder. Ifrågavarande domar utgjordes huvudsakligen av domar avseende fullgörelse i penningar, återtagande av fast egendom på grund av underlåtenhet att erlægga hyra eller arrende samt återtagande av hyrd lös egendom på grund av underlåten hyresbetalning. De exekutiva åtgärder i övrigt, som fordrade tillstånd av domstol, var bl. a. utmätning för hyra, återtagande av hyrd egendom, återtagande av fast egendom, försäljning av pantsatt egendom samt åtgärder för återtagande av avbetalningsgods.

Liabilities (War-Time Adjustment) Act gav bl. a. möjlighet åt personer, som på grund av kriget råkat i ekonomiska svårigheter, att hos domstol begära och erhålla hjälp att träffa uppgörelse med sina borgenärer om ackord, betalningsanstånd eller betalning under andra former.

Genom Defence (Evacuated Areas) Regulations bemyndigades inrikesministern att förklara delar av en »defence area» för »evacuation area», vilket bl. a. medförde att

hyror, kommunala utskylder, avbetalnings-
skulder och andra periodiskt förfallande be-
lopp icke kunde indrivnas till betalning.

5.7 Amerikas Förenta Stater

Genom ett stadgande i Trading with the
Enemy Act (av år 1917) bemyndigas lan-
dets president att i krig eller under andra
av presidenten såsom nationellt krisläge för-
klarade förhållanden reglera bl. a. bankernas
verksamhet. I många avseenden kan en där-
igenom möjliggjord stängning av bankerna
få samma verkan som ett moratorium.

Den enda gång detta bemyndigande åbe-
ropats var när Franklin D. Roosevelt den
6 mars 1933 förordnade om allmän »bank
holiday» till och med den 9 mars 1933.
Åtgärden, som saknade stöd i lagen i dess
dåvarande lydelse, godkändes tre dagar se-
nare av kongressen, varvid bemyndigandet i
Trading with the Enemy Act utvidgades till
att omfatta även andra krislägen än krig.

Under depressionen på 1930-talet före-
kom det vid ett par tillfällen att delstater
förordnade om moratorium beträffande ut-
sökning för obetalda in-teckningslån i jord-
bruksfastigheter. I ett fall prövades och god-
kändes författningensenligheten av ett sådant
delstatligt moratorium av Förenta Staternas
högsta domstol.

6 Huvuddragen i kommitténs överväganden och förslag

6.1 *Moratorium vid krig och därmed jämförliga förhållanden*

Den nuvarande moratorielagen har sin väsentliga betydelse som ett led i beredskapslagstiftningen på det ekonomiska försvarets område. Kungl. Maj:t ges fullmakt att vid krig, krigsfara eller därmed jämförliga utomordentliga förhållanden förordna om generalmoratorium.

Ett dylikt moratorium innebär, om det ej är mycket kortvarigt eller begränsat till sitt innehåll, synnerligen allvarliga rubbningar i det ekonomiska livet i samhället. Det har därför tidigare i olika sammanhang uttalats att i varje fall ett allmänt generalmoratorium bör undvikas med alla tillgängliga medel. Ett sådant moratorium synes också vara mindre väl förenligt med riktlinjer som ligger till grund för ekonomisk beredskapslagstiftning på andra områden. Beträffande penningmedelsförsörjningen och betalningsväsendet eftersträvas sålunda att även i ett krigsläge i princip upprätthålla den ordning som tillämpas i fred i den utsträckning detta är möjligt. Även om långtgående förenklningar inom betalningsväsendet blir nödvändiga, är utgångspunkten att betalningstransaktioner av olika slag alltjämt skall kunna genomföras. Myndigheternas betalningar avses liksom i fredstid företrädesvis skola ske över postgiro. Begränsningar i allmänhetens rätt att lyfta tillgodohavanden i penningrättningar anses böra i möjlig mån und-

vikas med hänsyn till den ogynnsamma psykologiska effekten (jfr prop. 1957: 176 och 1963: 169). De åtgärder som fordras för att sätta penning- och betalningsväsendet i stånd att möta påfrestningarna i en krigssituation, innefattar väsentligen ingripanden av annat slag än moratorium.

Med hänsyn till anförda förhållanden skulle det kunna ifrågasättas om tillräckliga skäl finns att bibehålla moratorielagstiftningen som ett instrument i den ekonomiska försvarsberedskapen. Trots vad som anförts torde det emellertid ej kunna helt uteslutas att förhållandena i en krigssituation blir sådana att ett allmänt generalmoratorium är påkallat. Här åsyftas särskilt det fallet att Sverige blir utsatt för anfall utan att detta föregåtts av en sådan successiv upptrappning av konfliktsituationen att regeringen haft anledning att förordna om beredskaps-tillstånd. I ett dylikt läge kan finnas fog att förordna om generalmoratorium under några dagar, tills de för landets ekonomiska försvar planerade arrangemangen hunnit börja fungera. Vidare har man anledning räkna med att behov kan uppstå att meddela generalmoratorium av mera begränsad omfattning, t. ex. moratorium till förmån för värnpliktiga eller andra vid krig eller beredskapstillstånd särskilt drabbade kategorier i fråga om hyra, avbetalningskontrakt, utmätning eller dylikt, fastighetsmoratorium eller utlandsmoratorium. En moratorielagstiftning som vid krig eller därmed

jämförliga utomordentliga förhållanden möjliggör införande av generalmoratorium får därför enligt kommitténs mening alljämt anses behövlig. Som framgått av kap. 5 var moratorieförordningar av mer eller mindre ingripande karaktär en tämligen vanlig åtgärd i länder som deltog i andra världskriget.

6.2 Utvidgning av möjligheterna att meddela generalmoratorium

Förordnande om moratorium i andra extraordinära situationer än krig, krigsfara o. d. har som framgår av redogörelsen i kap. 5 i modern tid förekommit bl. a. i Danmark och Förenta Staterna beträffande vissa grupper gäldenärer. Enligt den svenska moratorielagen kan emellertid moratorium av annan anledning än krig, krigsfara o. d. utfärdas endast i så måtto, att enligt 6 § moratorielagen förordnande om moratorium kan meddelas för viss gäldenär, om det finnes vara av synnerlig vikt för tillgodoseende av allmänt väl. Av förarbetena framgår att härmed avses specialmoratorium av den art som åsyftades med 1932 års lagstiftning. Denna föranleddes som förut nämnts av Ivar Kreugers död och denna händelses inverkan på det ekonomiska livet. Enligt kommitténs mening finns anledning överväga huruvida med hänsyn till utvecklingen efter 1940 eller av andra skäl fullmakten för Kungl. Maj:t att förordna om generalmoratorium bör utvidgas till att avse också andra krissituationer än krig, krigsfara och därmed jämförliga förhållanden.

I sammanhanget må till jämförelse nämnas att åtskilliga författningar av beredskapskaraktär kan tillämpas även i utomordentliga situationer som ej beror på krig eller krigsfara. Förordnande enligt allmänna förfogandelagen (1954: 279) kan sålunda meddelas bl. a. om till följd av någon utom riket inträffad utomordentlig händelse — vare sig krig eller annan händelse — uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet på förnödenhet som erfordras för

krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen. Liknande villkor uppställs för förordnande enligt allmänna ransoneringslagen (1954: 280). Enligt den allmänna prisregleringslagen (1956: 236) kan förordnande om prisreglering meddelas inte bara vid krig eller krigsfara utan också om av annan orsak uppkommit betydande fara för allvarlig stegring av allmänna prisläget i riket.

Frågan om en utvidgning av tillämpningsområdet för moratorielagstiftningen i antydd riktning har diskuterats vid några tillfällen. I samband med 1932 års lagstiftning nämndes sålunda införande av moratorium bland tänkbara åtgärder för lindrande av då rådande kreditsvårigheter inom jordbruket. Tanken övergavs dock bl. a. med hänvisning till risken för svåröverskådliga rubbningar i det ekonomiska livet. Vidare må nämnas att 1939 års promemoria med förslag till moratorielag som en särskild grund för förordnande av generalmoratorium upptog att i Sverige rådde utomordentliga, av svår penningkris föranledda förhållanden. I promemorian föreslogs också att vid svår penningkris skulle kunna meddelas exekutivmoratorium, även om förordnande om betalningsansånd ej var påkallat. Den föreslagna utvidgningen av grunderna för moratorium togs emellertid ej upp i 1940 års lagproposition angående moratorium.

En plötslig krissituation som utmärks av betalningssvårigheter hos ett större antal personer eller företag kan enligt vad erfarenheten visar uppkomma i det moderna samhället av olika anledningar. Exceptionella händelser av olika slag, t. ex. naturkatastrofer, kan tänkas försätta stora grupper i ekonomiska svårigheter. Övermäktig utlandskonkurrens orsakar stundom omfattande nedläggningar inom vissa industrigrenar, med konkurser och arbetslöshet som följd. De ekonomiska kriser som vållas genom händelser av nu antydd art söker samhället emellertid vanligen bemästra genom andra åtgärder än moratorium, såsom stödaktioner av olika slag, arbetsmarknadspolitiska åtgärder o. d. Motsvarande gäller t. ex. vid

en plötslig exceptionell efterfrågan på utländskt betalningsmedel som är ägnad att pressa den svenska valutans värde. En dylik krissituation, som i förarbetena till 1932 års lagstiftning anfördes som exempel på fall där tvångsmoratorium kunde behöva tillgripas, söker man numera rätta till med hjälp av valutareglerna och finanspolitiska åtgärder, m. m.

Ett viktigt fall där en möjlighet att i fredstid förordna om ett mer eller mindre vidsträckt generalmoratorium måhända skulle kunna vara av värde är enligt kommitténs mening den krissituation som skulle uppstå vid en arbetskonflikt som drabbar för det ekonomiska livets funktion vitala punkter eller som har betydande omfattning. Med den känslighet för störningar av olika slag som utmärker dagens industrialiserade samhälle skulle en generalstrejk eller vittomfattande lockout eller punktaktioner mot nyckelområden inom industrin, handeln eller bankväsen uppenbarligen mycket snart få fördömande verkningar inte bara för de i konflikten indragna parterna utan också långt utanför de stridandes led. De berörda arbetstagarnas minskade förmåga att betala hyra, amorteringar på egna hem, fritidshus, bilar, kylskåp, TV-apparater etc. samt andra löpande utgifter skulle komma att försätta dem själva och leverantörerna m. fl. i en besvärlig situation. Uteblivna intäkter för den industri, som direkt berörs av konflikten eller nödgas inställa produktionen på grund av bristande tillförsel av råvaror och halvfabrikat, skulle så småningom beröva en mängd företag förmågan att fullgöra betalningsutfästelser gentemot banker och andra. Det är lätt att föreställa sig hur återverkningarna av de i konflikten indragna parternas betalningssvårigheter skulle sprida sig och hota att lamslå stora delar av det ekonomiska livet i samhället. En arbetskonflikt vid bankerna skulle bl. a. få omedelbara och för landets ekonomi kännbara verkningar på betalningarna till och från utlandet. De garantier till skydd mot samhällsfarliga konflikter som inlagts i det s. k. Saltsjöbadsavtalet och motsvarande ramavtal inom den offentliga sektorn av arbetsmarknaden torde

inte alltid vara tillräckliga för att hindra att en omfattande arbetskonflikt medför ekonomiska återverkningar av antytt slag.

Det synes antagligt att i en krissituation av det slag som ovan skildrats förordnande om ett mer eller mindre omfattande moratorium i vissa fall skulle kunna erbjuda ett verksamt medel att temporärt mildra skadeverkningarna av arbetskonflikten. Denna fråga har emellertid flera aspekter.

En i vårt land allmänt omfattad grundsats är att samhället i princip bör ställa sig neutralt till parterna i en arbetskonflikt. Grundsatsen har kommit till uttryck bl. a. i lagen (1969: 93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt, enligt vilken som huvudregel gäller att samhällsstöd inte utgår till arbetsgivare eller arbetstagare som är indragna i arbetskonflikt. Ett moratorium till förmån för endera eller båda parterna i en arbetskonflikt kan otvivelaktigt påverka parternas ekonomiska ställning och förmåga att fortsätta striden och skulle därmed kunna uppfattas som ett avsteg från neutralitetsgrundsatsen. Å andra sidan anses som känt ett samhällsinsgripande direkt mot parterna i en arbetskonflikt under vissa omständigheter vara berättigat även om det skulle strida mot nämnda grundsats, nämligen om ingripandet bedöms nödvändigt för att avvärja omfattande skadeverkningar i samhället. Som exempel kan nämnas den provisoriska lagstiftning om tjänsteplikt m. m. som vid skilda tillfällen antagits eller föreslagits i propositioner till riksdagen (polisen 1947, sjuksköterskorna 1951, sjöbefälet 1955 och lagen om förnyad giltighet av vissa kollektivavtal 1971). Framförallt bör emellertid i förevarande sammanhang framhållas att moratorium till förmån för andra gäldenärsgupper än de i en arbetskonflikt direkt indragna parterna inte torde stå i strid med kravet på samhällets neutralitet i dylika konflikter. (Beträffande frågan när en part skall anses indragen i en sådan konflikt kan ledning hämtas bl. a. från nyssnämnda lag om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt). Mot bakgrund av det anförda torde kravet på samhällets neutralitet i arbetskonflikter enligt kommitténs mening ej lägga

hinder i vägen mot införande av en möjlighet att i nödfall tillgripa moratorium för att motverka de ekonomiska svårigheter i samhället som kan bli följden av en svår arbetskonflikt. Spörsmålet i vad mån statsmakterna vid övervägande av ett sådant förordnande i ett konkret fall bör ta hänsyn till neutralitetskravet anser kommittén sig inte ha anledning att gå närmare in på. Risken för att möjligheten att använda moratorium i nu diskuterade situationer skall minska parternas intresse att undvika stridsåtgärder eller bidra till att förlänga en konflikt torde kunna bedömas som ringa.

Kommittén vill i anslutning till vad nu anförts ånyo erinra om vad i olika sammanhang uttalats om angelägenheten av att ett allmänt moratorium undviks med alla tillgängliga medel.

Som framgått är det främst situationen vid en allvarlig arbetskonflikt som kommittén har i åtanke när det gäller en utvidgning av moratorielagstiftningens tillämpningsområde. Det torde emellertid inte vara helt uteslutet att i fredstid även kan inträffa andra krissituationer där ett mer eller mindre generellt moratorium — i förening med åtgärder av annan karaktär — temporärt skulle kunna bidra till att stabilisera läget, t. ex. en hastigt påkommen kris inom en viss näring.

Kommittén föreslår med hänsyn till det anförda att förordnande om generalmoratorium förutom i krigsberedskapsfallen skall kunna meddelas, om det i annat fall är av synnerlig vikt från allmän synpunkt.

6.3 *Specialmoratorium*

Specialmoratorium, sålunda moratorium till förmån för enstaka gäldenär, kan enligt gällande moratorielag beviljas såväl vid krig och därmed jämställda förhållanden som — enligt 6 § — om det i annat fall befinns vara av synnerlig vikt för tillgodoseende av allmänt väl. I sistnämnda hänseende härrör bestämmelsen som ovan berörts från 1932 års moratorielagstiftning i anslutning till händelserna i samband med Ivar Kreu-

gers död. Det kan inte uteslutas att behov att kunna meddela specialmoratorium även i fredstid alltså kan uppkomma t. ex. vid en allvarlig ekonomisk kris för något av landets större företag. Möjligheten att förordna om specialmoratorium i båda de berörda fallen bör bibehållas.

6.4 *Igångsättningsmekanismen*

Införande av moratorium kräver enligt moratorielagen alltid särskilt förordnande. Därvidlag gäller olika regler beroende på om riksdagen är samlad eller ej. I sistnämnda fall kan Kungl. Maj:t förordna om moratorium efter hörande av fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret. Sådant förordnande kan ej gälla längre än till dess 30 dagar förflutit från det nästa riksdag sammanträtt. Är riksdagen samlad, gäller som huvudregel att förordnande skall meddelas med riksdagens samtycke. Vid stor brådska får emellertid Kungl. Maj:t ensam utfärda förordnande, dock ej för längre tid än 30 dagar. Motsvarande torde gälla i fråga om förordnande om specialmoratorium enligt 6 §.

Riksdagen anses numera samlad nästan hela året (från riksdagens öppnande i januari månad till dess avslutande omkring mitten av december). Med hänsyn till beskaffenheten av de situationer där moratorium bör kunna ifrågakomma kan det inte anses tillfredsställande att riksdagens samtycke till förordnande skall krävas på samma sätt som nu gäller enligt huvudregeln i 1 § andra stycket moratorielagen. Även om riksdagen är samlad, måste en riksdagsbehandling medföra en avsevärd tidsutdräkt. Kungl. Maj:t bör därför enligt kommitténs mening alltid kunna meddela förordnande om moratorium utan riksdagens medverkan. Då ett moratorium som tillämpas under längre tid kan komma att i hög grad påverka de ekonomiska förhållandena i landet, synes emellertid nödvändigt att kräva underställning av riksdagen i fråga om moratorium av längre varaktighet.

Kommittén förordar att beträffande full-

makt för Kungl. Maj:t och villkor om riksdagens godkännande av förordnande skall gälla samma bestämmelser som är vanliga i annan beredskapslagstiftning för det fall att riket befinner sig i krigsfara. Sålunda föreslås att förordnande om moratorium skall, vid påföljd att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för prövning huruvida förordnandet skall bestå. Blir förordnandet inte godkänt av riksdagen inom två månader från underställningen, skall det vara förfallet.

Som förutsättning för utnyttjande av fullmakten bör alltså gälla att Kungl. Maj:t innan förordnande meddelas hört riksbanksfullmäktige och riksgäldsfullmäktige i frågan. Med hänsyn till att det vid ett krigsutbrott kan möta oöverstigliga svårigheter att på kort tid iakttaga denna föreskrift föreslås, efter förebild från bl. a. lagen om betalningsväsendet under krigsförhållanden, den uppmjukningen att fullmäktige i sådant fall skall höras om det är möjligt.

Vad nu sagts har i första hand avsett moratorium som betingas av krig eller krigsfara. Motsvarande ordning beträffande förordnande och underställning synes böra gälla i fråga om generalmoratorium som betingas av andra utomordentliga förhållanden. Här torde dock ej finnas anledning att för något fall göra avkall på kravet att riksbanks- och riksgäldsfullmäktige skall höras i frågan.

Undantag från kravet på riksdagens godkännande skulle möjligen kunna vara motiverat i fråga om sådant specialmoratorium som avses i 6 § moratorielagen. I motiven till motsvarande stadgande i 1939 års lagförslag uttalades att ett dylikt moratorium i allmänhet inte torde förutsätta överväganden av rikspolitisk beskaffenhet och att därför riksdagens medverkan ej kunde anses erforderlig. Som antytts i det föregående torde dock enligt gällande lag fordras riksdagens godkännande av moratorium även i ifrågasvarande fall. Sådant moratorium får inte beviljas utan att det är av synnerlig vikt från allmän synpunkt. Det torde inte kunna undgås att verkningarna även i detta fall sprider sig vida omkring. Med hänsyn till det anför-

da anser kommittén att riksdagens godkännande bör krävas för detta fall på samma sätt som beträffande övriga moratoriefall.

Under krigsförhållanden kan inträffa att kommunikationerna mellan riksstyrelsen och någon del av landet temporärt avbryts eller kan upprätthållas blott under stora svårigheter. För dylika fall eller om eljest under krig föreligger trängande behov av omedelbara åtgärder innehåller vissa beredskapsförfattningar såsom berörts i kap. 2 bestämmelser om att länsstyrelse eller annan regional myndighet utan särskilt uppdrag får i tillämpliga delar utöva befogenheter som enligt vederbörande författning annars tillkommer Kungl. Maj:t (jfr administrativa fullmaktslagen § 11, särskilda rättegångslagen § 16 och lagen om betalningsväsendet under krigsförhållanden § 5). Kommittén har övervägt huruvida det finns anledning att i moratorielagen införa föreskrift att civilbefälhavare eller länsstyrelse i motsvarande situation äger i tillämpliga delar utöva befogenheter som enligt lagen tillkommer Kungl. Maj:t. Kommittén har emellertid ej ansett tillräckliga skäl finnas härtill. Skulle behov av moratorium föreligga, bör det med hänsyn till att ett kortvarigt betalningsanstånd knappast behöver kräva några anordningar på det regionala planet vara möjligt för riksstyrelsen att förordna om betalningsanstånd även för den isolerade landsändan. Beslutets innehåll får därvid bringas till befolkningens kännedom på det sätt förhållandena medger.

6.5 Förbudet att uppvisa check till betalning m. m.

I 3 § andra stycket gällande moratorielag stadgas att växel eller check under tid, då betalningsanstånd gäller, ej får uppvisas till betalning eller protesteras för bristande betalning. Med hänvisning till påpekande från riksbanken att förbudet i fråga om check skulle innebära att arbetstagare som har sin lön inestående på checkräkning hos någon affärsbank eller sparbank inte kan komma åt sin lön, framhålls i kommitténs direktiv

att checklöneväsendets utbredning helt ändrat förutsättningarna för förbudet att uppvisa check till betalning.

Bestämmelsen i fråga leder sitt ursprung från 1914 års moratorielagstiftning. I fullmaktslagen den 18 september 1914, vilken utgick från att moratorieförordnande skulle ha karaktär av generalmoratorium, föreskrevs att under den tid anstånd med växels betalning åtnjöts växeln inte fick uppvisas till betalning eller protesteras för bristande betalning. I 1932 års lagar om specialmoratorium upptogs en bestämmelse av samma lydelse som den nu gällande regeln. I motiven till 1932 års ändrade lydelse uttalades blott att vad 1914 års moratorielag innehöll angående växel borde gälla jämväl med avseende på specialmoratorium och utsträckas även till check. Stadgandets behövlighet och berättigande sades icke behöva närmare motiveras. Regeln i fråga överflyttades utan närmare kommentarer till 1940 års moratorielag, där den intogs i 3 § tillsammans med bestämmelserna om tvångsmoratorium och ränta på skuld som omfattas av betalningsanstånd.

Beträffande innebörden av 3 § andra stycket moratorielagen må anföras följande. Enligt 5 § i 1914 års fullmaktslag hade Kungl. Maj:t bemyndigande att utsträcka giltigheten av meddelat moratorieförordnande. Bestämmelsen avsåg att ge Kungl. Maj:t befogenhet att utan riksdagens hörande utfärda avvecklande moratorieförordnande, varvid varje förordnande tänktes kunna bli mindre omfattande än det föregående. Det ursprungliga förordnandets karaktär av generalmoratorium bör sålunda inte ha hindrat att därifrån senare undantogs t. ex. vissa växelskulder. I sådant fall torde med fullmaktslagens formulering av uppvisandeförbudet tvekan inte kunna råda därom att förbudet ej vidare skulle gälla dylika växlar. De moratorieförordnanden som utfärdades enligt 1932 års lagar till förmån för vissa gäldenärer kan inte gärna ha inneburit förbud att uppvisa växlar och checkar som ej berördes av moratoriet. Gällande moratorielager till skillnad från 1914 års fullmaktslag uttryckligen möjliggör att begränsa morato-

rieförordnande till att avse viss gäld. Hinder torde med hänsyn till det anförda knappast föreligga mot att t. ex. lönecheckar eller eljest vissa slag av checkräkningar undantas från moratorium. Det synes mot denna bakgrund vara en rimlig tolkning att läsa satsen »då betalningsanstånd gäller» i 3 § andra stycket som om den i stället lytt »då betalningsanstånd gäller för växeln eller checken». En sådan tolkning harmonierar också med den mera utförliga texten i 1914 års lagstiftning: »Under den tid anstånd med växels betalning åtnjutes må växeln icke» etc. Förstås bestämmelsen på detta sätt, skulle ett moratorium redan enligt gällande rätt kunna utformas så att det ej innefattar förbud att uppvisa lönecheckar till betalning.

Den nu antydda tolkningen av 3 § andra stycket kan emellertid ej direkt utläsas av lagtextens formulering. Denna har i många sammanhang uppfattats som om ett förordnande om moratorium ovillkorligen innefattar förbud mot att uppvisa växel eller check till betalning eller mot att protestera växel eller check för bristande betalning. En revision av lagtexten synes befogad redan av denna anledning.

Av det anförda framgår att målsättningen härvidlag i första hand bör vara en lagändring, varigenom klart kommer till uttryck att förbudet mot uppvisande och protest av växel och check endast avser växel- och checkskuld som omfattas av betalningsanstånd. Om detta, som normalt kan antas bli fallet, inte inbegriper växlar som utställs under moratorietiden, bör t. ex. sådana växlar självfallet inte beröras av dylikt förbud. (En motsatt tolkning synes ej utesluten med nuvarande regel). Därjämte synes emellertid finnas anledning överväga, huruvida sådant betalningsanstånd automatiskt skall åtföljas av förbud mot uppvisande eller protest. I denna fråga anför kommittén följande synpunkter.

En förutsättning för växelnehavares rätt att erhålla betalning för växeln är normalt att denna uppvisas till betalning. Denna rätt är emellertid förbunden med skyldighet att i viss ordning kräva betalning för växeln. Förpliknelsen består i skyldighet att

inom viss kort tid dels uppvisa växeln till betalning och dels vid bristande betalning upptaga protest därför. Ett åsidosättande av denna plikt medför i större eller mindre omfattning förlust av växelrätten och därmed förenad möjlighet att anställa återgångstalan mot övriga växelgäldenärer. Detsamma gäller i princip också beträffande check. Check är alltid betalbar vid anfordran och måste normalt uppvisas till betalning inom 20 dagar från utställningsdagen. Med hänsyn till växel- och checkrättens konstruktion är ett moratorium för växel- och checkgäldenärer normalt kombinerat med ett fristmoratorium för växel- och checkinnehavarna (se nedan; jfr även 54 § växellagen och 48 § checklagen samt 2 § första stycket 3 i kommitténs förslag).

Förbud mot uppvisande och protest av växel och check är i första hand att betrakta som en konsekvens av det till förmån för växel- och checkgäldenärerna gällande betalningsansåndet. Eftersom trassaten inte är skyldig att inlösa växeln eller checken, bör han heller inte behöva utsättas för betalningskrav. Återgångstalan framstår som ändamålslös i den mån — vilket torde vara det normala — även regressgäldenärerna åtnjuta betalningsansånd. Huruvida förbudet även innebär tvångsmoratorium gentemot gäldenären, dvs. hindrar att trassaten frivilligt inlöser växel och check under ansåndstiden, synes tveksamt. I förhållande till växel- eller checkinnehavaren har däremot ett dylikt förbud karaktär av tvångsfristmoratorium på det sättet att denne så länge förbudet gäller inte kan fullgöra skyldigheten att uppvisa papperet till betalning eller uppta protest före utgången av de till förmån för innehavaren genom moratoriet utsträckta tidsfristerna för sådana åtgärder.

Även om det synes lämpligt att ett betalningsansånd för växlar och checkar normalt kombineras med förbud mot uppvisning och protest, behöver detta inte nödvändigtvis vara fallet alltid. I vissa länder har gällt betalningsansånd för växlar utan att det föreläggat hinder för deras uppvisande och protesterande¹. I 1964 års norska moratorielagstiftning talas ej heller om förbud varom

nu är fråga. Anledning att upprätthålla betalningsansånd för växlar och checkar utan samtidigt förbud mot uppvisande och protest kan måhända föreligga t. ex. om i något fall specialmoratorium utfärdas till förmån för viss bank utan att andra växel- och checkgäldenärer än banken anses böra åtnjuta moratorium. När det gäller frågan om betalningsansånd för växel och check obligatoriskt bör åtföljas av förbud mot uppvisande och protest bör emellertid uppmärksamheten främst riktas mot checklönesystemet.

Löneutbetalning genom insättning på checkräkning har under senare år vunnit allt större utbredning såväl inom näringslivet som inom den statliga och kommunala förvaltningen. Antalet checkkonton i de svenska affärsbankerna uppgick vid utgången av 1970 till cirka 1 400 000, varav drygt 80 % var checklönekonton. Fördelarna med checklön är uppenbara. Löntagarna kan använda checken som betalningsmedel och därigenom samtidigt minska sitt behov av kontanter och öka sin betalningsberedskap. För arbetsgivaren medför checklönesystemet stora besparingar. Kontanter för löneutbetalningar behöver inte skaffas och räknas upp, arbetet med själva utbetalningen faller bort och arbetstid för löntagarna går inte förlorad vid utbetalningen. Det sparande som uppnås genom systemet är till fördel för bankerna och checkräkningsinnehavarna. Å andra sidan har systemets utbredning följts av en kraftig ökning av antalet checkbedrägerier och av antalet kontohavare som överstrider sina checkräkningar. Härmed sammanhängande frågor har gjorts till föremål för undersökning av en särskild utredning, checklöneutredningen, (PM angående åtgärder för att motverka checkmissbruket Ds Fi 1971: 12). De överläggningar som i anslutning till utredningens arbete hållits mellan rikspolisstyrelsen samt företrädare för bankerna och detaljhandeln m. fl. har lett till en överenskommelse, som bl. a. innebär att den s. k. bankgarantin för

¹ Kjøersner, Några grunddrag av krigets moratorielagstiftning och Sveriges lärdomar härav, 1918, s. 17. Se även Kjøersner-Rabenius s. 48.

falsk check upp till 500 kr. slopats den 1 juli 1971. Detta har fått till följd att checkar i stor utsträckning ej längre godtas som betalningsmedel i detaljhandeln. I den mån så alltjämt sker, rekommenderas affärsinnehavarna att kräva legitimation av icke känd kund. Checklöneutredningen förordar att resultatet av hittills vidtagna åtgärder mot checkmissbruket avvaktas, innan man tar ställning till om ytterligare åtgärder krävs. Detta gäller bl. a. frågan om checklönesystemets bibehållande.

När det gäller behandlingen av checklöneräkningarna i en moratoriesituation bör till en början påpekas att det i den mån denna orsakas av att landet kommit i krig tillkommer omständigheter som avsevärt minskar checklönesystemets användbarhet. Checkbetalningssystemet förutsätter att en central clearing kan äga rum penninginstituten emellan. I svårare krigsläge är det oviss om denna clearingverksamhet kan upprätthållas. Krighändelserna kan också omöjliggöra den ADB-behandling av det numera omfattande checkmaterialet, utan vilken detta material knappast kan hanteras. Vidare måste den rörlighet som olika personalkategorier kommer att ha genom inkallelser och omlokalisering, minskade kontrollmöjligheter och andra av kriget föranledda förhållanden medföra risk för en stark ökning av missbruket av checken såsom betalningsmedel. Med hänsyn till det sagda torde checklönesystemet enligt kommitténs mening överhuvud vara mindre lämpligt under krigsförhållanden. Sannolikt torde det bli nödvändigt att ersätta detsamma med något annat löneutbetalningssystem, t. ex. kontantbetalning eller någon speciell form såsom lönebevis. Kommittén har emellertid ej anledning att gå närmare in på denna fråga, vilken berör beredskapsplanläggningen på bank- och betalningsväsendets område samt den administrativa beredskapsplanläggningen. Det är givetvis möjligt att checklönesystemet vid ett krigsutbrott måste användas åtminstone under en kortare övergångstid.

I sammanhanget må vidare beröras ett principiellt spörsmål av betydelse för frågan om moratorium beträffande checklön. Som

nämnts i det föregående bör moratorium i princip endast avse skuld som uppkommit före den tidpunkt då de extraordinära förhållandena inträdde (jfr ovan s. 17). Bakom denna grundsats ligger givetvis uppfattningen att det normalt inte finns anledning att medge gäldenär anstånd, om moratoriesituationen förelåg när han iklädde sig skulden. I fråga om checklön är det uppenbart att moratorium kan omfatta medel som inestod på checkräkningen när moratorieförordnandet utfärdats. Däremot synes det tveksamt huruvida det kan anses förenligt med nämnda grundsats att förordnande avser även uttag från belopp som arbetsgivaren insatt på checklöneräkningen efter moratoriets utfärdande.

Å ena sidan skulle kunna göras gällande att frågan bör besvaras jakande under förutsättning att det avtal som ligger till grund för öppnandet av checklöneräkningen — f. n. vanligen ingånget mellan banken och arbetsgivaren — träffades före moratorieförordnandet och parterna alltjämt är bundna av detsamma under moratorietiden. Enligt avtalet åligger det arbetsgivaren att månatligen betala in lönebeloppen till banken, som har att sätta in beloppet på lönecheckräkning och därefter även på grund av checkräkningsavtal med löntagaren är skyldig att inlösa av denne utställda checkar. Å andra sidan kan anföras att checklöneavtalet inte är en skuldförbindelse och att banken först genom arbetsgivarens inbetalning blir skyldig att infria av kontoinnehavaren utställda checkar på häremot svarande belopp. Här bör också pekas på att den försämrade betalningsförmåga, som förmodas ha drabbat banken till följd av de omständigheter som föranledde moratoriet, i princip inte påverkas av utbetalningar som banken gör av belopp som för ändamålet tillförts densamma under moratorietiden. Slutligen må framhållas att arbetsgivaren, om banken skulle åtnjuta moratorium beträffande lönecheckar, utan hinder av checklöneavtalet torde vara berättigad att utbetala lönebeloppen direkt till löntagarna i stället för att inbetala dem till banken. Det sagda skulle leda till slutsatsen att morato-

rium i princip inte bör omfatta medel som insatts på checkräkning efter moratoriets meddelande.

Kommittén ansluter sig till det senare betraktelsesättet. När kommittén nu övergår till att beröra frågan hur lönecheckar skall kunna undantas från ett allmänt moratorium, åsyftas sålunda i första hand uttag från belopp som inestår på lönecheckräkning då moratorieförordnandet utfärdades. Eftersom ett dylikt moratorium såsom framållits i det föregående får antagas bli mycket kortvarigt, torde frågan om begränsning av uttagen från senare insättningar på sådan räkning ej ha större intresse. Kommittén skall dock senare något beröra även denna fråga.

En första åtgärd för att vid ett allmänt moratorium möjliggöra uttag från lönecheckräkning kan vara att undanta fysiska personers checkräkningar från moratoriet. Det alldeles övervägande antalet checkkonton för fysiska personer avser som nämnts checklönekonton. Vill man ha möjlighet att begränsa bankernas inlösenkyldighet till enbart checklönekonton, torde krävas att checkblanketterna till kontona märks genom särskild färg eller på annat tydligt sätt. Möjligheterna att härigenom eller på annat sätt särskilja checklönecheckar från andra checkar sammanhänger med den bankteknik som tillämpas vid varje tid. För närvarande torde ett dylikt särskiljande ej kunna genomföras utan omfattande förberedelser.

I en moratoriesituation kan det vidare bli nödvändigt att söka begränsa uttagen från checklönekonton till vissa maximibelopp per vecka eller månad. Om maximibeloppet för uttag t. ex. bestäms till 1 000 kr. per vecka, bör trassatbanken tills vidare vara befriad från skyldighet att infria checkar vars inlösen skulle medföra överskridande av nämnda belopp. Här uppkommer bl. a. problemet i vilken ordning utställda checkar skall drabbas av moratoriet, om kontoinnehavaren vid skilda tillfällen själv presenterat eller såsom betalning till olika mottagare lämnat checkar på belopp som sammanlagt överskrider 1 000 kr. Mest prak-

tiskt synes vara att banken inlöser checkarna i den ordning de uppvisas till betalning, varvid den först presenterade check som i händelse av inlösen skulle komma att föra upp det totalt dragna beloppet till över 1 000 kr. blir den check som först berörs av moratoriet. Uppvisas samtidigt till betalning checkar som tillsammans medför dylik överdragnings, skulle kunna tillämpas den ordningen att checkarna blir föremål för reducerad inlösen i proportion till sin inbördes storlek.

Det är uppenbart att det från kontrollsynpunkt kommer att föreligga vissa svårigheter att upprätthålla en ordning sådan som den skisserade. Ett arrangemang som skulle kunna bidra till att göra ifrågavarande partiella moratorium effektivt kan måhända vara att detta ej förenas med förbud mot uppvisning och protest av check, samtidigt som även trassanten undantas från betalningsansåndet. Härigenom skulle trassant, som drar över det fastställda maximibeloppet, riskera regresstalan. Samtidigt finge lämpligen gälla fristmoratorium till förmån för innehavare av checkar avseende ifrågavarande checkräkningar.

Det anförda synes ge vid handen att det vid ett begränsat undantagande av checklöneräkning från betalningsansånd kan finnas anledning att upprätthålla moratorium som ej bör vara förenat med förbud mot uppvisning och protest. Som nämnts i det föregående finns exempel på så beskaffat växelmoratorium i lagstiftningen i andra länder. Å andra sidan får den lämpliga ordningen vid ett moratorium normalt antagas vara att växel och check som omfattas av moratoriet inte bör få uppvisas till betalning eller protesteras. Kommittén föreslår därför att denna ordning skall gälla som regel såvida ej Kungl. Maj:t förordnar annat.

Kommittén vill slutligen något beröra den situation som kan uppkomma beträffande checklöneräkningar vid ett mera varaktigt moratorium.

I en moratoriesituation måste man räkna med att bankernas gäldenärer, låntagare och andra, tills vidare är befriade från skyldighet att till bankerna erlægga räntor och

amorteringar m. m. Bankernas ordinarie inkomster upphör således att flyta in. En förutsättning för att checklönesystemet fortsättningsvis skall kunna fungera beträffande andra belopp än dem som stod inne när moratorieförordnandet utfärdades är självfallet att arbetsgivarna ej åtnjuter moratorium beträffande arbetstagarnas lönefordringar utan månadsvis betalar in lönebeloppen till bankerna. Om detta sker finns knappast någon anledning att löntagarna inte skall få disponera beloppen i sin helhet. En begränsning härvidlag torde som ovan berörts också vara mindre väl förenlig med grunderna för moratoriestitutet. Moratorieförordnandet bör i nämnda fall vara utformat så, att det klart framgår att hinder ej föreligger mot uttag av belopp som satts in på räkningen efter förordnandets meddelande.

Vid en moratoriesituation får man emellertid räkna med att även arbetsgivarna har svårigheter att fullgöra lönebetalningarna i tid och att de därför kan komma att beviljas visst moratorium också beträffande dessa betalningar. Ett sådant moratorium bör liksom moratorium beträffande lönecheckräkningar kunna innehålla undantag för på visst sätt bestämda belopp per vecka eller månad, vilka får betalas ut antingen kontant eller genom insättning på lönecheckräkning. I sistnämnda fall bildar det insatta beloppets storlek automatiskt en gräns för räkningsinnehavarnas möjligheter att ställa ut checkar.

Kommittén vill med det anförda inte ha sagt att det under alla förhållanden skulle vara uteslutet att låta moratorium omfatta även belopp som insatts på bankräkning efter det att de extraordinära förhållandena inträtt. Särskilt när insättningen framstår som moment i fullföljande av äldre avtal bör hinder inte föreligga mot avsteg från huvudprincipen, om det befinns motiverat av starka praktiska skäl. Enligt kommitténs mening bör man emellertid vid meddelande av moratorieförordnandet sträva efter att grundsatsen om moratoriet som en produkt av efterföljande force majeure upprätthålls i görligaste mån. Principen i fråga bör na-

turligen vara vägledande vid tillämpning och tolkning av moratorieföreskrifter.

6.6 Framflyttning av tidsfrister

En fråga som har betydelse för upplägningen och omfattningen av en ny lagstiftning angående moratorium avser behandlingen av spørgsmålet rörande framflyttning av tidsfrister av olika slag under krig och liknande förhållanden. Den svenska lagstiftningen i ämnet är uppdelad på flera författningar.

Moratorielagen innehåller i ifrågavarande avseende blott bestämmelsen i 4 §, enligt vilken i det fall borgenärs rätt enligt lag eller författning är beroende av att talan anhängiggörs eller annan åtgärd vidtas inom viss tid och åtgärdens vidtagande hindras av moratorieförordnande, borgenären är skyddad från rättsförlust om åtgärden vidtas inom en månad efter hindrets upphörande. Bestämmelsen kan sägas innefatta ett osjälvständigt fristmoratorium som automatiskt åtföljer förordnande om process-, exekutions- eller konkursmoratorium.

Karaktär av självständigt fristmoratorium har *lagen (1940: 79) om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara*, för vilken redogjorts under 4.3. Viktigast härvidlag är emellertid de på samma ställe återgivna reglerna om utsträckning av frister m. m. i särskilda rättegångslagen och administrativa fullmaktslagen.

Enligt *särskilda rättegångslagen* kan Kungl. Maj:t förordna om förlängning av tidsfrister för bevakande och fullföljd av talan vid domstol (9 §). För det fall att någon är skyldig att för bevakande av sin enskilda rätt inom viss i lag eller författning föreskriven tid väcka talan eller påkalla prövning i annan ordning eller vid domstol vidta annan åtgärd men på grund av krigsförhållanden varit ur stånd härtill gäller vidare, när lagen är i tillämpning, att reglerna om återställande av försutten tid i 58 kap. rättegångsbalken skall tillämpas

även om åtgärden inte är av sådan beskaffenhet som avses i 11 § nämnda kapitel. Härvid gäller vissa särbestämmelser (10 §). Med hänsyn till den olika karaktären av nu avsedda frister ansågs under förarbetena till lagen att en mera allmän förlängning av desamma inte var lämplig, utan frågan här om borde bedömas med hänsyn till fristens beskaffenhet och omständigheterna i varje särskilt fall (prop. 1940: 183 Bil. A. s. 31; jfr prop. 1957: 76). Återställande av försutten tid enligt paragrafen kan endast ifrågakomma för att skydda anspråk av enskild natur. Stadgandet är sålunda enligt motiven inte tillämpligt på tidsfrister för anställande av åtal eller på tidsfrister som tillhör förvaltningsrätten eller kommunal- eller skattelagstiftningen. Som exempel på frister som kan återställas enligt paragrafen nämns i 1940 års förarbeten bl. a. följande bestämmelser i då gällande lagstiftning, nämligen bestämmelserna i 6 kap. 10 § förmynderskapslagen om anspråk på ersättning för skada, som förmyndare tillskyndat den omyndige, 39 § konkurslagen om återvinning i konkurs, 9 § lagen den 30 juni 1916 om ersättning för skada i följd av automobiltrafik, 18 kap. 9 § handelsbalken, 95 § 1910 års aktiebolagslag angående klander å beslut om bolagsstämma, 7 kap. 1 § testamentslagen om bevakning av testamente, 4 kap. 1 § boutredningslagen om avträdande av dödsbo till förvaltning av boutredningsman eller konkurs, 11 kap. 2 § jordabalken om in-teckning för ogulden köpeskilling samt 12 och 13 §§ in-teckningsförordningen om fullföljd i vissa fall av vilandeförklarad in-teckningsansökan. Som exempel på sådana stundom förekommande fall då skyldigheten att inom bestämd tid påkalla prövning av visst anspråk kan avse förfarande utom rättegång nämns bestämmelser i 138 § 1910 års aktiebolagslag om avgörande av viss tvist av skiljemän samt i 188 § utsökningslagen om begäran av dispasch eller påkallande av skiljedom i vissa fall.

Administrativa fullmaktslagen innehåller bestämmelser om befogenhet för Kungl. Maj:t att vid krigsförhållanden generellt förordna om förlängning inte bara av tid

för fullföljande av talan utan även av sådan i lag eller författning föreskriven tid, inom vilken någon har att för bevakande av honom tillkommande rättighet eller förmån eller fullgörande av honom åliggande skyldighet hos myndighet göra ansökan eller anmälan eller företaga annan sådan åtgärd. Om någon på grund av krigsförhållanden varit ur stånd att vidta åtgärden inom föreskriven tid, kan Kungl. Maj:t också efter ansökan utsätta ny tid för åtgärden (9 och 10 §§).

Från lagstiftningen i ämnet i de *nordiska grannländerna* må erinras om att den nya norska lagen om frister och betalningsansånd m. m. omfattar såväl processuella frister — varunder inryms bl. a. preskriptionsfrister beträffande åtal och straffverkställighet — som frister vilka eljest är av betydelse för att skapa eller bevara en rätt. Likaså innefattar den i Finland gällande lagen om krigstillstånd av år 1930 långtgående möjligheter att meddela bestämmelser bl. a. om framflyttning av tiden för företagande av handling varav förvärvandet eller bevarandet av rätt beror, och om förlängning av tid i andra ärenden eller för åtgärd av annat slag (se 5.2 respektive 5.3).

Modifikationer i plikten att iakttaga frister när skyldighetens fullgörande försvåras eller hindras av krig och liknande förhållanden faller utanför det typiska moratoriebegreppet som innebär anstånd med betalning av skuld i syfte att neutralisera verkan av betalningsoförmåga orsakad av extraordinära händelser (jfr 3.1). I doktrinen framhålls att dylika modifikationer i princip ej kan samordnas med moratorium för det av en frist berörda anspråkets civilrättsliga eller processuella sida¹. Det är därför naturligt att moratorielagen inte innehåller några bestämmelser om självständig fristförlängning. Med hänsyn till att båda formerna av ingripande har sin grund i samma eller liknande slag av händelser och syftar till att mildra av dessa orsakade störningar i det ekonomiska livet har kommittén likväl ansett sig föranlåten att ägna viss uppmärksamhet även åt gällande reglering rörande fram-

¹ Jfr Köersner-Rabenius s. 46.

flyttande av privaträttsliga frister vid extraordinära förhållanden.

Härvid konstaterar kommittén till en början att en motsvarighet till den i 4 § intagna kompletterande fristbestämmelsen bör finnas även i en ny moratorielag för att förebygga att ett förordnande får ej godtagbara verkningar beträffande vissa frister. De problem som sammanhänger med bestämmelsens inverkan på beräkningen av återvinningsfristerna i konkurs behandlas i annat sammanhang. Det behov som vid sidan av nu åsyftade bestämmelse kan finnas att vid extraordinära förhållanden kunna flytta fram frister på privaträttens område torde till väsentlig del vara täckt framför allt genom särskilda rättegångslagens föreskrifter i ämnet.

Frister som ej berörs av nyssnämnda bestämmelser är först och främst legala frister av mera obestämd längd (»utan oskäligt uppehåll» etc.) samt sådana till tiden fixerade legala frister som skall iakttagas på annat sätt än medelst stämning, ansökan, anmälan eller annan åtgärd inför domstol eller hos administrativ myndighet eller påkallande av skiljeförfarande. Till den senare gruppen hör sådana i stort antal förekommande legala frister som skall iakttagas genom muntligt eller skriftligt meddelande direkt till medkontrahenten, avhämtande av gods eller eljest på annat sätt än genom vidtagande av åtgärd hos myndighet. Som exempel på nu berörda slag av legala frister kan nämnas reklamationsterminaler enligt köplagen och kommissionslagen samt frister enligt 9 § andra stycket förköpslagen, 2 och 9 §§ jordförvärvslagen, 2 kap. 37 § nyttjanderättslagen (efter 1.1.1972 8 kap. 24 § nya jordabalken), 7 § lagen (1942: 429) om hyresreglering m. m., 17 § andra stycket och 130 § andra stycket aktiebolagslagen, 4 och 5 §§ lagen (1971: 238) om hemförsäljning, 16 kap. 2 § ärvdabalken samt 21 kap. 1 och 10 §§ ärvdabalken. En annan kategori frister, som helt faller utanför beredskapslagstiftningens bestämmelser om fristförlängning, utgörs av i avtal stipulerade frister, såsom angående leverans, reklamation, garanti, utövande av optionsrätt samt hänskjutande av tvist till skiljeförfarande eller domstol.

Beträffande behovet att i extraordinära situationer kunna flytta fram eller återställa frister av nu avsedda slag må till en början påpekas att frågan om inverkan av krigshändelser o. d. på legala frister, som inte är fixerade till tiden, samt avtalade frister i stor utsträckning synes ha samband med regleringen av force majeure-situationer i civilrätten. De allmänna standardbestämmelserna inom handel och industri innehåller ofta force majeure-klausuler som kan åberopas vid krig, krigsfara eller utomordentliga av krig föranledda förhållanden för förlängning av avtalade frister beträffande såväl leverans som reklamation. Beträffande köpeavtal som ingåtts utan dylikt förbehåll, vilket är vanligt i detaljhandeln, kan force majeure-regeln i 24 § köplagen bli tillämplig vid fördröjd leverans i vissa fall. I fråga om såväl legala som avtalade frister för reklamation och undersökningsplikt torde kunna antas att domstolarna i betydande utsträckning skulle ta hänsyn till om ett dröjsmål med iakttagande av frist föranletts av extraordinära hinder (jfr t. ex. Almén, Om köp och byte av lös egendom, fjärde upplagan, s. 705). Detsamma gäller troligen beträffande sådana i standardvillkor förekommande tidsfrister för utnyttjande av optionsrätt eller för hänskjutande av tvist till skiljeförfarande eller domstolsprövning, vilka mera sällan omfattas av force majeure-klausul.

Även om det sålunda kan förmodas att sådana fall, där extraordinära förhållanden omöjliggör iakttagande av privaträttsliga frister utan att vare sig särskilda rättegångslagen, administrativa fullmaktslagen, moratorielagstiftningen eller force majeure-klausul är tillämplig, åtminstone i fråga om frister som inte är fixerade till tiden i lag i allmänhet kan lösas med hjälp av allmänna rättsprinciper, kan frånvaron av en klar regel på området synas otillfredsställande. Särskilt i fråga om sistnämnda typ av frister erbjuder emellertid utformningen av en generell dylik regel betydande svårigheter bl. a. när det gäller avgränsningen av de frister som bör omfattas av densamma. Det torde vidare inte kunna undvikas att en regel om framflyttning av frister av nu ifrågakommande typ skulle

komma att gripa in i centrala delar av köprätten, med svåröverskådliga konsekvenser, och därmed i det arbete som bedrivs av köplagskommittén (Ju 1963: 51). Verkningarna är svåra att överblicka inte minst i fråga om sådana avtal inom handel, industri och samfärdsel där den ena parten har hemvist utomlands. Med hänsyn till det anförda och då behovet av åtgärder beträffande nu avsedda tidsfrister, sålunda avtalade frister och till tiden ej fixerade legala frister, såsom ovan antyttis torde vara föga framträdande, har kommittén ej ansett tillräckliga skäl föreliggande att lägga fram förslag till lagregler i ämnet beträffande dylika frister.

I fråga om sådana tidsbestämda legala frister på privaträttens område vilka ej omfattas av gällande bestämmelser för extraordinära förhållanden, synes däremot frånvaron av möjlighet till förlängning eller återställande av försutten tid vid krigshändelser och liknande omständigheter utgöra en påtaglig brist som lämpligen bör kunna avhjälpas i samband med översynen av moratorielagstiftningen.

Behovet att kunna ingripa beträffande ifrågavarande frister torde framför allt göra sig påmint under krigsförhållanden. I fråga om formen för ingripande synes anledning saknas att gå längre än de regler som enligt nämnda lag gäller för frister som skall iakttagas genom åtgärd inför domstol. Syftet att kunna möta en nödfallssituation bör sålunda även beträffande de aktuella fristerna kunna tillgodoses utan generell fristförlängning. Då det bland det stora antalet sådana frister i lagstiftningen otvivelaktigt finns typer av frister där inte heller återställande av försutten tid bör komma i fråga, t. ex. uppsägningsfristerna i 3 kap. 3 § nyttjanderättslagen (efter 1.1.1972 12 kap. 3 § nya jordabalken), synes en bestämmelse i ämnet lämpligen böra innehålla att Kungl. Maj:t får befogenhet att, när särskilda rättegångslagen är i tillämpning, förordna att reglerna i 10 § i lagen också skall tillämpas beträffande andra till tiden fixerade legala frister på privaträttens område än sådana som avses i paragrafens första stycke. En bestämmelse härom föreslås tillagd såsom ett fjärde stycke i sam-

ma paragraf. Det avsteg från systematiken i lagen, som måhända görs genom införandet i särskilda rättegångslagen av en bestämmelse som ej berör domstolsförfarandet, är enligt kommitténs mening försvarligt med hänsyn till det nära sambandet med de frågor som regleras i 10 §.

I vad avser den fristförlängning som kan medges med stöd av 1940 års lag om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara vill kommittén anföra följande. Växel- och checklagarna är grundade på internationella konventioner om gemensam växellag den 7 juni 1930 och om gemensam checklag den 19 mars 1931, vilka Sverige för sin del ratificerat den 30 juni 1932. Enligt art. 22 av bilaga II till konventionen om gemensam växellag har kontraherande part rätt att i undantagsfall meddela bestämmelser av allmän art, innebärande förlängning av såväl tiden för åtgärder till bevarande av återgångskrav som förfallotider. Motsvarande rätt föreligger enligt art. 28 i bilaga II till konventionen om gemensam checklag. Ovan nämnda lag av år 1940 har utfärdats med ianspråktagande av angivna förbehåll i konventionerna. Rörande motiven för lagen yttrade departementschefen vid lagrådsremissen 1940 (prop. 1940: 20).

I växellagen stadgas skyldighet för växelnehavare att för bevarande av växelrätten uppvisa växeln och upptaga protest inom därför bestämda tider. Försittes föreskriven tid, går växelrätten i regel förlorad. Endast om hinder i lagbud eller annat oöverstigligt hinder möter, förlängs tiden för åtgärdens vidtagande enligt bestämmelserna i 54 § växellagen.

Vid krig eller krigsfara kunna av olika anledningar inträda betydande svårigheter att i rätt tid vidtaga åtgärder som nyss nämnts, utan att likväl 54 § växellagen kan anses tillämplig. Jag vill endast erinra om den rubbing av eljest rådande förhållanden som uppkommer vid evakuering av ett eller flera större samhällen. Under dylika omständigheter måste det ur flera synpunkter anses olämpligt att fordra, att banker och andra som äro innehavare av växlar skola vara nödsakade att i vanlig ordning uppvisa dem till betalning och upptaga protest så snart betalning uteblir. Icke minst med hänsyn till gäldenärens intresse är det önskvärt, att borgenären icke behöver gå brådstörtat till väga.

Behovet av en möjlighet att utsträcka de tider som i växellagen äro föreskrivna för ifrågavarande åtgärder har uppmärksamrats i förenämnda konvention om gemensam växellag. Envar konventionsstat har sålunda befogenhet att i sin lagstiftning meddela bestämmelser därom. Jag vill förorda, att Kungl. Maj:t genom en lag i ämnet bemyndigas att taga denna befogenhet i anspråk.

Aven beträffande checkar föreligger skyldighet för innehavaren att för bevarande av rätt till återgångskrav uppvisa handlingen inom viss tid samt att bestyrka uppvisande. Den av mig förordade lagen torde böra innehålla bemyndigande för Kungl. Maj:t att utsträcka tiden jämväl för nu berörda åtgärder, ehuru det praktiska behovet härav är mindre framträdande. Av den förut lämnade redogörelsen framgår, att konventionen om gemensam checklag medger detta.

Den föreslagna lagen torde böra inrymma möjlighet för Kungl. Maj:t att i fråga om den tid, varmed gällande frister utsträckas, förfara på sätt finnes påkallat av omständigheterna.

De anförda motiven för ett fristmoratorium för växel- och checkborgenärer synes alltjämt ha giltighet. Skäl kan anföras för att 1940 års lag i ämnet får kvarstå oförändrad. I ett läge där sådan fristförlängning finnes böra medges, torde emellertid ofta även ha meddelats betalningsansånd för växelgäldenär samt förbud att uppvisa växel till betalning. Frågor härom regleras enligt moratorielagen. Stundom kan det vara vanskligt att avgöra om ett växelmoratorium primärt har karaktär av gäldenärsmoratorium eller av frist för växelborgenär.¹ Det måste innebära en praktisk fördel om frågor angående växel- och checkskulder vid extraordinära situationer regleras i en och samma lag. Behov kan uppkomma att utsträcka frist för växelborgenär även i andra extraordinära situationer än de som berörs av nämnda lag — alltså krig och krigsfara — t. ex. vid bankstrejk. Ej heller särskilda rättegångslagen eller administrativa fullmaktslagen är tillämpliga i dylika fall. Särskilda rättegångslagens fristregler i 10 § — som av dessa alternativ närmast skulle komma i fråga som hemvist för bestämmelserna i 1940 års lag — är uppbyggda på annat sätt än dessa bestämmelser. Med hänsyn till det anförda föreslår kommittén att bestäm-

melserna i 1940 års lag överförs till moratorielagen vid en revidering av denna och därvid upptas i 2 § som en särskild form av moratorium vid sidan av gäldenärsmoratorium och tvångsmoratorium. Förutsättningarna för utfärdande av fristmoratorium varom nu är fråga föreslås sålunda bli desamma som för förordnande av betalningsansånd och tvångsmoratorium. Den utvidgning av tillämpningsområdet som härigenom sker i jämförelse med 1940 års lag rymmer uppenbarligen inom de i det föregående återgivna förbehållen i 1930 års konventioner.

6.7 Moratorielagstiftningen i övrigt

Utöver vad ovan anförts kan enligt kommitténs mening inga allvarliga erinringar av principiell art riktas mot den gällande moratorielagstiftningen. I likhet med vad som i stort sett är fallet med denna bör en lagstiftning på området vara konstruerad så att den ger möjlighet att anpassa omfattningen och karaktären av ett moratorium efter behovet i olika situationer. Ett moratorieförordnande måste givetvis också kunna förenas med föreskrifter och villkor av olika slag. Några mera väsentliga ändringar i sak av vad som nu gäller i berörda avseenden har kommittén inte funnit påkallade. Där emot har kommittén ansett angeläget att föreslå vissa jämkningar och förtydliganden. Ändringarna syftar främst till att möjligheten att variera moratorieåtgärderna mera klart skall komma till uttryck i lagtexten än för närvarande samt till att undanröja vissa ogynnsamma konsekvenser av de nuvarande bestämmelserna framför allt beträffande inverkan på beräkningen av vissa frister. Förtydliganden och smärre jämkningar har ansetts påkallade också på en del andra punkter.

Kommitténs förslag och överväganden i nu berörda hänseenden framgår av det *förslag till ny moratorielag* som kommittén framlägger och av specialmotiveringen till de olika paragraferna i lagförslaget.

¹ Jfr s. 42 ovan samt Kôersner-Rabenius s. 47.

6.8 *Utsökningsväsendet i krig m. m.*

I samband med översynen av moratorielagstiftningen har utredningen enligt sina direktiv även att uppmärksamma frågan om förfarandet vid införsel och annan utsökning under krig eller krigsfara.

6.8.1 Införsel

Till grund för uppdraget i vad gäller införsel ligger en framställning till Kungl. Maj:t från Svenska Byggnadsentreprenörföreningen den 21 april 1966, vari föreningen pekade på de konsekvenser som en tillämpning av kungörelsen (1959: 177) angående byggnads- och reparationsberedskapen (BRB) kan medföra. Föreningen hemställde att införsel i avlöning inte skall verkställas vid företag som är anslutna till beredskapen eller att införsel åtminstone skall verkställas endast för personal som avlönas från företagets centrala avlöningskontor.

Som skäl för sin hemställan anförde föreningen i huvudsak följande. En stark decentralisering av avlöningsbestyren är nödvändig, när BRB är i verksamhet. Den tyngre utrustning, som företagen i fredstid använder vid central utbetalning av löner, kan inte medföras när företagen flyttar sina kontor från utrymningsorter till andra mindre utsatta platser. Avlöningsbestyren måste därför i huvudsak utföras på arbetsplatserna. Att under sådana förhållanden uppfylla införsellagens bestämmelser blir mycket betungande för företagen, särskilt som arbetskraftens rörlighet kan förväntas öka starkt. För företagen är det dessutom av stort vikt att vid beredskapsplanläggningen ha en klar bild av de krav myndigheterna ställer på dem, sedan BRB trätt i verksamhet.

Den nyssnämnda kungörelsen angående byggnads- och reparationsberedskapen ingår i beredskapslagstiftningen beträffande det ekonomiska försvaret. BRB är enligt kungörelsen en organisation som träder i verksamhet vid krig eller krigsfara — vid krigsfara i den mån Kungl. Maj:t förordnar där- om. BRB har till uppgift att genom särskil-

da arbetsorgan utföra för det totala försvaret erforderliga byggnads-, anläggnings- och reparationsarbeten, vilka inte utförs av andra civila eller av militära arbetsorgan (1 §).

BRB organiseras i fred av fortifikationsförvaltningen, som också planlägger och förbereder organisationens verksamhet (2 §). Chef för BRB är, om Kungl. Maj:t inte förordnar annat, chefen för väg- och vattenbyggnadskåren, som biträds av ett centralkontor. Chefen och centralkontoret ingår i fortifikationsförvaltningen, så länge BRB inte trätt i verksamhet, och därefter i högkvarteret (3 §). Regionalt leds BRB av en regionalchef inom varje militärområde, biträdd — sedan BRB trätt i verksamhet — av ett regionalkontor. Lokalt leds BRB av en lokalchef inom varje försvarsområde, biträdd — efter nämnda tidpunkt — av ett lokalkontor (som ingår i försvarsområdesstaben, 4 §). Regionalchef och lokalchef skall företrädesvis vara officerare ur väg- och vattenbyggnadskåren (5 §).

Regional- och lokalkontor uppsätts av enskilda företag på grundval av avtal mellan fortifikationsförvaltningen och vederbörande företag (5 §).

BRB:s arbetsorgan utgörs av personal, maskiner och arbetsredskap (8 §). Arbetsorganens storlek och sammansättning fastställs av fortifikationsförvaltningen (9 §). Arbetsorganen uppsätts av enskilda företag eller av statliga eller kommunala myndigheter på grundval av avtal mellan fortifikationsförvaltningen och vederbörande företag eller myndighet (10 §). I avtalen fastställs också efter vilka grunder ersättning skall utgå för arbetsorganens arbete (14 §).

Personal som ingår i arbetsorganen reserveras för vederbörande företag av arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnderna. Erforderliga maskiner och arbetsredskap reserveras av överstyrelsen för ekonomiskt försvar. Därutöver erforderlig personal reserveras för BRB genom arbetsmarknadsmyndigheterna (11 §).

Arbetsorganen fördelas på statliga och kommunala myndigheter, som anmält behov att få arbeten utförda, av myndighet som överbefälhavaren bestämmer (12 §). Myn-

dighet som tilldelats arbetsorgan skall tillhandahålla material, ritningar och arbetsbeskrivningar, kontrollera arbetet, handha förlägnings- och underhållsfrågor samt utbetala ersättning för arbetet (12 §).

BRB är en civil organisation där deltagande företag avses i princip skola arbeta i fredsmässig ordning. Över 2 000 företag är anslutna. Av byggnadsindustrins totalt cirka 250 000 anställda tas mellan 1/3 och 1/4 i anspråk av BRB. Härav utgörs drygt 20 000 av fast anställd kaderpersonal och omkring 40 000 av rörlig personal som anskaffas genom arbetsförmedlingarna till de olika byggnadsobjekten och byter arbete när ett objekt är färdigt.

Vid en del större företag inom byggnadsbranschen sker löneuträkningen centralt vid egna datacentraler. Vissa mindre företag sänder för samma ändamål sitt bokföringsmaterial till fristående datacentraler. I en utrymningssituation kan man för närvarande inte räkna med att datacentralerna kan användas. Uträkningen och utbetalningen av lönerna torde då i stor utsträckning få ske lokalt på arbetsplatserna.

Enligt införsellagen (1968: 621) gäller bl. a. följande. Införsel i lön m. m. kan äga rum för följande grupper av fordringar, nämligen 1) underhållsbidrag enligt giftermålsbalken eller föräldrabalken, 2) bidrag som tillkommer kommun för omhändertaget barn när föräldrarna är ersättningsskyldiga eller för socialhjälp till någon för vilken annan är ersättningsskyldig, 3) skatter och allmänna avgifter samt 4) böter och viten (1 §). Vid införsel för underhållsbidrag uppträder som sökande den bidragsberättigade eller, om han fått lyfta bidragsförskott motsvarande underhållsbidraget, vederbörande kommun genom barnavårdsnämnden. Vid införsel för underhållsbidrag och kommunal bidragsfordran får uttagas endast belopp som förfallit till betalning tidigast två år före början av den kalendermånad under vilken verkställigheten skall ske (5 och 6 §§).

Fråga om införsel upptages av utmätningsmannen i den ort där gäldenären är bosatt (8 §). Utmätningssmannen skall bereda gäldenären tillfälle att yttra sig, om det kan ske

utan avsevärd tidsutdräkt. Gäldenären behöver dock inte höras när han byter anställning och beslut skall meddelas om införsel hos den nya arbetsgivaren (9 §). Utmätningssmannen skall underrätta arbetsgivaren angående beslut om införsel (13 §). Underrättelsen skall överbringas till arbetsgivaren genom bevislig delgivning (jfr 47 § utsökningskungörelsen jämte den till kungörelsen fogade bilagan). Arbetsgivaren skall tillställa utmätningsmannen innehållet belopp på tid och sätt som denne bestämmer. Om särskild anledning förekommer, får utmätningsmannen ålägga arbetsgivaren att omedelbart tillställa honom innehållet belopp (19 §). Betalar arbetsgivaren ut avlöning i uppenbar strid mot beslut om införsel eller underlåter han att inom föreskriven tid eller på anfordran tillställa utmätningsmannen innehållet belopp, får utmätningsmannen omedelbart hos arbetsgivaren genom utmätning ta ut vad som skolat innehållas eller innehållits (20 §). Arbetsgivare som uppsåtligt eller av oaktamhet underlåter att inom föreskriven tid tillställa utmätningsmannen belopp som skolat innehållas straffas med böter (21 §).

Som förut framhållits bygger beredskapslagstiftningen på förutsättningen att rättskipningen och förvaltningen i princip skall upprätthållas även under krigsförhållanden. Specialregleringen i särskilda rättegångslagen och administrativa fullmaktslagen är i stort sett begränsad till organisatoriska och processuella förenklingar och utsträckning av tidsfrister.

Beträffande de med införsel jämförbara avdrag för arbetstagens skatter som normalt skall göras av arbetsgivarna innehåller förordningen (1957: 686) om taxeringsväsendet under krigsförhållanden m. m. visserligen befogenhet för Kungl. Maj:t att förordna om avsevärda avsteg från ordningen i fredstid. Kungl. Maj:t kan sålunda förordna att i stället för vad som stadgas i uppbördsförordningen skall gälla vad Kungl. Maj:t föreskriver. Enligt den utfärdade tillämpningskungörelsen (1958: 388) får lokal skattemyndighet bevilja anstånd enligt uppbörds-

förordningen med inbetalning av debiterad skatt. Länsstyrelsen kan bl. a. föreskriva att skatteavdrag för betalning av kvarstående skatt inte skall verkställas och att med debitering av slutlig skatt och med utfärdande av debetsedel på sådan skatt skall anstå tills vidare. I nämnda bestämmelser föreskrivs emellertid också att avdrag på arbetstagar- nas lön skall göras för preliminär A-skatt och att de innehållna beloppen skall inbetalas i viss ordning.

Befrielse från skyldighet att verkställa införselavdrag på anställdas löner i fall som avses i byggnadsentreprenörföreningens framställning torde ej kunna medges med stöd av moratorielagen. Det ifrågasatta behovet av sådan befrielse är ju inte motiverat av att arbetsgivaren eller de anställda saknar medel för ändamålet utan har sin grund i rent tekniska svårigheter för arbetsgivarna att verkställa avdragen i fråga.

Under krigsförhållanden torde åtminstone tidvis föreliggande betydande svårigheter för borgenären att uppspara gäldenären och dennes arbetsgivare. Liknande svårigheter kan antagas uppkomma för utmätningssmannen. De faktiska förhållandena torde komma att medföra att antalet införselmål i varje fall under ett mera akut krigsskede blir kraftigt reducerat. I fråga om sådana införselbeslut som trots krigsförhållandena kan bringas till arbetsgivarnas kännedom genom under rättelse från utmätningssmannen måste enligt kommitténs mening starkt ifrågasättas, om tillräcklig anledning finns att befria BRB-företagen från skyldighet att verkställa införselavdrag. Har beslutet väl kommit fram till arbetsgivaren, bör svårigheterna att verkställa och redovisa avdraget knappast vara så mycket större än vid verkställande av preliminärskatteavdrag. Då liknande svårigheter får antas uppkomma beträffande åtskilliga företag som ej är anslutna till BRB, t. ex. vid de kaotiska förhållanden som kan tänkas råda när produktionen återupptas vid en krigsskadad fabrik, skulle en eventuell bestämelse om möjlighet till befrielse knappast kunna inskränkas till BRB-företagen. Eftersom krigshändelser inte gärna drabbar hela landet samtidigt, bör man kunna utgå

från att de praktiska möjligheterna att verkställa införsel inte är lika dåliga överallt. Visserligen kan man räkna med att underhållsberättigade personer som skulle gå miste om underhållsbidrag skulle komma att få bidrag till sitt uppehälle enligt lagen (1964: 47) om krigshjälp. Detta skulle emellertid inte komma att gälla alla underhållsberättigade. Inställande av införsel skulle på grund av tvåårs-»preskriptionen» medföra att de införselberättigade efterhand skulle helt eller delvis gå miste om möjligheten att använda denna indrivningsform beträffande sina ifrågasvarande fordringar och sålunda innebära förluster för såväl det allmänna som för enskilda personer. Att finna någon enkel utväg att avvärja dylika konsekvenser synes svårt. Med hänsyn till det anförda anser kommittén att tillräckliga skäl ej finns att ge Kungl. Maj:t befogenhet att under krigsförhållanden sätta delar av exekutionssystemet ur spel enbart på grund av de svårigheter av teknisk natur som kan uppkomma för vissa företag när BRB trätt i verksamhet.

Beträffande införsel för restförda skatter kan anmärkas att Kungl. Maj:t torde ha befogenhet att med stöd av förordningen om taxeringsväsendet under krigsförhållanden tills vidare inställa införsel i lön för detta ändamål.

I sammanhanget vill kommittén emellertid understryka att de till BRB anslutna företagens skyldigheter enligt införsellagen under krigsförhållanden självfallet måste bedömas med beaktande av de faktiska svårigheter och hinder av olika slag som kan möta vid skyldigheternas fullgörande. Om införselbeslut delgivits arbetsgivarens huvudkontor kan det inträffa att besked om beslutet på grund av skadade kommunikationslinjer eller förklarlig ovisshet om vid vilken BRB-arbetsplats införselgäldenären för tillfället befinner sig inte hinner komma det löneutbetalande lokalkontoret tillhanda i så god tid, att avdrag kan göras vid första löneutbetalningstillfället efter beskedets ankomst till huvudkontoret. Utmätning får då givetvis inte ske hos arbetsgivaren enligt 20 § införsellagen. Det i denna paragraf uppställda rekvisitet att arbetsgivaren betalar ut

avlönning i uppenbar strid mot beslut om införsel torde nämligen inte kunna anses uppfyllt i detta fall. Än mindre torde arbetsgivaren i sådant fall kunna dömas till straff enligt 21 §.¹

Om kriget eller därmed sammanhängande förhållanden lägger faktiska hinder i vägen för fullgörandet av arbetsgivares skyldigheter enligt införsellagen, skall denne sålunda inte drabbas av påföljder härav. Även om bevisbördan för förekomsten av sådana hinder i princip ligger på arbetsgivaren, kan kravet på bevisning av naturliga skäl inte ställas högt. Detta torde följa av införsellagen och allmänna rättsgrundsatser.

Vad som sagts ovan torde också ha giltighet i fråga om det år 1969 införda institutet utmätning i lön (67 a—e §§ UL).

Möjligen skulle man kunna ytterligare markera att inga orimliga krav kan ställas på byggnadsentreprenörerna eller andra arbetsgivare i ifrågavarande hänseende genom ett tillägg i 8 § administrativa fullmaktslagen. Är enligt lag eller författning med underlåtenhet av part eller annan att fullgöra vad myndighet förelagt för måls eller ärendes handläggning förenad påföljd av talans avvisande, böter m. m. och har han på grund av krigsförhållanden haft giltig utsäkt för sin underlåtenhet, skall enligt detta stadgande underlåtenheten inte leda till sådan påföljd för honom. Myndigheten skall vid behov självant inhämta upplysning om att giltig utsäkt för underlåtenheten förelagat. Stadgandet skulle förslagsvis kunna kompletteras med ett andra stycke av innehåll att bestämelsen äger motsvarande tillämpning i fråga om underlåtenhet av arbetsgivare att efterkomma vad som åligger honom enligt beslut om utmätning i lön enligt utsökningslagen eller om införsel enligt införsellagen. Av skäl som ovan berörts har kommittén dock inte ansett att någon lagändring i ifrågavarande syfte behövs.

6.8.2 Utsökningsförfarandet i övrigt

När det gäller utsökningsförfarandet i övrigt bör uppmärksamheten först riktas på de

möjligheter till särskilda åtgärder och ingripanden vid extraordinära förhållanden som föreligger enligt gällande lagstiftning.

Härvid noterar kommittén till en början att administrativa fullmaktslagen är tillämplig på utsökningsväsendet i krig. Härigenom ges möjlighet till organisatoriska förenklingar och improvisationer av olika slag m. m. Med stöd av nämnda lag bör t. ex. överexekutorsuppgifterna i två eller flera län kunna koncentreras till överexekutor i ett av länen. Överexekutorsuppgifter torde i större utsträckning än i fredstid kunna delegeras till utmättningsman (jfr 1 § 3 mom. utsökningslagen). Ett kronofogdedistrikt bör kunna utsträckas till att omfatta flera fredstidsdistrikt (2 §). Den tid av fyra veckor från ansökningshandlingarnas ingivande, inom vilken utmättningsförrättning enligt 88 c § utsökningslagen såvitt möjligt skall hållas, torde kunna förlängas (4 §). Exekutiva förrättningar bör i stor utsträckning kunna uppskjutas av det skälet att det finns anledning anta att part på grund av krigsförhållanden är ur stånd att bevaka sin talan (6 §). Detta torde vara fallet bl. a. vid vräkning och exekutiv förrättning som rör betydande belopp, i vilka fall gäldenärens medverkan ofta krävs för nöjaktig utredning. Tiden för fullföljd av talan i utsökningsmål kan förlängas (9 §).

Enligt tillämpningskungörelsen (1943: 137) till administrativa fullmaktslagen skall myndighet under krigsförhållanden i möjligaste mån anpassa sin verksamhet efter det rådande läget. Härvid skall iakttagas att organisation, arbetsformer och förfarande i största möjliga utsträckning förenklas samt att remissförfarandet så långt ske kan inskränks. Ärendena skall handläggas allteftersom deras skyndsamma avgörande äger betydelse för det allmänna. Därvid skall ärenden som angår eller har samband med försvar eller folkförsörjning äga företräde framför andra ärenden. Det åligger myndighet att planlägga de ändringar eller inskränkningar i verksamheten samt de övriga åtgärder som kan antas bli erforderliga under olika krigs- eller

¹ Jfr NJA II 1917 s. 543 f och 1968 s. 519 ff samt SOU 1964: 57 s. 166 ff.

beredskapsförhållanden. Särskild uppmärksamhet skall härvid ägnas frågan i vad mån ärenden, som ej angår eller har samband med försvar eller folkförsörjning, kan nedläggas tills vidare och personal därigenom frigöras för andra uppgifter (2 §). Dessa bestämmelser är i princip tillämpliga även på utökningsförfarandet. Kungl. Maj:t torde emellertid knappast med stöd av administrativa fullmaktslagen kunna förordna exempelvis att handläggningen av s. k. enskilda mål hos utmätningssmannen (= andra mål än sådana som avser uttagande av skatter, böter eller andra på indrivning beroende medel, se 1 § utökningskungörelsen) skall inställas eller att indrivning av skatter vid införsel skall ha företräde framför uttagande av underhållsbidrag m. m.

I fråga om indrivning av skatter av olika slag framhålls däremot i förarbetena till förordningen (1957: 686) om taxeringsväsendet under krigsförhållanden m. m. att denna verksamhet vid krigsutbrott får bedrivas i den omfattning som kan vara möjlig. Arbetet bör koncentreras till skattskyldiga som resterar för mera avsevärda belopp och som tillika kan tänkas äga förmåga att betala skatten. Det sägs böra ankomma på den lokala skattemyndigheten att verkställa de indrivningsåtgärder som förhållandena medger (prop. 1957: 176 s. 37). Överhuvud har Kungl. Maj:t, såsom framgått av det föregående under krigsförhållanden mycket fria händer att i fråga om skatteuppbörden förfara efter omständigheterna.

Slutligen ger såväl gällande moratorielag som kommitténs lagförslag betydande möjligheter att vid krig och därmed jämförliga förhållanden meddela särskilda bestämmelser beträffande exekutionsprocessen. Om kriterierna för lagens tillämpning är förhanden kan t. ex. förbud meddelas mot ansökan om och verkställande av utmätning, införsel, vräkning och återtagande av avbetalningsgods. Har utmätning redan ägt rum kan försäljning av det utmäta godset tills vidare förbjudas. En förutsättning är givetvis att åtgärderna syftar till att mildra verkningarna av inträdd försämring i gäldenärens betalningsförmåga. Det bör vidare erinras om att

ett omfattande generalmoratorium på grund av sakens natur endast kan gälla under kort tid. Exekutivmoratorium till förmån för personalkategorier som drabbas särskilt hårt till följd av deltagande i totalförsvaret kan däremot vara i kraft under längre perioder.

Mot bakgrund av det anförda och av den förut understrukna grundtanken i beredskapslagstiftningen att rättsordningen i princip skall upprätthållas även under krigsförhållanden får den gällande regleringen beträffande utökningsväsendet i krig m. m. enligt kommitténs mening för närvarande i stort sett anses tillfredsställande.

Beträffande frågan om en översyn av denna reglering bör hänsyn också tas till följande omständigheter. I förvaltningslagen (1971: 290) är sådana ärenden hos överexekutor och utmätningssman, som avser den exekutiva verksamheten, uttryckligen undantagna från lagen (2 §). Det får antas att den år 1942 tillkomna administrativa fullmaktslagen inom en inte alltför avlägsen framtid kommer att ses över, bl. a. för att få till stånd en anpassning till förvaltningsrättsreformen. Vid en sådan översyn är det, åtminstone såvitt nu kan bedömas, troligt att utökningsväsendet utmönstras från fullmaktslagen. I samband härmed bör erinras om att lagberedningen för närvarande är sysselsatt med arbete på en ny utökningsbalk, som bl. a. kommer att innehålla regler om utökningsprocessen. Förslag härom kan sannolikt väntas föreligga under 1973. Hur nämnda regler — som bl. a. torde komma att innehålla bestämmelser om ombud i utökningsmål, se nedan — närmare kommer att gestalta sig, kan ej bedömas för närvarande.

Med hänsyn till det anförda synes det föga rationellt att moratoriekommittén ger sig i kast med att — med utgångspunkt från utökningslagens nuvarande synnerligen knapphändiga och sporadiska bestämmelser om utökningsprocessen — utarbeta helt nya regler för utökningsväsendet i krig. Denna fråga bör lämpligen inte tas upp förrän en grundval erhållits genom lagberedningens kommande förslag och det eventuellt i samband därmed blir aktuellt att se över administrativa fullmaktslagen. Till dess bör

denna alltjämt tillämpas på utsokningsmål.

Vad nu sagts utesluter självfallet inte att ändringar i den nuvarande regleringen görs på enskilda punkter, om ett påtagligt behov därav kan påvisas. En närmare undersökning synes härvidlag påkallad i fråga om ett speciellt problem, nämligen frågan om ombud för bortovarande part i utsokningsmål. När vederbörande departementschef i förarbetena till 1957 års proposition angående särskilda rättegångslagen (prop. 1957: 76) konstaterade att inte denna lag utan administrativa fullmaktslagen är tillämplig på mål och ärenden enligt utsokningslagen, framhöll han som en brist hos administrativa fullmaktslagen, att den inte innehåller någon motsvarighet till särskilda rättegångslagens bestämmelser om ombud för bortovarande part.

Nämnda bestämmelser, som återfinns i särskilda rättegångslagens 6 och 7 §§, innehåller följande. Kan part på grund av krigsförhållanden antagas vara ur stånd att i mål eller ärende bevaka sin rätt och finnes det med hänsyn till målets eller ärendets beskaffenhet vara av synnerlig vikt för honom eller motpart eller eljest ur allmän synpunkt angeläget att handläggningen främjas, skall rätten eller domaren förordna ombud för honom. Till ombud bör förordnas advokat, om sådan finns att tillgå. Ombud skall entledigas så snart parten finnes kunna själv eller genom ett av honom utsett ombud bevaka sin rätt. Bestämmelserna i 12 kap. rättegångsbalken om rättegångsombud, vars behörighet avser visst mål utan begränsning med avseende på domstol eller rättegångstillfälle, skall i tillämpliga delar gälla i fråga om ombud varom nu är fråga. Ombudet får dock inte mottaga stämning i brottmål (6 §). I 7 § ges detaljerade regler angående ersättning till sådant ombud av allmänna medel.

Ett eventuellt förslag om införande av bestämmelser om ombud för bortovarande part i administrativa fullmaktslagen bör enligt kommitténs mening inte begränsas till att avse endast mål och ärenden enligt utsokningslagen utan bör rimligen i princip omfattas fullmaktslagens hela område. Härvid måste bl. a. undersökas hur kostnadsfrå-

gor skall lösas och i vad mån motsvarigheter behövs till särskilda rättegångslagens inskränkning av ombudets behörighet beträffande mottagandet av stämning i brottmål (t. ex. vid administrativa frihetsberövanden, utdömande av böter och vite m. m.). Att utreda dessa frågor ligger uppenbarligen vid sidan av moratoriekommitténs huvuduppgift att överse moratorielagen. En eventuell utredning bör ske i det vidare sammanhang som ovan antytts. Det sagda synes leda till slutsatsen att kommittén inte nu bör föreslå införande av särskilda regler angående ombud för bortovarande part i utsokningsmål såvida detta inte är motiverat av trängande skäl.

Utsökningslagen innehåller inga bestämmelser om ombud i utsokningsmål. I praktiken brukar borgenären så gott som alltid anlita ombud eller biträde. Det kan anmärkas att rättegångsfullmakt normalt medför behörighet för ombudet att söka verkställighet av rättens dom (RB 12: 14). Galdenären brukar däremot sällan anlita ombud annat än när den exekutiva åtgärden gäller mycket stora värden. Måhända sammanhänger detta delvis med att reglerna om fri rättegång inte är tillämpliga i utsokningsmål. I och för sig torde det från flera synpunkter vara önskvärt att ombud eller biträde anlitas av galdenären i större utsträckning än som nu vanligen sker. Behov av ombud kan föreligga t. ex. vid vräkning eller utmätning av vissa förmögenhetsobjekt, såsom andel i dödsbo eller återtagande av en på avbetalning inköpt större lastbil eller grävmaskin.

Innan utmätning verkställs, skall galdenären underrättas. Underrättelse fordras dock ej, om det är fara att egendomen undansticks eller förstörs eller saken eljest är brådskande (59 § UL). I regel utgör galdenärens frånvaro ej hinder mot verkställande av exekutiv förrättning. Vid utmätningförrättning finns ett undantag från regeln. Utmätning för fordran i allmänhet får sålunda inte ske i galdenärens frånvaro, om det befinns erforderligt att han får tillfälle att yttra sig (60 § 1 mom. UL). Det torde dock vara ganska ovanligt att utmätningförrättning uppskjuts på grund av ifrågavarande be-

stämmelse. I stället sker utmätning i gälde-
närens frånvaro men under närvaro av hans
make, någon av hans husfolk eller annan
(60 § 2 mom. UL).

Ett visst skydd för bortovarande gäldenärs
rätt under krigsförhållanden erbjuder be-
stämmelserna i 6 § administrativa fullmakts-
lagen. Enligt detta lagrum skall behandling
av mål eller ärende, som angår part till-
kommande rättighet eller förmån eller ho-
nom åliggande skyldighet eller bestraffning,
av myndighet förklaras skola anstå, om det
finns anledning antaga att part på grund av
krigsförhållanden är ur stånd att bevaka sin
talan eller hinder eljest möter mot utred-
ningen. Finnes frågan kunna nöjaktigt ut-
redas, får dock målet eller ärendet hand-
läggas och avgöras, om det för part är av
synnerlig vikt eller eljest särskilda skäl för-
anleder därtill. I handräkningsmål hos över-
exekutor angående avhysning av hyresgäst
eller arrendator eller om kvarstad eller
skingringsförbud torde det under krigsför-
hållanden ej sällan kunna konstateras att
saken inte kan utredas nöjaktigt utan gälde-
närens medverkan och att målets behandling
därför skall uppskjutas, om denne på grund
av sådana förhållanden inte kan nås.

I förevarande sammanhang bör även upp-
märksammas den proposition angående re-
form av samhällets rättshjälp som läggs
fram innevarande år. Förslaget väntas bl. a.
innehålla att rättshjälp skall kunna beviljas
i fråga om varje rättslig angelägenhet där
behov av rättshjälp finns, oavsett om ären-
det behandlas av domstol eller förvaltnings-
myndighet eller gäller rådfrågning eller bi-
träde vid förhandlingar eller liknande. Rätts-
hjälp skall sålunda kunna ges även i utsök-
ningsmål. Kan en utmätningshotad gäldenär,
som är borta från hemorten på grund av
krigsförhållanden, komma i förbindelse med
rättshjälpsorganisationen på orten, bör han
alltså ha vissa möjligheter att därifrån få
hjälp i sin sak.

Man synes ej heller böra bortse från be-
stämmelserna om god man i 18 kap. 4 § 4
föräldrabalken. Enligt nämnda lagrum skall
rätten, när anmälan sker eller behovet eljest
blir känt, förordna om god man, om det i

andra än i paragrafen förut uppräknade fall
tarvas att bortovarandes rätt bevakas eller
hans egendom förvaltas. Bestämmelsens
räckvidd är enligt rättspraxis begränsad bl. a.
såtillvida att förordnande av god man ute-
slutande bör ske i den bortovarandes in-
tresse, däremot ej t. ex. för att bereda tredje
man tillfälle att utföra talan mot den borto-
varande (se Walin, Föräldrabalken, 1952,
s. 393). I fall då utsökningsmål bedöms vara
sådant att det i och för sig kan avgöras utan
hinder av gäldenärens frånvaro men den
exekutiva myndigheten med hänsyn till om-
ständigheterna ändå anser det önskvärt att
någon bevakar den bortovarandes rätt vid
förrättningen, synes det vara möjligt att med
stöd av berörda bestämmelse förordna god
man för den bortovarande. Denne torde
därvid under alla förhållanden vara behörig
att vid förrättningen på den bortovarandes
vägnar framställa de invändningar vartill
omständigheterna kan föranleda. Initiativ
till förordnande bör kunna tas t. ex. av den
exekutiva myndigheten, varvid måhända i
förekommande fall såsom god man kan ut-
ses befattningshavare vid rättshjälpsorgani-
sationen. Härigenom kan även vinnas, att
frågan om ersättning till gode mannen blir av
underordnad betydelse.

Med hänvisning till det anförda anser
kommittén att något trängande behov att
lägga fram förslag angående förordnande av
ombud för bortovarande vid exekutiv för-
rättning knappast föreligger för närvarande.

Moratoriekommittén har sålunda funnit
att det inte finns anledning att nu föreslå
ändring av de regler som för närvarande
gäller i fråga om utsökningsväsendet under
krig och därmed jämförliga förhållanden.

Förslag till moratorielag

Kommitténs förslag till ny moratorielag följer med vissa avvikelser systematiken i gällande lag. I 1 § upptas kriterierna för förordnande av moratorium och bestämmelser om den konstitutionella ordningen för meddelande och fortbestånd av sådant förordnande. I 2 § anges vilken tid samt vilka olika slag av moratorieåtgärder som ett förordnande kan avse. Enligt 3 § skall moratorium även kunna avse vissa allmänna avgifter som inte kan anses som skuld. Vissa speciella frågor som kan uppkomma i anslutning till moratorieförordnande regleras i 4—6 §§. Sålunda behandlas i 4 § frågor rörande uppvisande och protest av växel och check, för vilken betalningsansånd gäller, och om ränta under anståndstiden, i 5 § framflyttande av vissa frister i samband med moratorium och i 6 § tillsättning av administratörer för gäldenär vid specialmoratorium. Slutligen upptar förslaget föreskrifter om befogenhet för Kungl. Maj:t att utsträcka meddelat förordnandes giltighetstid m. m. (7 §), att återkalla meddelat förordnande (8 §) samt att utfärda tillämpningsföreskrifter (9 §).

Moratorium är som framhållits i olika sammanhang att betrakta som en nödfallsåtgärd som bör tillgripas endast under extraordinära förhållanden. Dessa kan avse situationer av vitt skilda slag. Omfattningen och beskaffenheten av erforderliga moratorieåtgärder kan av naturliga skäl närmare bedömas först då den konkreta situationen före-

ligger. Med hänsyn härtill är det knappast möjligt att i förväg utarbeta förslag till moratorieförordnande som lämpar sig för omedelbar användning i en viss situation. När denna inträffat, måste emellertid förordnande utarbetas på mycket kort tid. I syfte att underlätta detta arbete har kommittén upprättat modeller till moratorieförordnande i vissa hypotetiska situationer, nämligen krig, beredskapstillstånd, arbetskonflikt vid bankerna samt betalningssvårigheter hos ett stort enskilt företag (specialmoratorium). Modellerna jämte vissa kommentarer har fogats som bilaga till betänkandet.

Såvitt avser eventuellt moratorium för värnpliktiga m. fl. i vad gäller hyra, avbetalningsköp, utmätning och konkurs torde viss ledning kunna hämtas från förordningen (1944: 245) angående tillämpning av moratorielagen å värnpliktiga m. fl. samt förordningen (1940: 504) om inskränkning i rätten att återtaga avbetalningsgods m. m. Se även redogörelsen för finska författningar om moratorium för militär personal, s. 29 f ovan. Beträffande frågan vilka kategorier utöver värnpliktiga ett dylikt moratorium bör omfatta och vilka moratorieförmåner som kan ifrågakomma vill kommittén anmärka följande.

Med hänsyn till den utveckling mot ett alltmer omfattande totalt försvar som ägt rum under de senaste decennierna talar enligt kommitténs uppfattning starka skäl för att all personal, som under beredskap och

krig stadigvarande tas i anspråk för totalförsvaret, i princip får åtnjuta samma moratorieskydd som värnpliktiga. Som exempel kan nämnas viss personal inom civilförsvaret samt personal anställd med s. k. A-kontrakt inom frivillig försvarsverksamhet. Kommittén, som ej har möjlighet att gå närmare in på denna fråga, förordar att spørsmålet tas upp till övervägande bland berörda myndigheter inom totalförsvaret. När det gäller moratorieåtgärdernas art och omfattning bör hänsyn uppenbarligen tas till rådande system för förmåner åt värnpliktiga m. fl. Härutinnan erinras om att den år 1970 tillsatta utredningen rörande denna fråga (Fö 1970: 23) enligt sina direktiv skall företa en allsidig utredning beträffande systemet av förmåner vid obligatorisk tjänstgöring i fredstid inom totalförsvaret för utbildning och övning liksom vid inskrivning av värnpliktiga. Därvid skall utredningen bl. a. uppmärksamma problem som rör förmånssystemets samordning med andra förekommande bidrags- och ersättningsformer inom och utom försvarets område och med skattelagstiftningen. Vidare skall undersökas om man exempelvis genom särskilda ersättningsformer kan hjälpa värnpliktiga m. fl. med stora utgifter för t. ex. amorteringar under tjänstgöringstiden. Likaledes skall undersökas möjligheterna att utforma systemet så att det om möjligt kan anpassas till de särskilda förhållanden som råder under beredskap och krig. Den av moratoriekommittén förordade undersökningen om vilka personalkategorier inom totalförsvaret som kan behöva skyddas genom moratorium synes lämpligen böra ske i samverkan med nämnda utredning.

1 §.

Denna paragraf, som har motsvarighet i 1 § samt 6 § första stycket gällande lag, upptar kriterierna för förordnande om moratorium samt regler om den konstitutionella ordningen för meddelande och fortbestånd av sådant förordnande. Beträffande motiven för förslaget hänvisas till den allmänna motiveringen (6.1—6.4).

I denna paragraf, som har motsvarighet i 1 § första stycket, 2 § första och andra styckena, 3 § första stycket och 6 § första stycket moratorielagen samt 1940 års lag om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara, anges den tid och de slag av moratorieåtgärder som ett moratorieförordnande kan avse. I olikhet mot det osjälvständiga fristmoratorium som regleras i 5 § av förslaget kan samtliga i förevarande paragraf upptagna moratorieåtgärder användas självständigt. Moratorieåtgärderna har redaktionellt uppdelats i tre kategorier som lämpligen bör hållas isär från systematisk och i allmänhet även från praktisk synpunkt, nämligen 1. sådana åtgärder som normalt hör samman med betalningsansånd, 2. tvångsmoratorium och 3. växelfristmoratorium.

Första stycket

Punkt 1. Under denna punkt har utan större ändringar i sak upptagits de bestämmelser angående civil-, process- och exekutionsmoratorium m. m. som f. n. är upptagna i 1 § första stycket moratorielagen. Från systematisk synpunkt kunde det måhända te sig befogat med en redaktionell uppdelning av de olika moratorieåtgärderna i särskilda punkter för betalningsansånd, processuella och exekutionsrättsliga inskränkningar som främst riktar sig mot gäldenären, dylika bestämmelser som riktar sig till myndigheterna (uppskovsbeslut), osv. Kommittén har emellertid ansett sig böra avstå härifrån eftersom en uppdelning kan vara missvisande. Det förhåller sig nämligen så att redan med ett vanligt civilrättsligt moratorium, dvs. ett förordnande om anstånd med betalning av skuld, anses följa vissa processrättsliga och exekutionsrättsliga konsekvenser. Att dessa inte sträcker sig så långt att ett självständigt civilrättsligt moratorium alltid får full effektivitet är emellertid klart. Detta måste därför i allmänhet

kompletteras med processrättsliga och exekutionsrättsliga åtgärder. En sådan komplettering är enligt kommitténs mening önskvärd även från den synpunkten att det därigenom inte behöver råda någon tvekan om vad som är att iaktta i anledning av ett moratorieförordnande. Det föreligger emellertid knappast något behov att i ett dylikt förordnande redovisa, om en moratorieåtgärd teoretiskt är hänförlig till den ena eller andra av här ifrågasvarande moratorityper.

I fråga om den närmare innebörden av olika moratorieåtgärder må i första hand hänvisas till den utförliga framställningen i Kôersner-Rabenius' verk »Om moratorium» av år 1923. I den mån inga sakliga ändringar i gällande lag föreslås, inskränker sig kommittén i huvudsak till några anmärkningar rörande förhållanden som bör särskilt observeras vid eventuella moratorieförordnanden enligt punkt 1 i framtiden. De uppgifter som i samband härmed lämnas angående innebörden av moratorium enligt gällande rätt bygger väsentligen på framställningen i nämnda arbete.

Anstånd med betalning av skuld är ett civilrättsligt moratorium till förmån för gäldenären. Föremål för sådant moratorium är i regel endast penningskuld. Hit räknas även surrogatprestation i pengar. Principiell förutsättning för moratoriet är att skulden uppkommit före den tidpunkt då de extraordinära förhållandena inträdde, alltså innan kriget bröt ut etc. Förnyelse av ett äldre skuldförhållande, såsom omsättning av lån, anses ej konstituera uppkomsten av en ny skuld. Normalt innefattar moratoriet, förutom redan förfallna fordringar, endast sådana fordringar som förfaller inom en nära framtid. Enbart betalningsanstånd enligt punkt 1 innebär inte att förfallodagen uppskjutits. Borgenären kan alltså inte motsätta sig att betalning sker före anståndstidens utgång.

Skuld till det allmänna, såsom skatter och allmänna avgifter, likställs med skuld. Dessamma gäller skadestånd, böter och viten.

Kvittning med fordran som är underkastad moratorium torde inte vara tillåten.

Ett allmänt moratorium torde om ej an-

nat utsägs inbegripa uttag hos kreditinrättning genom överföring till annan räkning hos inrättningen. Kôersner-Rabenius anser att moratorium för gäldenär ej bör lägga hinder i vägen för krav, om betalningsskyldigheten kan fullgöras utan att förmögenhet avhänds denne.¹ I enlighet härmed borde gireringar mellan olika räkningar hos samma penninginrättning i stor utsträckning kunna undantas från moratorium, varigenom skadeverkningarna av detta skulle kunna minskas. Denna fråga måste emellertid övervägas noga vid förordnandet. Överföringar till räkningar som ej omfattas av moratoriet bör sålunda i princip inte få förekomma. Skäl att moratorium bör inbegripa befrielse för penninginrättning från skyldighet att verkställa överföringar mellan räkningar kan vidare föreligga t. ex. om sådana åtgärder praktiskt omöjliggjorts genom krigshändelser eller strejk.

Har vid ömsesidigt förpliktande avtal naturaprestation fullgjorts när moratorium inträder, behandlas köparens betalningsförpliktelse i allmänhet som vanlig skuld. Återstår båda prestationerna, är huvudprincipen att banden mellan prestationerna upprätthålls. Hur detta skall ske kan i vissa fall vara oklart och kan behöva regleras i moratorieförordnande. I kommitténs modeller till moratorieförordnande har penningskuld efter mönster från föreskrift i moratorielagen den 4 september 1914 undantagits från moratoriet bl. a. i fall när leverans skall äga rum först efter den för moratoriets inträdande bestämda tidpunkten (jfr s. 85, 87 o. 89).

Betalningsanstånd utesluter sådana påföljder som är knutna till underlåtenhet att uppfylla i laga tid. Hit hör t. ex. hävande på grund av dröjsmål att erlagga köpeskillingen i tid, förpliktelse att avträda förhyrd lägenhet, att erlagga vite eller att i anledning av försummad räntelikvid inbetala hela kapitalet. Uppsägning av fordran kan däremot ske oberoende av betalningsanstånd.

Kôersner-Rabenius anför att betalningsanstånd ensamt inte lär hindra inledande av rättegång, ehuru käromålet torde komma

¹ Kôersner-Rabenius s. 33

att ogillas vid invändning om moratorium.¹ Reglerna i 13 kap. 1 § rättegångsbalken om föremål för talan och talans väckande skulle numera möjligen kunna föranleda antagandet att talan bör avvisas i stället för ogillas, men häremot talar det förhållandet att moratorium ej anses medföra att förfalldagen flyttas fram. Moratorieförordnande bör innehålla sådana föreskrifter att osäkerhet på denna punkt undviks (se vidare nedan beträffande processmoratorium).

Hinder mot konkursansökan anses ej föreliggande. Betalningsansånd bör dock normalt kompletteras med konkursmoratorium, se det följande s. 62 ff. Utmätning och försäljning av utmätt gods anses ej kunna ske beträffande fordran för vilken betalningsansånd gäller.

Process- och exekutionsmoratorium. Inskränkningar i rätten att söka betalning för fordran avser såväl stämmningsansökan och ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande som begäran om utmätning eller införsel. Inskränkning i förstnämnda avseende kan innefatta förbud mot att genom ansökan som nyss sagts söka betalning för fordran. Om inskränkningen är utformad på detta sätt, bör en dylik ansökan omedelbart avvisas. En sådan reglering synes motiverad om förhållandena är så kaotiska att det ter sig meningslöst att söka uttröna gäldenärens inställning. I princip bör det emellertid ankomma på gäldenären att avgöra om han vill åberopa moratoriet. Man bör då kunna förfara så att ansökningen delges gäldenären och att avvisningsbeslut meddelas först om denne hänvisar till moratoriet, medan anspråket i annat fall prövas på vanligt sätt. Inskränkningen i borgenärens rätt kan för detta fall t. ex. ges det innehållet att borgenär inte äger få betalningsanspråk av det slag varom fråga är prövat vid domstol, om gäldenären gör invändning om moratorium senast vid första rättegångstillfället (jfr 34 kap. 2 § rättegångsbalken).

Från processekonomisk synpunkt och med hänsyn till den betydelse tidpunkten för talans väckande har för beräkningen av vissa frister synes det emellertid, särskilt om moratoriet antas bli mycket kortvarigt, vara

att föredra att förordnandet i ifrågavarande hänseende i stället utformas så att handläggningen av mål om betalning på begäran av part skall uppskjutas under anståndstiden. (Borgenären kan ha intresse av att förhindra att käromålet ogillas på grund av moratoriet). Har rättegång redan inletts, när moratoriet inträder, skall detta självfallet även kunna avse vilandeförklaring av sådant mål.

Med hänsyn till det anförda har i förslaget intagits en uttrycklig bestämmelse att moratorium kan avse uppskov med handläggningen i mål om betalning.

Som nämnts anses redan betalningsansånd ensam medföra att utmätning, försäljning av utmätt gods eller införsel ej kan äga rum beträffande fordran som omfattas av ansåndet. I klarhetens intresse är det emellertid lämpligt att betalningsansånd uttryckligen kombineras med exekutionsmoratorium. Förhållandena kan också vara sådana att det är motiverat med ett självständigt exekutionsmoratorium. Exempel härpå erbjuder det förordnande om exekutionsmoratorium beträffande fast egendom och försäljning av pantsatta värdepapper av den 23 oktober 1914 (nr 298) som avlöste tidigare på hösten samma år meddelade allmänt generalmoratorium.

De åtgärder man i första hand vill uppskjuta genom ett exekutionsmoratorium är naturligen utmätning, försäljning samt beslut om och verkställande av införsel. I vissa situationer torde det också kunna finnas motiv att tills vidare inställa åtgärder på annat stadium av det exekutiva förfarandet eller att uppskjuta exekutiva åtgärder som ej syftar till uttagande av penningfordran, t. ex. avhysning och återtagande av gods enligt lagen (1915: 219) om avbetalningsköp. Förslaget har därför i ifrågavarande hänseende formulerats så att moratorium skall kunna avse uppskov med åtgärd i exekutivt förfarande.

Det är att märka att exekutionsmyndigheterna numera enligt bestämmelser i 88 c § 3 och 4 mom. UL under vissa betingelser äger uppskjuta försäljning av utmätt egen-

¹ Kôersner-Rabenius s. 35.

dom, om det av särskild anledning kan antagas att egendomen kommer att säljas till underpris eller att gäldenären av särskild orsak huvudsakligen utan egen skuld råkat i betalningssvårigheter som kan antagas vara av tillfällig natur eller det eljest finns synnerliga skäl till uppskov. Vidare gäller att vid försäljning på exekutiv auktion inrop inte får godtas, om det är sannolikt att avsevärt högre köpeskilling än den bjudna kan uppnås (93 § 2 mom. och 126 § 3 mom. UL). Dessa bestämmelser har uppenbarligen i viss mån minskat behovet att kunna tillgripa självständigt exekutionsmoratorium, vilket har till syfte att hindra värdeförstöring genom tvångsrealisation i tider med exceptionellt låg efterfrågan. Det sagda kommer att ha giltighet även sedan flertalet av bestämmelserna fr. o. m. den 1 januari 1972 ersatts av nya (se 88 c § 2—4 mom. UL enligt SFS 1971: 495 samt 11 och 40 §§ lagen (1971: 494) om exekutiv försäljning av fast egendom).

Har domstol fastställt fordran till betalning ur fast egendom, skall enligt 77 a § UL anses som om egendomen blivit utmätt (det återopade lagrummet får ny lydelse enligt SFS 1971: 495). Meddelas sådan betalning, medan moratorium avseende utmätning gäller, kan borgenären få förmånsrätt i fastigheten före borgenärer som på grund av moratoriet hindras att söka eller erhålla utmätning i fastigheten, vilket givetvis ej är tillfredsställande. En sådan situation kan emellertid förebyggas om moratoriet inbegriper uppskov med avgörande av mål angående fastställande till betalning ur fast egendom. Även om så inte är fallet synes risken för stötande konsekvenser vara ringa åtminstone om fråga är om ett allmänt generalmoratorium. Ett dylikt moratorium kommer sannolikt att gälla ganska kort tid. Förmånsrätten när utmätning i samma egendom söks för flera fordringar bestäms inte av ansökningstiden utan av utmätningdagen. Utmätningförrättning skall såvitt möjligt hållas senast inom fyra veckor från det ansökan ingivits (83 c § 1 mom. UL). Inkommer innan denna avgjorts utmätningssökan från annan borgenär, skall som re-

gel utmätning för båda fordringarna företas på en gång, varvid dessa har lika rätt (58 § UL). Prioriteten bestäms sålunda även under vanliga förhållanden i viss utsträckning av omständigheter utanför utmätningssökandens kontroll. Är det däremot fråga om ett moratorium som beräknas bli förhållandevis långvarigt och inrymmer konfliktmöjligheter av angiven art, t. ex. ett generalmoratorium till förmån för värnpliktiga m. fl. vilket inbegriper amortering av fastighetslån, eller ett specialmoratorium, bör tillses att moratoriet innefattar uppskov med handläggningen av mål om fastställande till betalning ur fast egendom.

När det gäller konkurrensen mellan flera fordringsinnehavare, vilka under anståndstiden hindrats att begära eller erhålla utmätning, torde det ej behöva vålla betänkligheter att företrädet mellan fordringarna vid sådan konkurrens avgörs enligt vanliga regler sedan moratoriet upphört. Överhuvud måste antalet exekutionstitlar som kommer till under morationstiden antas vara ringa.

Med hänsyn till anförda förhållanden har kommittén inte ansett det motiverat att införa särbestämmelser för nu berörda situationer.

Vidare bör uppmärksammas den inverkan som ett exekutionsmoratorium kan ha på förmånsrättsordningen vid konkurrens mellan utmätning och inteckning. Enligt förmånsrättslagen (1970: 979), vilken träder i kraft den 1 januari 1972, har förmånsrätt på grund av utmätning företräde framför förmånsrätt på grund av inteckning, vilken sökts samma dag som utmätningen verkställdes eller senare (9 § tredje stycket). De inteckningar som omfattas av regeln är inteckning i fartyg eller i luftfartyg och reservdelar till luftfartyg, företagsinteckning, inteckning i fast egendom och inteckning i tomträtt. Får innehavare av sådan egendom klart för sig att en borgenär vill utmäta egendomen, kan han om inga spärregler införts utnyttja moratorietiden till att ta ut inteckningar som ger företrädesrätt till betalning ur egendomen framför den fordran, vars innehavare på grund av moratoriet hindrats att få utmätning i egendomen. Be-

träffande denna fråga vill kommittén anmärka följande.

Enligt utsökningslagen gäller att utmätningsmannen i mål om utmätning skall skyndsamt vidtaga vad på honom ankommer för att utmätningen skall verkställas (jfr prop. 1971: 20 s. 304). Såvitt möjligt skall som nämnts utmätningsförrättning hållas inom fyra veckor från det utmätningsmannen mottog vederbörliga ansökningshandlingar (88 c § 1 mom. UL). Som regel skall gäldenären underrättas innan utmätning verkställs (59 § UL). Eftersom inskrivningsdag hålls en gång i veckan, har innehavare av fastighet och annan egendom uppenbarligen redan under normala förhållanden betydande möjligheter att efter erhållen kännedom om utmätningsansökan hinna inteckna egendomen innan utmätningen verkställs. Ätminstone i fråga om fast egendom kommer möjligheterna härtill att bli ännu påtagligare när i framtiden inskrivningsdag kommer att hållas varje arbetsdag, en ordning som kan väntas bli genomförd successivt med början om några år i samband med införande av ADB-system för inskrivningsväsendet. I den mån en under moratorietiden uttagen inteckning som avser fast egendom, tomträtt eller luftfartyg allttjämt innehas av ägaren och på grund därav utgör ägarhypotek, kan den utmätas vid moratorietidens slut. Det förnämsta remediet för en utmätningsborgenär som riskerar förlust på grund av sådant beteende från gäldenärens sida varom nu är fråga är emellertid att begära gäldenären i konkurs så snart moratoriet upphört, varvid återvinningsreglerna normalt torde ge rättelse. Vidare torde straffsanktionen vid mannämål mot borgenärer utgöra ett återhållande moment.

I sammanhanget må även erinras om att utmätningsborgenär också efter verkställd utmätning löper viss risk att få sin ställning försämrad genom att gäldenären pantförskriver inteckning som beviljats före utmätningen eller, i fråga om företagsinteckning, upptar nytt lån hos inteckningshavaren på grundval av inteckningen.¹

Med hänsyn till det anförda behöver man

enligt kommitténs mening inte räkna med att berörda möjlighet till illojalt utnyttjande av moratorium medför någon mera allvarlig risk för försämring av utmätningsökandes rättsställning. Att söka helt eliminera denna risk genom regler exempelvis om förbud mot inteckning under moratorietiden synes vanskligt med hänsyn till konsekvenserna i andra hänseenden. Kommittén har därför inte heller ansett sig ha anledning att föreslå införande av särskilda regler för nu ifrågasvarande fall.

Det sagda innebär att utmätningsmannen när moratoriet upphör har att fortsätta och avsluta utmätningsförfarandet enligt vanliga regler. Prioriteten i förhållande till inteckningar m. m. avgörs med hänsyn till den faktiska dagen för utmätningen. Som berörs i det följande avses nämnda dag också vara avgörande för vissa förmånsrätter som är beroende av att utmätning sker inom viss tid.

Betalningsansånd bör i allmänhet kompletteras med någon form av *konkursmoratorium*. Detta kan avse generellt hinder mot att få gäldenär försatt i konkurs men kan också begränsas till konkurs på grund av fordringar som omfattas av betalningsansånd. I sistnämnda fall föreligger ej hinder mot konkurs på grund av ansökan från annan borgenär. I sådan konkurs har även innehavare av fordringar av nyssnämmt slag rätt att delta. Moratorium hindrar aldrig gäldenär att på egen ansökan avträda sin egendom till konkurs. Som egen ansökan anses givetvis dödsbodelägars ansökan om att dödsboets egendom skall avträdas till konkurs (jfr 21 kap. 1 § ärvdabalken och 7 § första stycket, 8 § andra och tredje stycket samt 11 § andra stycket konkurslagen).

Möjligheten att förordna om konkursmoratorium är i 1 § gällande lag — i huvudsaklig överensstämmelse med motsvarande regler i tidigare lagstiftning — utformad så att Kungl. Maj:t har befogenhet att förordna om särskilda inskränkningar i borgenärs rätt

¹ Se härom betänkandet Utsökningsrätt IX (SOU 1969: 5 s. 135 ff) samt 4 § andra stycket lagen (1971: 494) om exekutiv försäljning av fast egendom och LU 1971: 11 s. 143 ff.

att söka att gäldenärens egendom avträds till konkurs. Vid utformningen av bestämmelser i ämnet i en ny moratorielag finns anledning att uppmärksamma ett dylikt moratoriums inverkan på rätten att i händelse av konkurs anställa återvinningstalan. Detta spörsmål berördes i förarbetena till bestämmelserna om fristmoratorium i majlagen 1932 (5 §) och i gällande moratorielag (4 §).

Enligt sistnämnda stadgande framflyttas frister, som i lag eller författning är föreskrivna för borgenärs vidtagande av åtgärder till bevarande av sin rätt och som skulle ha gått ut under moratorietiden, till en månad efter anståndets utgång (se redogörelsen för gällande rätt samt vid 5 §). Stadgandet överensstämmer så gott som fullständigt med motsvarande stadgande i 1914 och 1932 års lagar och upptas i huvudsak oförändrat även i kommitténs förslag. Vid tillkomsten av majlagen 1932 uttalades av såväl dåvarande chefen för justitiedepartementet som lagrådet, att bestämmelsen innebar att om konkursansökningen gjordes inom en månad från moratoriets upphörande, ansökningen såväl i återvinningsavseende som i fråga om det hinder för kvittning, varom föreskrivs i 121 § tredje stycket konkurslagen, fick samma verkan som om den gjorts då moratoriet började löpa (se NJA II 1932 s. 751). Denna tolkning har sedermera godtagits i praxis (se NJA I 1937 s. 351). I sitt yttrande 1940 (prop. 1940: 213 s. 10 f.) över motsvarande bestämmelse i lagrådsremissen angående gällande moratorielag erinrade lagrådet om uttalandena i förarbetena till 1932 års lag och anförde därefter.

Nyssnämnda lag avsåg emellertid sådant specialmoratorium för viss gäldenär som omförmäles i 6 § av förslaget, och det ligger i sakens natur att, då ett dylikt moratorium medges, den gäldenär, varom fråga är, måste antagas vara på obestånd. Vid specialmoratorium för viss gäldenär enligt 2 § i förslaget torde det däremot kunna förekomma, att obestånd ej föreligger. Och vad angår en gäldenär, som inom viss kortare tid efter upphörandet av ett allmänt moratorium försättes i konkurs, kan man näppe-ligen presumera att han varit på obestånd redan vid moratoriets början. Om moratoriet gällt under lång tid, måste det tvärtom ganska ofta inträffa, att obeståndet inträtt längre eller

kortare tid efter sistnämnda tidpunkt. Särskilt i de återvinningsfall (28, 28 a, 29 och 31 §§ konkurslagen), i vilka ond tro hos återvinnings-svaranden icke behöver styrkas, skulle en så omfattande utvidgning av återvinningsreglerna icke vara försvarlig och kunna medföra en allmän osäkerhet om giltigheten av sådana rättshandlingar, som avses i nämnda paragrafer. Ej heller vid moratorium beträffande viss gäld finnes anledning att presumera, att gäldenären kunnat sättas i konkurs vid moratoriets början.

Vad här sagts har giltighet jämväl i alla andra fall, då verkan av rättshandling, som berör gäldenärs egendom, efter särskild talan eller utan att sådan anställes (jfr 18 § lagen den 1 juli 1898 om boskillnad, 17 kap. 8 § handelsbalken och 3 § förordningen den 20 november 1845 i avseende på handel om lösören, som köparen låter i säljarens vård kvarbliva) förfaller, om konkurs kommer till stånd på grund av ansökan, som gjorts inom viss tid från det rättshandlingen skedde.

Med hänsyn till att moratorium icke kan betraktas såsom något hinder för konkursansökan förrän en konkursanledning föreligger, läser man vara berättigad att tolka 4 § i förslaget så att, om gäldenär försättes i konkurs på grund av ansökan, vilken göres inom en månad från det moratorium som utgjort hinder för konkursansökan upphört att gälla, i avseende å verkan av rättshandling rörande gäldenärens egendom skall så anses som om ansökningen gjorts å den dag, då konkursanledningen tidigast förelåg efter det moratoriet blev gällande.

Å andra sidan läser det vara uppenbart att i vissa andra fall, då rättsverkan är beroende av att konkurs följer på ansökan som gjorts inom viss tid (se t. ex. 17 kap. 5 och 6 §§ handelsbalken), en tillämpning av 4 § i förslaget bör leda till det resultatet att tidpunkten för moratoriets inträde blir avgörande.

I ytterligare andra fall (se t. ex. 31 och 90 §§ lagen den 12 augusti 1910 om aktiebolag) kan frågan huru 4 § skall tolkas vara föremål för delade meningar.

De nu berörda spörsmålen och likartade frågor, som kunna uppkomma i anledning av utmätning, böra enligt lagrådets mening lämpligen, efter verkställd närmare utredning, göras till föremål för uttrycklig reglering i lag.

Underlaget för lagrådets uttalande har numera i viss utsträckning ändrats genom tillkomsten av ny lagstiftning. I det följande skall först lämnas en kort översikt över viktigare lagbestämmelser som numera synes ha relevans i sammanhanget. Därvid medtages även förmånsrättslagen (1970: 979), vilken träder i kraft den 1 januari 1972,

samt de ändringar i utsökningslagen och konkurslagen m. m. som antagits av 1971 års riksdag och som likaledes träder i kraft vid nämnda tidpunkt (SFS 1971: 494—504). Det förslag om revision av den materiella konkursrätten som nyligen framlagts av lagberedningen (Utsökningsrätt X, SOU 1970: 75) beaktas däremot i endast begränsad omfattning. Ett genomförande av förslaget torde inte i nämnvärd mån inverka på bedömningen av förevarande problem.

Återvinningsinstitutet regleras i 28—40 §§ *konkurslagen*. I paragraferna anges återvinningsfrister för olika fall. Dessa räknas i första hand fram till konkursansökningen. Rättshandlingar som därefter ägt rum före konkursbeslutet är också åtkomliga. Återvinning kan under vissa betingelser äga rum bl. a. beträffande gåva, varav borgenärerna haft märklig skada (28 §), betalning av skuld som ej var förfallen, betalning av skuld med ovanliga betalningsmedel, pant som lämnats för skuld vid vars tillkomst sådan säkerhet ej betingats (29 §), betalning av förfallen skuld och överlämnande av pant för skuld vid vars tillkomst sådan säkerhet avtalats men inte överlämnats (30 §), förmånsrätt och betalning som vunnits genom utmätning (31 §), avtal till skada för borgenärerna i andra fall än som avses i 28 och 29 §§ (32 §) samt bodelning (33 §). I de nämnda återvinningsfallen växlar återvinningsfristernas längd mellan en månad och ett år. Återvinningstalan skall som huvudregel väckas inom sex månader från första borgenärssammanträdet (39 §). Vid uppsåtliga förfaranden kan återvinning äga rum, om talan väcks inom fem år efter det avtalet ingicks. I fråga om talan mot gäldenärens make gäller i detta fall ingen tidsgräns (34 §).

Om konkursen föregåtts av godmansförordnande enligt ackordslagen (1970: 847) och konkursansökningen gjorts inom tre veckor från det verkan av förordnandet förföll eller, när förhandling om offentligt ackord följt, ackordsfrågan avgjorts, skall tidsfristen räknas från dagen för ansökningen om förordnande av god man i stället för dagen för konkursansökningen (35 § *konkurslagen*). Motivet till denna bestämmelse är att borgenär inte under pågående förhandling om ackord skall behöva söka gäldenären i konkurs för att hindra att frister för återvinning löper ut.

Bestämmelserna i 17 kap. 8 och 9 §§ handelsbalken, enligt vilka den förmånsrätt som följer av utmätning under vissa förhållanden utsläcks vid efterföljande konkurs, ersätts den 1 januari 1972 av ovan berörda regel i 31 § *konkurslagen*.

Lagen (1898:64 s. 10) om boskillnad har tillämpning på äktenskap som ingåtts innan giftermålsbalken trädde i kraft. I 18 § finns regler rörande skifte. Har skiftet länt ena makens borgenärer till förfång, går det åter på talan av borgenärerna, om maken försätts i konkurs efter ansökan inom tre månader från det skifteshandlingen ingavs till rätten.

Enligt 3 § i den s. k. *lösöreköpsförordningen* gäller att egendom som sålts i den ordning som anges i förordningen räknas till säljarens konkursbo, om denne försätts i konkurs efter ansökan som gjorts inom trettio dagar efter det köpehandlingen företeddes inför rätten.

Försäkringsavtalslagen (1927:77) innehåller i 117 § bestämmelser av återvinningsliknande natur. Där ges sålunda regler om återkrav av vissa premiebetalningar. Bakgrunden härtill är, att vissa livförsäkringar är utmätningss fria enligt 116 § *försäkringsavtalslagen* och alltså inte ingår i försäkringstagarens konkursbo. Tecknande av försäkring och premiebetalning kan visserligen tänkas bli föremål för återvinning enligt allmänna bestämmelser, men detta har inte ansetts tillräckligt. I 117 § har lämnats en kompletterande regel. Om försäkringstagaren försätts i konkurs efter ansökan som gjorts innan tio år förflutit från det livförsäkringsavtalet ingicks och det visar sig att han under de tre sista åren före konkursansökningen eller senare har till betalning av premie för försäkring, som enligt 116 § inte kan utmätas, använt belopp som vid betalningstillfället inte stod i skäligt förhållande till hans villkor, kan konkursboet hos försäkringsgivaren kräva ut vad som sålunda erlagts för mycket, i den mån tillgodohavandet förslår. Detta gäller oberoende av försäkringsgivarens goda eller onda tro. Återgångskrav får dock inte göras gällande till förfång för den som oåterkalleligt insatts som förmånstagare.

Bestämmelserna i 31 och 90 §§ i 1910 års aktiebolagslag har motsvarighet i 44 och 131 §§ gällande *aktiebolagslag* (1944: 705). Om ett nybildat aktiebolag försätts i konkurs på ansökan som gjorts inom två år från utgången av den för aktiernas inbetalning bestämda tiden, är aktietecknare, oaktat han på grund av överlåtelse av aktie enligt 42 § skulle vara fri från betalningsskyldighet, enligt 44 § skyldig att fullgöra återstående inbetalning på aktie, såvitt borgenärens rätt beror därpå. Försätts aktiebolag i konkurs på ansökan, som gjorts inom två år från stämman där redovisningshandlingar och revisionsberättelse framlagts, kan konkursboet anställa talan mot styrelseledamot och verkställande direktör beträffande förvaltningen under det räkenskapsår redovisningen avser, även om ledamoten eller direktören beviljats ansvarsfrihet. Konkursboet kan också föra talan mot stiftare, revisor, granskare eller aktieägare, om

konkursansökningen gjorts inom vissa tider. Talan skall som huvudregel anhängiggöras inom sex månader från första borgenärssammanträdet (131 §).

Ett annat område där rättsverkan är beroende av att konkursansökan görs inom viss tid är *förmånsrättsordningen*.

Enligt 17 kap. 5 och 6 §§ handelsbalken utgår fordran på bl. a. hyra och arrendeavgift med förmånsrätt. Därvid förutsätts att fordringen har förfallit till betalning inom ett år innan utmätning ägde rum eller konkursansökningen gjordes eller under tiden därefter. Förmånsrätten för hyra och arrendeavgift kompletteras med retentionsrätt. I förmånsrättslagen, som träder i kraft den 1 januari 1972, har denna förmånsrätt omkonstruerats. I samband därmed avskaffas retentionsrätten. Förmånsrätten har anknutits till lagen om företagsinteckning. Enligt 5 § 1 förmånsrättslagen gäller förmånsrätten endast när hyresgästen eller arrendatorn är näringsidkare och den uthyrda lägenheten resp. den utarrenderade jorden är avsedd för verksamheten. Förmånsrätten är vidare begränsad såtillvida att den inte avser större belopp än som svarar mot tre månaders hyra eller ett års arrendeavgift. Enligt förarbetena har ett sådant belopp ansetts tillräckligt för syftet att ge konkursförvaltningen tid att undersöka och besluta hur konkursgäldenärens rörelse skall rekonstrueras eller avvecklas (prop. 1970: 142 s. 95).

Förmånsrätt i tomträtt enligt 7 § 1 förmånsrättslagen följer med fordran på avgäld i anledning av upplåtelsen som ej förfallit till betalning tidigare än ett år innan utmätning ägde rum eller konkursansökningen gjordes.

Allmän förmånsrätt enligt 10 § förmånsrättslagen följer bl. a. med arvode och kostnadsersättning till god man enligt ackordslagen (1970: 847), tillsynsman enligt nämnda lag eller konkurslagen (1921: 225) eller förordnad boutredningsman, om fordringen belöper på tid inom sex månader innan konkursansökningen gjordes eller därefter.

Allmän förmånsrätt enligt 11 § följer med arbetstagarens fordran på lön eller annan ersättning på grund av anställningen som ej förfallit till betalning tidigare än ett år innan konkursansökningen gjordes och på lönefordran under skäligh uppsägningstid, högst sex månader. Har lönefordran som förfallit tidigare varit föremål för tvist, gäller förmånsrätten, om talan väckts eller sådan förhandling som föreskrivs i kollektivavtal begärts inom sex månader från förfalldodagen och konkursansökningen följt inom sex månader från det att tvisten blivit slutligt avgjord. I fråga om semesterlön eller semesterersättning som är intjänad innan konkursansökningen gjordes gäller förmånsrätten vad som står inne för det löpande och

de närmast föregående två kvalifikationsåren. Samma förmånsrätt som för lönefordran följer med fordran på pension för högst ett år innan konkursansökningen gjordes och nästföljande sex månader.

Enligt 2 § andra stycket förmånsrättslagen omfattar förmånsrätt även ränta i den mån ej annat är föreskrivet. Begränsningar i detta hänseende är bl. a. stadgade i 13 § lagen (1966: 454) om företagsinteckning samt — enligt beslutade lagändringar avsedda att träda i kraft den 1 januari 1972 — i 16 § lagen (1901: 26 s. 1) om inteckning i fartyg och 19 a § lagen (1955: 227) om inskrivning av rätt till luftfartyg. Enligt dessa bestämmelser gäller betalningsrätten på grund av företagsinteckning inte ränta för längre tid än två år före den dag då utmätningen skedde eller konkursansökningen gjordes samt panträtt på grund av inteckning i fartyg respektive inteckning i luftfartyg och reservdelar därtill ej ränta för längre tid än tre år före sagda dag. Motsvarande begränsningar finns även beträffande inteckning i fast egendom och tomträtt (18 § 1 mom. inteckningsförordningen (1875: 42 s. 12) och 1 § första stycket lagen (1953: 422) om inteckning i tomträtt och vattenfallsrätt). Genom den nya jordabalken kommer emellertid inteckning för ränta inte längre i fråga beträffande fast egendom och tomträtt (se 6 kap. 3 § nya jordabalken).

Även andra fall där rättsverkan är beroende av tiden för ingivande av konkursansökan torde finnas.

I fråga om innebörden av 4 § moratorielagen får som ovan framgått anses fastslaget att vid specialmoratorium enligt 6 § konkursansökan av borgenären inom en månad efter moratoriets upphörande har samma verkan i återvinningshänseende som om den gjorts då moratoriet började löpa. När det gäller andra moratoriesituationer, torde på de skäl lagrådet anført 4 § böra tolkas så, att återvinningsfristerna enligt 28—33 §§ konkurslagen, boskillnadslagen, lösöreköpsförordningen och försäkringsavtalslagen i princip räknas från den dag då konkursanledningen tidigast förelåg under moratorietiden.

Den tidsfrist om tre veckor från det verkan av godmansförordnande enligt ackordslagen förfallit som enligt 35 § konkurslagen gäller för ingivande av konkursansökan torde, om moratorium inträder före fristens utgång, förlängas till en månad efter moratoriets upphörande. Detsamma torde gälla i de motsvarande fall enligt ackordslagen som

aves i 18 § andra stycket boskillnadslagen, 3 § lösöreköpsförordningen och 117 § försäkringsavtalslagen. I dessa fall kan man ju utgå från att gäldenären var på obestånd när moratoriet beviljades.

Beträffande de situationer som åsyftas i 44 och 131 §§ aktiebolagslagen synes i princip kunna anläggas samma betraktelse-sätt som i fråga om återvinning enligt konkurslagen. Man har knappast anledning att presumera att konkursanledning i dylika fall alltid föreligger redan vid moratoriets inträde. Å andra sidan skulle detta troligen ofta finnas vara fallet. Med nuvarande ordning skulle en domstol förmodligen inte kunna undgå att ta ställning till frågan från fall till fall.

I de ovan redovisade fall slutligen där för-månsrätt enligt förmånsrättslagen är beroende av tidpunkten för konkursansökan är det enligt kommitténs mening åtminstone vid ett mera kortvarigt moratorium rimligt att tillämpa 4 § moratorielagen så, att konkursansökan som inges inom en månad efter moratoriets upphörande anses ingiven då moratoriet meddelades. Förmånsrätterna för tomträttsavgäld och lön avser väsentligen fordringar som förfallit inom ett år före konkursansökningen. Är de aktuella fordringarna förfallna sedan närmare ett år tillbaka, när moratorium inträder, torde kunna presumeras att gäldenären då är på obestånd. Har åter fordringarna nyligen förfallit vid nämnda tidpunkt, bör frågan vid vilken tidpunkt konkursansökan skall anses ingiven vara utan betydelse för förmånsrätten, eftersom moratorietiden då måste antagas väl rymmas inom den tid som omfattas av förmånsrätten. Motsvarande synpunkter torde kunna anläggas på förmånsrätten för ränta i samband med företagsinteckning samt inteckning i fartyg och luftfartyg. Beträffande förmånsrätt för arvode och kostnadsersättning enligt 10 § förmånsrättslagen torde man med hänsyn till karaktären hos de förmånsberättigade fordringarna kunna utgå från att gäldenären befinner sig på obestånd vid moratoriets inträde.

Även om i samband med ett moratorium uppkommande frågor om tillämpning av 4 §

skulle kunna utan särskilt stadgande lösas efter nu antydda linjer, är det som lagrådet underströk 1940 lämpligt att frågan görs till föremål för reglering i lag. Att sedan moratoriet upphört i efterhand behöva fastställa vid vilken tidpunkt konkursanledning tidigast förelåg måste uppenbarligen vara förenat med betydande svårigheter från bevis-synpunkt och vålla onödig tidsutdräkt och kostnad. Vid övervägande av olika tänkbara lösningar har kommittén stannat för att förordna den ordningen att moratorieförordnande normalt inte skall innefatta förbud för borgenär att inge konkursansökan. I stället bör förordnande om konkursmoratorium utformas så, att konkursansökan efter delgivning med gäldenären skall, om denne ej medger ansökningen eller samtycker till att denna upptas till prövning, förklaras vilande till dess moratoriet upphört. En liknande ordning gäller enligt 9 § ackordslagen. Förslaget har kommit till uttryck i 2 § första stycket 1 lagförslaget på det sättet att den i gällande lag omnämnda inskränkningen i borgenärs rätt att söka att gäldenärens egendom avträds till konkurs ersatts med föreskrift att moratorieförordnande kan avse uppskov med handläggningen i mål om gäldenärs försättande i konkurs. Borgenär kan då utan hinder av moratoriet ge in konkursansökan och därmed bevara sin rätt i den mån den är beroende av tiden för sådan ansökan. Det kan anmärkas att bestämmelsen även kommer att avse konkursansökan som ingivits före moratoriet men då ännu inte avgjorts.

När en vilandeförklarad konkursansökan skall prövas efter moratoriets upphörande, föreligger i princip ej hinder mot att såsom konkursgrund åberopas även omständigheter som inträffat under moratorietiden efter ansökningens ingivande.¹ Enligt kommitténs mening behöver man emellertid knappast befara att den föreslagna ordningen skall föranleda att ogrundade konkursansökningar inges under moratorietiden under antagandet att gäldenären kommer att vara på obestånd när moratoriet upphör. Ett avhållande moment utgörs härvidlag bl. a. av bestäm-

¹ Se Welamson, Konkursrätt, s. 99

melserna i 216 § konkurslagen om skadeståndsskyldighet för borgenär som inger konkursansökan utan skälig anledning. Man bör alltså enligt kommitténs mening kunna räkna med att gäldenären i allmänhet är på obestånd när konkursansökan inges. Det synes vara att gå för långt att införa en specialreglering för den undantagssituationen att så till äventyrs ej skulle vara fallet.

Den föreslagna regleringen utesluter inte att konkursmoratorium om så av speciella skäl skulle anses önskvärt — t. ex. vid specialmoratorium — utformas som förbud mot ingivande av konkursansökan. Detta kan ske med stöd av den bibehållna formuleringen »i övrigt göra gällande rättsliga verkningar av dröjsmål med betalning». Uppkommande tolkningsfrågor beträffande beräkningen av återvinningsfrister m. m. torde därvid få lösas från fall till fall efter de principer som angivits i det föregående. Det bör även vara möjligt att i förordnande eller tillämpningsföreskrifter föreskriva hur fristbestämmelserna i 5 § förslaget skall tillämpas i särskilda fall.

De nya bestämmelserna i 5 § 1 förmånsrättslagen om förmånsrätt för fordran hos innehavare av affärslägenhet eller arrendator medför en försämring i förmånsrättsläget vid konkursmoratorium jämfört med bestämmelserna i handelsbalken 17 kap. 5 och 6 §§. Genom att förmånsrätten begränsas till belopp som motsvarar högst tre månaders hyra respektive ett års arrendeavgift kan beloppet av förfallna, icke förmånsberättigade hyror och arrendeavgifter växa, allteftersom konkursbeslutet till följd av moratoriet skjuts framåt i tiden. Med hänsyn härtill skulle man kunna överväga att höja maximibeloppet i proportion till moratorietidens längd. Detta skulle emellertid bli komplicerat och på ett i förväg oberäkneligt sätt gå ut över företagsinteckningar. Vid arrendeavtal torde det för övrigt med hänsyn till att arrendeavgiften i regel betalas ett år i förskott mera sällan förekomma att någon avgift utestår vid konkursbrottet. Den försämring i förmånsrättsläget som i vissa fall kan drabba framför allt fordran hos affärslägenhetsinnehavare torde generellt

sett vara av mindre betydelse i en moratoriesituation. Liknande olägenheter kan i vissa fall även drabba t. ex. fordringar som, ehuru oprioriterade, i praktiken brukar vara säkerställda genom avstängningsmöjlighet, nämligen fordringar avseende telefon-, gas-, vatten- och elavgifter i ett läge där leveranserna förutsätts fortsätta under moratoriet. Överhuvud ligger det i sakens natur att de flesta borgenärer på olika sätt blir lidande av ett påtvingat betalningsansånd. Kommittén har med hänsyn till det anförda inte ansett sig böra föreslå särskild föreskrift för nu behandlade fall.

Kommittén vill beröra ytterligare några frågor i samband med konkursmoratorium.

Den i 39 § andra stycket konkurslagen bestämda tiden för anhängiggörande av återvinningsstalan förlängs givetvis, om moratorium som hindrar väckande av sådan talan skulle inträffa före fristens utgång, till en månad efter moratoriets upphörande (se 5 § i förslaget). Detsamma kommer att gälla motsvarande talan enligt 18 § boskillnadslagen, 3 § lösöreköpsförordningen och 117 § försäkringsavtalslagen.

I vissa fall är rättsverkan beroende av dagen för beslutet om egendomsavträde. Så t. ex. får enligt 11 kap. 5 § andra stycket brottsbalken åtal för bokföringsbrott väckas endast om gäldenären kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar inom fem år från det brottet förövades. Eftersom fristbestämmelserna i 4 § moratorielagen respektive 5 § lagförslaget i princip gäller endast åtgärder som borgenär har att vidtaga inom viss tid men ej myndighetsåtgärder är dessa bestämmelser ej tillämpliga på nu avsedda fall. Tiden får alltså här räknas från den faktiska dagen för konkursbeslutet. Detta synes inte vara ägnat att inge betänkligheter.

Beträffande de fall där konkurs redan kommit till stånd, när moratorium inträder, finns enligt kommitténs mening ej motiv för att moratoriet skall kunna gälla andra åtgärder under förvaltningen än försäljning av konkursboet tillhörig egendom.

I förevarande sammanhang må även uppmärksammas de fall där enligt vad ovan

framgått förmånsrätt är beroende av att utmätning sker inom viss tid, nämligen förmånsrätt i tomträtt för avgäld enligt 7 § 1 förmånsrättslagen samt förmånsrätt för ränta enligt lagen om inteckning i fartyg och lagen om inskrivning av rätt till luftfartyg. Då moratorielagens fristbestämmelser såsom nyss framgått inte är tillämpliga i dylika fall, kommer förmånsrätten att bedömas med utgångspunkt från den dag utmätningen faktiskt ägt rum. Man skulle kunna tänka sig att i viss analogi med vad som föreslagits beträffande konkurs regleras denna fråga på det sättet att moratorium ej skall utgöra hinder mot ansökan om och företagande av utmätning utan endast mot förfarandet därefter, sålunda främst mot försäljning av det utmätta godset. Med den föreslagna utformningen av 2 § första stycket 1 föreligger i och för sig ej hinder mot att så sker. Med hänsyn till den stora frekvensen av utmätningar och motiven bakom moratorieinstitutet har kommittén emellertid i det föregående utgått från att betalningsansstånd normalt kompletteras med förbud både mot ansökan om och mot verkställande av utmätning. Kommittén, som erinrar om det resonemang som i nämnda sammanhang (ovan s. 61 f) förts rörande inverkan av exekutionsmoratorium på utmättnings prioritetverkan, anser att frågan om nu avsedda förmånsrätter vid utmätning inte har sådan praktisk betydelse att särskilda regler är erforderliga i syfte att uppnå bättre överensstämmelse med den föreslagna regleringen vid konkursmoratorium.

Moratorium skall enligt förslaget liksom enligt gällande lag också kunna innefatta *inskränkningar i borgenärs rätt att i övrigt göra gällande rättsliga verkningar av dröjsmål med betalning*. Bestämmelsen ger en vid ram för moratorieåtgärder av olika slag. Då en närmare beskrivning av vad som i olika sammanhang förstås med att »göra gällande rättsliga verkningar av dröjsmål med betalning» av naturliga skäl inte kan göras i lagtexten och bestämmelsens räckvidd kan vålla osäkerhet i vissa fall, synes det önskvärt att åsyftade moratorieåtgärder så långt möjligt preciseras i förordnandet. Med stöd av be-

stämmelsen bör bl. a. som förut nämnts exempelvis kunna föreskrivas förbud att inge konkursansökan. Även om som förut nämnts redan betalningsansstånd utesluter påföljder som är knutna till underlåtenhet att uppfylla i rätt tid, kan det finnas skäl att meddela särskilda föreskrifter t. ex. om förbud mot uppsägning av lån eller av hyresavtal på grund av underlåtenhet att erlagga hyra eller inskränkningar i rätten att återta avbetalningsgods. Används den nämnda formuleringen (»göra gällande rättsliga verkningar etc.») i förordnandet, bör med hänsyn till vad som ovan föreslagits beträffande konkursmoratorium undantag uttryckligen göras för konkursansökan, om inte avsikten är att hinder skall föreligga mot att sådan ansökan görs.

Även den särskilda bestämmelsen om *förbud för borgenär att genom försäljning eller annorledes skaffa sig betalning ur lös pant* har bibehållits i förslaget. I tider av låg köpkraft kan bestämmelsen även om betalningsansstånd ej råder användas för att hindra ofördelaktig utförsäljning av pant på liknande sätt som ett självständigt exekutionsmoratorium. Bestämmelsen har särskild betydelse i fråga om värdepapper såsom inteckningar, aktier och obligationer.

Punkt 2. Bestämmelser om tvångsmoratorium saknades i 1914 års lagstiftning. Gällande bestämmelse i 3 § moratorielagen har i sak oförändrad överförts från 1932 års lagstiftning. Som motiv för bestämmelsens införande sistnämnda år yttrade departementschefen vid lagrådsremissen (NJA II 1932 s. 74 f).

Enligt den moderna uppfattningen av moratoriet åsyftas därmed icke så mycket att tillgodose de särskilda gäldenärernas eller borgenärernas behov som fastmera det allmännas intresse. I statens eget intresse ligger, som det yttrats, att kreditförhållandena inom samhället icke få sammanstörta eller alltför våldsamt rubbas. Ett under världskriget starkt förnummet intresse var att förhindra betalning av gäld till fienden. Även under fredstid kan det, för att anföra ett ytterligare exempel, vara ett statsintresse, att icke genom onaturligt stor efterfrågan på utländskt betalningsmedel den svenska valutans värde för starkt pressas.

I det anförda ligger, att moratoriet under

vissa omständigheter icke bör betraktas blott som en rätt för vederbörande gäldenär eller borgenär. Det kan med andra ord vara ett statens intresse att moratoriet gestaltas som ett s. k. tvångsmoratorium, som skall genomföras oberoende av om det leder till fördel eller nackdel för vederbörande gäldenärer eller borgenärer.

Det moratorieförordnande som med stöd av marslagen 1932 utfärdades för Kreuger & Toll m. fl. (SFS 1932: 46, se under 3.3) innehöll även en form av tvångsmoratorium, i det att gäldenären förbjöds att under anståndstiden fullgöra annan betalning än som oundgängligen erfordrades för uppehållande av hans verksamhet eller till undvikande av nedgång i hans tillgångar eller, där gäldenären var annan än aktiebolag, för täckande av nödiga personliga utgifter.

Erforderlig reglering av betalningar till utlandet i syfte att möta påfrestningar på den svenska valutan sker numera med stöd av valutlagen och valutaförordningen. Alltjämt torde dock finnas ett behov framför allt att kunna förordna om tvångsmoratorium av den art som utfärdades 1932. Kommittén har med hänsyn till det anförda ansett att en bestämmelse om tvångsmoratorium även har sin plats i en ny moratorielag.

Förordnande om tvångsmoratorium bör normalt vara kombinerat med betalningsansånd beträffande skulderna i fråga. Då det inte kan anses uteslutet att det i någon situation kan finnas motiv att meddela sådant moratorium utan samtidigt betalningsansånd — t. ex. för att hindra förtidsbetalning av ej förfallna skulder — har emellertid lagtexten utformats så att en dylik användning är möjlig. Enligt gällande lag kan tvångsmoratorium tillgripas endast i förening med betalningsansånd.

Punkt 3. Bestämmelsen är avsedd att ersätta lagen (1940: 79) om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara. Beträffande motiven till förslaget i denna del hänvisas till den allmänna motiveringen (s. 48 f). I förhållande till gällande rätt innebär förslaget att möjligheterna att förordna om växelfristmora-

torium utsträcks till fall då 1) i landet råder andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, 2) i utlandet vidtas åtgärd varigenom betalning till borgenär i Sverige hindras eller synnerligen försvåras eller 3) det eljest finns vara av synnerlig vikt från allmän synpunkt att moratorium meddelas. — Angående exempel på fall då förordnande varom nu är fråga kan meddelas se s. 44 och 90.

Andra stycket

Såsom anförts i den allmänna motiveringen (s. 49) bör en ny moratorielag vara konstruerad så att den ger möjlighet att anpassa omfattningen och karaktären av ett moratorium efter behovet i olika situationer. Som exempel må nämnas förordnanden om befrielse tills vidare för bankerna från skyldighet att göra utbetalningar från vissa räkningar utöver medgivna belopp per angiven tidsperiod, betalningsansånd för värnpliktiga m. fl., självständigt exekutionsmoratorium, undantag från utmätning hos värnpliktiga m. fl. av egendom utöver vad som föreskrivs i 65 § utsökningslagen, förbud mot konkursansökan på grund av vissa slags fordringar, olika former av specialmoratorium samt kombinationer av olika moratorieåtgärder.

Moratorieförordnande måste givetvis kunna förenas med föreskrifter och villkor av olika slag. Att så kan ske enligt gällande lag får anses följa av 8 § och framgår indirekt, såvitt avser villkor för åtnjutande av moratorieförmån, av 2 § andra stycket. En uttrycklig föreskrift i ämnet har intagits sist i förevarande stycke.

Enligt sistnämnda stadgande i gällande lag äger Kungl. Maj:t uppdraga åt domstol eller annan myndighet att pröva huruvida villkor som må ha uppställts för åtnjutande av förmån enligt lagen är uppfyllt i fråga om viss gäldenär. Av förarbetena framgår att med bestämmelsen i första hand åsyftas fall där det anses behövt med en individuell prövning huruvida en gäldenärs ekonomiska belägenhet är sådan att han bör få

komma i åtnjutande av moratorium. Exempel på bestämmelser om dylik prövning kan hämtas såväl från utländsk moratorielagstiftning (se t. ex. s. 29, 31, 33 och 34) som från moratorieförordnanden i Sverige under andra världskriget. I det senare hänseendet kan nämnas att i förordningen (1944: 245) angående tillämpningen av moratorielagen å värnpliktiga m. fl. föreskriven inskränkning i säljarens rätt att återtaga avbetalningsgodis på grund av dröjsmål med betalning av post, som förfallit under köparens militärtjänstgöring, var beroende av att det kunde antagas att svårigheter att fullgöra köpet åsamkats denne genom tjänstgöringen (8 §). Motsvarande villkor uppställdes i förordningen för uppskov med försäljning av egendom som tagits i mät hos värnpliktig (14 §). Anledning att uppställa villkor av liknande art för åtnjutande av moratorium kan naturligtvis uppkomma även vid framtida moratorieförordnande, framförallt i samband med ett mer eller mindre omfattande generalmoratorium. Vid specialmoratorium får förutsättas att den individuella prövningen sker vid moratorieförordnandet.

Angående proceduren för sådan prövning vid generalmoratorium, se vid 9 §.

3 §.

Bestämmelserna i denna paragraf, som motsvarar 2 § tredje stycket gällande lag, härrör från 1914 års lagstiftning. Den första moratorielagen av den 5 augusti 1914 innehöll stadgande att lagen ej avsåg skatter, utskylder och andra offentliga avgifter med undantag av avgifter enligt 11 § i 1884 års patentförordning. I den följande lagen den 4 september 1914 om utsträckt anstånd med betalning av gäld undantogs från det förlängda anståndet bl. a. skatter, utskylder och andra offentliga avgifter. Enligt fullmaktslagen den 18 september 1914 ägde Kungl. Maj:t vid förordnande om betalningsanstånd tillika besluta om anstånd med betalning av offentliga avgifter vilka icke kunde anses som gäld. Denna bestämmelse infördes på förslag av lagrådet, som framhöll såsom tänkbart att även t. ex. revisionskillingar

borde inbegripas under ett moratorium. För att undanröja all tvekan att ett förordnande om moratorium kunde omfatta dylika avgifter ansåg lagrådet att en uttrycklig bestämmelse i ämnet borde ges i lagen. Bestämmelsen överflyttades i sak oförändrad till 1932 års lagar. I 1939 års förslag, där bestämmelsen fick nuvarande konstruktion, uttalades att med densamma åsyftades bl. a. avgifter enligt dåvarande patent- och varumärkeslagstiftning. Departementschefen anförde i lagrådsremissen 1940 blott att enligt bestämmelsen i fråga jämställdes liksom i 1914 års lag offentlig avgift med gäld.

Flertalet allmänna avgifter har karaktär av skuld från den enskildes synpunkt. Som exempel må nämnas debiterade stämpelavgifter, expeditionsavgifter, förrättningsavgifter av olika slag, skogsvårdsavgifter och jaktvårdsavgifter. Sådana avgifter omfattas utan vidare av ett allmänt betalningsanstånd för skulder, om annat ej föreskrivs i förordnandet. Rättegångsbalkens bestämmelser om skyldighet för revisionskärande att nedsätta fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för motpartens kostnadsersättning har numera upphävts. Det finns emellertid alltså avgifter som enskilda har att erlagga till det allmänna såsom villkor för bevarande av en rättighet utan att avgiften kan karakteriseras som en skuld i civilrättslig mening. Exempel utgör årsavgifter enligt 41 och 42 §§ patentlagen (1967: 837), försvarsavgifter enligt 55 § gruvlagen (1938: 314), ansökningsavgifter eller förskott enligt 6 § 3 mom. 4) och 20 § 4 mom. gruvlagen, 5 § 3 mom. 3) och 26 § 3 mom. 5) uranlagen, ansöknings- och tilläggsavgifter enligt 10 och 48 §§ mönsterskyddslagen (1970: 486) samt besvärsavgifter enligt 25 § patentlagen, 47 § första stycket mönsterskyddslagen samt 22 § kungörelsen (1960: 648) med tillämpningsbestämmelser till varumärkeslagen och kollektivmärkeslagen. Underlåtenhet att erlagga föreskriven avgift medför i berörda fall ej annan påföljd än att rättigheten går förlorad eller att ansökningsbesvaren ej upptas till prövning. Åtskilliga andra fall av denna typ torde finnas i lagstiftningen. Då moratorium bör

kunna omfatta även dylika betalningar, förordar kommittén att ifrågavarande stadgande bibehålls i en ny moratorielag. Uttrycket offentlig avgift torde därvid i överensstämmelse med numera använd terminologi utbytas mot allmän avgift.

4 §.

Beträffande första stycket hänvisas till den allmänna motiveringen (s. 40 ff).

Andra stycket motsvarar 3 § tredje stycket i gällande lag.

Moratorielagen den 5 augusti 1914 innehöll ingen bestämmelse om ränta under anståndstiden. Bestämmelse härom upptogs däremot i den följande moratorielagen den 4 september 1914. Enligt 8 § nämnda lag ägde borgenären beträffande skuld, för vilken ränta ej var utfäst men viss förfallodag bestämd, under anståndstiden tillgodonjuta ränta efter sex procent eller, i fråga om växel, efter riksbankens diskonto för växlar ställda att betalas efter högst tre månader. Undantag från skyldigheten att betala ränta gjordes för den som på exekutiv auktion inropat fast egendom eller fartyg. För det fall att förhöjd ränta utfästs för tid efter förfallodagen föreskrevs att gäldenären under anståndstiden ej behövde betala efter högre räntefot än sex procent. I anslutning till sistnämnda föreskrift yttrade lagrådet att det i allmänhet knappast syntes finnas någon anledning varför under anståndstiden skulle beträffande skuld, för vilken ränta var utfäst, utgå ränta efter annan grund än enligt avtalet. I propositionen avseende fullmaktslagen den 18 september 1914 upptogs, efter påpekande från lagrådet att ränta från förfallodagen borde räknas fordringsägaren tillgodo, en bestämmelse att på skuld, för vilken ränta ej var utfäst men viss förfallodag föreskriven, ränta skulle beräknas efter den räntefot som Kungl. Maj:t bestämde vid förordnandet. Efter behandling i lagutskottet fick stadgandet emellertid i sak samma innehåll som i gällande lag. Det på fullmaktslagen grundade moratorieförordnandet den 18 september 1914 innehöll samma bestämmelser om ränta som 4 septemberlagen med den skillnaden att undantag ej

gjordes för ränta i samband med exekutiv auktion.

Även 1932 års moratorielagstiftning upptog i sak motsvarande bestämmelse angående ränta som fullmaktslagen 1914 och gällande lag. De förordnanden om anstånd för AB Kreuger & Toll m. fl. och för Svenska Tändsticks Aktiebolaget som utfärdades med stöd av denna lagstiftning innehöll beträffande ränta dels en bestämmelse att borgenär ägde på skuld, som grundade sig på växel, under anståndstiden tillgodonjuta ränta efter den räntefot som, om växeln diskonterats, därvid tillämpats, eller i annat fall efter den räntefot som under anståndstiden gällt för diskontering i riksbanken av växlar ställda att betalas efter högst tre månader, dels en bestämmelse att avtalad högre ränta efter förfallodagen ej skulle utgå.

Räntebestämmelsen i 1940 års moratorielag kommenteras ej särskilt i förarbetena.

Frågan om ränta under moratorietiden bör ses i belysning av grundsatsen att genom moratorium medgivet betalningsanstånd väsentligen får samma verkningar som om borgenär frivilligt lämnat anstånd till gäldenären och att till följd härav den omständigheten att denne begagnat sig av moratoriet inte bör medföra påföljder för dröjsmålet med betalningen. Föreskrifter om ränta har betraktats som en modifikation i sistnämnda princip, i det att det allmänt ansetts rimligt att borgenären åtminstone genom dröjsmålsränta kompenseras för de olägenheter som vållas honom genom moratoriet¹. Angivna grundsats i förening med allmänna rättsregler lär emellertid leda till att gäldenär i många fall blir skyldig att betala ränta under anståndstiden även utan särskilt stadgande i saken. Innan ställning tas till frågan vilka föreskrifter moratorielagen bör innehålla beträffande ränta skall något beröras vad gällande rätt kan antagas innebära i ifrågavarande avseende m. m.

Till en början kan härvid slås fast att om

¹ Kôersner-Rabenius s. 27 och 34. Kôersner, Några grunddrag etc., s. 9. Se även lagrådets ovan återgivna uttalande 1914 att ränta efter förfallodagen bör räknas fordringsägaren tillgodo.

ränta är utfäst och förfallodag bestämd får borgenären tillgodoräkna sig samma ränta även under moratorietiden. Detta får anses följa av analogin med frivilligt anstånd och har uppenbarligen i hittillsvarande lagstiftning betraktats som så självklart att särskilt stadgande ej ansetts behövt (jfr 6 § första stycket skuldebrevslagen). Motsvarande torde i allmänhet gälla när enligt lag, praxis, dom eller avtal skyldighet att betala morärnta — t. ex. vid s. k. handelsköp (38 § köplagen), ogulden hyra, lön, royalty, dom på betalning med ränteförpliktelse — redan inträtt då betalningsanstånd beviljas. Det får antas att borgenären i dylika fall i händelse av frivilligt anstånd skulle ha fordrat samma ränta under anståndstiden som han ägde tillgodoräkna sig för tiden dessförinnan.

För det fall att enligt avtal förhöjd ränta skall utgå efter förfallodagen, om betalning ej sker då, leder måhända ovannämnda grundsats till att förhöjningen ej bör iakttagas under anståndstiden. Frågan kan emellertid vara tveksam, och tidigare moratorieförfattningar har som nämnts innehållit att avtalad straffränta ej får uttagas.

I fråga om skuld som löper utan ränta men med bestämd förfallotid skall enligt 9 kap. 10 § handelsbalken utgå ränta efter sex procent från förfallodagen, om skulden ej betalas i rätt tid. Behöver gäldenären på grund av moratorium ej betala skulden på förfallodagen, torde av ovannämnda grundsats följa att han inte utan särskild föreskrift är skyldig att betala ränta under anståndstiden. Detsamma får troligen anses gälla fall där beträffande icke räntelöpande fordran viss ränta avtalats att i händelse av dröjsmål utgå från förfallodagen (jfr ovan ang. straffränta). Analogt torde böra bedömas banks räntekrav vid fullgörande av bankgaranti eller av betalningsuppdrag vid rembours. I nu berörda och liknande fall torde det i allmänhet vara rimligt att gäldenären betalar ränta för förmånen att disponera kapitalet under anståndstiden. Föreskrift härom gavs som nämnts i 4 septemberlagen 1914, moratorieförordnandet den 18 september samma år samt — enbart be-

träffande skuld som grundade sig på växel — 1932 års moratorieförordnanden.

I de äldre moratorieförfattningarna har alltså särskild föreskrift ansetts erforderlig angående ränta beträffande växel. Att borgenären får åtnjuta ränta under anståndstiden synes i detta fall rimligt. I fråga om check torde trassatbanken knappast bli berättigad till ränta under anståndstiden utan särskilt stadgande. Beträffande check och avistaväxel torde föreligga vissa svårigheter att fastställa lämplig utgångsdag vid räntebereäkning.

I fråga om skuld för vilken ränta ej är utfäst och ingen förfallodag bestämd utgår enligt 9 kap. 10 § handelsbalken fem procent ränta från stämningdagen. Denna regel tillämpas t. ex. vid sådana kreditköp inom detaljhandeln, reparationsarbeten m. m., där betalning förutsätts ske efter mottagande av faktura. Samma princip tillämpas i praxis beträffande skadestånd som påföljd av underlåten uppfyllelse eller avvikelse samt skadestånd utanför kontraktsförhållande. Om processmoratorium såsom rekommenderats vid 2 § (se s. 60) ej innefattar hinder mot delgivning av stämning utan endast uppskov med handläggning av målet, torde domstolen komma att döma ut ränta från stämningdagen utan avdrag för anståndstiden. Medför moratoriet hinder mot stämning, lär borgenären däremot ej kunna påräkna ränta under anståndstiden.

Enligt kommitténs mening är grundsatsen att ränta skall utgå under anståndstiden i dagens ekonomiska liv kanske motiverad i än högre grad än tidigare. Det vore därför från flera synpunkter önskvärt om denna grundsats kunde fastslås i moratorielagen. En regel i ämnet kunde till en början innehålla att borgenären beträffande skuld för vilken ränta är utfäst och förfallodag bestämd får tillgodoräkna sig samma ränta under tid då betalningsanstånd gäller. I fråga om annan skuld kunde förslagsvis föreskrivas att borgenären är berättigad till ränta under anståndstiden efter den räntefot som enligt lag eller avtal utgår vid dröjsmål med betalning eller, om tillämplig regel ej finnes, efter »riksbankens diskonto för tremånadersväx-

lar». Beträffande sistnämnda regel kunde föreskrivas den modifikationen att den ej skulle gälla om Kungl. Maj:t förordnar annat eller det finnes uppenbart oskäligt att ränta utgår.

Det torde emellertid föreligga betydande svårigheter att utforma en dylik regel så att den ger entydigt besked i de skiftande situationer som kan uppkomma. Det nyss presenterade utkastet till bestämmelser i ämnet synes t. ex. knappast ge besked om ränteberäkningen vid vissa växelfordringar och check eller i det ovan åsyftade fall då stämning angående krav på betalning hindrats av moratorium. De fall beträffande vilka särskild reglering i första hand är erforderlig synes vara fall då skuld löper utan ränta men med bestämd förfallodag och vissa därmed jämställda fall, inbegripet skuld som grundar sig på växel, samt stipulerad straffränta. Vid ett mycket kortvarigt moratorium torde särskild föreskrift om ränta kunna undvaras även i dessa fall. I övrigt torde ett avgörande av uppkommande ränte frågor enligt allmänna rättsgrundsatser med beaktande av de grundsatser på vilka moratorieinstitutet bygger i stort sett ge tillfredsställande resultat. Härvid må särskilt pekats på att i de många fall av kreditköp, där ränta för närvarande utgår först från stämningdagen, den av kommittén förordade ordningen att moratorium ej bör hindra stämningansökan som ovan antytts torde medföra att ränta i domen beräknas från nämnda dag oberoende av anståndstiden. Det är svårt att överblicka alla fall där frågan om ränta kan aktualiseras, och det kan inte bortses från att en presumption att ränta skall utgå kan leda till olämpliga resultat i en del fall utan att detta kan sägas vara uppenbart oskäligt. Till bilden hör också att de 1962 tillsatta sakkunniga rörande lagstiftning om köp av lös egendom genom tilläggsdirektiv 1968 fått i uppdrag att överse de allmänna reglerna om dröjsmålsränta i 9 kap. 10 § handelsbalken samt bestämmelser som hänvisar till nämnda lagrum (1969 års riksdagsberättelse Ju: 24). Om en generell regel angående ränta under anståndstiden införs nu, torde det under alla förhållanden bli nödvän-

digt att om några år ändra regeln för att bringa den i samklang med resultatet av berörda översyn.

Efter övervägande av det anförda har kommittén stannat för att förorda att den nuvarande regeln i princip bibehålls i en ny moratorielag. Den ändring som vidtagits i förhållande till 3 § tredje stycket gällande lag syftar till att möjliggöra för Kungl. Maj:t att delegera befogenheten att meddela föreskrifter angående ränta till underordnad myndighet (jfr 8 §).

Enligt förslaget får sålunda i samband med ett moratorieförfarande övervägas huruvida och i vad mån det med hänsyn till förhållandena i varje särskilt fall — däri inbegripet moratoriets beräknade varaktighet — är erforderligt med särskilda föreskrifter om ränta under anståndstiden. Om sådana föreskrifter ej medtagits i det ursprungliga förordnandet, bör hinder ej föreligga att sedermera komplettera förordnandet i detta hänseende. I de modeller till moratorieförordnande som är bifogade betänkanudet har intagits vissa föreskrifter angående ränta (se s. 89 och 91).

Vad i det föregående sagts om ränta på skuld under moratorietiden har ej avsett frågan i vad mån sådan ränta skall omfattas av betalningsansånd eller inte. Denna fråga får avgöras i samband med moratorieförordnandet. Det kan anmärkas att exempelvis lagen den 4 september 1914 om utsträckt ansånd med betalning av gäld gjorde undantag för gäldränta.

5 §.

Stadgandet har motsvarighet i 4 § moratorielagen, vilket lagrum nästan ordagrant överensstämmer med motsvarande stadgande i 1914 och 1932 års lagstiftning.

Bestämmelsen är ett komplement till moratorium enligt 2 §. En förutsättning för dess tillämpning är sålunda att någon genom moratorium hindrats att inom föreskriven tid anhängiggöra talan eller vidtaga annan åtgärd till bevakande av sin rätt. Vederbörande skyddas då från rättsförlust genom att fristen flyttas fram till en månad efter moratoriets upphörande. En annan begränsning

i tillämpningsområdet ligger i att bestämmelsen endast avser legala frister. Det huvudsakliga användningsområdet torde vara preskriptionsfrister av olika slag. Som exempel må nämnas bestämmelserna i 9 § i 1916 års bilansvarighetslag, 2 kap. 41 § och 3 kap. 61 § nyttjanderättslagen (jfr 8 kap. 26 § resp. 12 kap. 61 § nya jordabalken), 18 kap. 9 § handelsbalken, 15 § lagen (1895: 64) om handelsbolag och enkla bolag, 25 § lagen (1936: 81) om skuldebrev, 29 § lagen (1927: 77) om försäkringsavtal, 6 § lagen (1939: 727) om förbud mot arbetstagares avskedande med anledning av värnplikstjänstgöring m. m., 22 § lagen (1963: 114) om semester, 55 § gruvlagen (1938: 314) och 171 § lagen (1944: 705) om aktiebolag.

I förarbetena till äldre moratorielagstiftning har särskilt uppmärksammats det fall att borgenären på grund av moratoriet inte får begära gäldenären i konkurs. Detta kan innebära att borgenären förlorar möjligheten till återvinning av vissa rättshandlingar från gäldenärens sida. Som har framhållits i det föregående skall emellertid moratorium enligt kommitténs förslag normalt inte utgöra hinder mot konkursansökan. Förevarande bestämmelse kommer därför i princip inte att ha någon betydelse för beräkningen av återvinningsfristerna i konkurs. I fråga om stadgandets tolkning för den händelse moratorium likväl i något fall skulle innefatta hinder mot konkursansökan hänvisas till framställningen vid 2 § rörande konkursmoratorium (s. 62 ff).

Beträffande spörsmålet om förlängning av frister för bevarande av växel- och checkrätt samt av frister i allmänhet på det privaträttsliga området hänvisas till den allmänna motiveringen (s. 45 ff) samt specialmotiveringen till 2 § första stycket punkt 3 (s. 69) och förslaget till lag om ändring av särskilda rättegångslagen (s. 78).

6 §.

Bestämmelsen motsvarar 6 § andra stycket i gällande lag.

Föreskrift om tillsättande av administratörer vid moratorium infördes första gången

i 1932 års lagstiftning om specialmoratorium. Departementschefen framhöll i lagrådsremissen beträffande majlagen (prop. 1932: 260) att det med hänsyn till de ingripande verkningar i enskildas rättsförhållanden som ett moratorium innebär fick anses ligga i sakens natur, att den som erhåller moratorium skall vara skyldig att underkasta sig den tillsyn som kan vara påkallad av omständigheterna. Sådan tillsyn kunde vara erforderlig särskilt då ett specialmoratorium inbegrep tvångsmoratorium. Om gäldenären var aktiebolag och moratorium befanns erforderligt för att genom förhandlingar med borgenärer eller annorledes söka åstadkomma nödig förutsättning för bolagets fortbestånd, var det emellertid, framhöll departementschefen, av synnerlig vikt att trygghet skapades för att förvaltningen utövades på sådant sätt att syftet med anståndet därigenom främjades. För detta ändamål borde Kungl. Maj:t kunna förordna administratörer att under anståndstiden handha förvaltningen av bolagets angelägenheter. Administratörerna borde träda i styrelsens ställe och ha samma rättigheter och skyldigheter som denna. I denna fråga yttrade vidare lagrådet bl. a.

Om administratörerna skall gälla vad om styrelsen är stadgat i lag eller bolagsordningen, dock skola administratörerna icke vara skyldiga att vidtaga åtgärd för bolagets trädande i likvidation eller försättande i konkurs. Då administratörerna skola helt representera bolaget i styrelsens ställe, kan sådan åtgärd under denna tid ej heller ankomma på styrelsen. Härvid får dock enligt lagrådets mening den slutsatsen icke dragas, att bolagets rörelse må fortsättas utan hänsyn till den skyldighet, som kan uppkomma för bolaget att träda i likvidation eller konkurs. Med förordnandet av administratörer under moratorium är avsett att befordra strävanden att genom förhandlingar med borgenärer eller annorledes skapa nödiga förutsättningar för bolagets fortbestånd. När emellertid administratörerna finna, att av lagen krävda förutsättningar för rörelsens fortsatta drivande ej kunna vinnas, böra de anmäla detta förhållande för Kungl. Maj:t, som då torde återkalla anståndet. Och det är av hänsyn till såväl borgenärerna som aktieägarna av vikt, att moratorium ej längre åtnjutes än som för ovannämnda ändamål kan anses oungångligen nödvändigt. Under betoning av denna sin uppfattning anser sig

lagrådet icke böra framställa erinran mot den i förevarande § föreslagna bestämmelsen.

Det bör slutligen påpekas, att sedan moratoriet och därmed förordnandet för administratorerna under ovan angivna förhållanden upphört, skyldighet inträder för styrelsen att vidtaga erforderlig åtgärd för bolagets trädande i likvidation eller försättande i konkurs. Den omständigheten, att under moratoriet administration kommit till stånd, minskar ej heller styrelsens ansvar för vad som dessförinnan företagits eller underlåtit av styrelsen.

I samband med att bestämmelsen överflyttades till 1940 års lag, gjordes den tillämplig även på ekonomisk förening och annan sammanslutning.

En motsvarande bestämmelse bör enligt kommitténs mening finnas även i ny moratorielag. Användningsbehovet torde väsentligen vara begränsat till fall då enstaka gäldenärer råkat i särskilda betalningssvårigheter. Någon anledning att härvidlag såsom i gällande lag göra skillnad beroende på orsaken till moratoriet synes ej föreligga.

I kretsen av de rättssubjekt på vilka bestämmelsen skall kunna tillämpas bör likaså hittills ej ingå fysiska personer. Företag som drivs av enskilda personer har knappast sådan storlek att företagets obestånd kan orsaka allvarliga störningar i det ekonomiska livet. Särskild administration av sådana företag skulle vidare vålla komplikationer med hänsyn till gränsdragningen mellan administratorernas och gäldenärens privata rådgiftssfär. Motsvarande kan i huvudsak sägas i fråga om dödsbon. Vid specialmoratorium för gäldenärer tillhörande ifrågavarande kategori torde ovan berörda möjlighet att förordna om tillsyn vara tillräcklig från kontrollsynpunkt.

Huruvida uttrycket »annan sammanslutning» i den avfattning stadgandet för närvarande har inbegriper handelsbolag synes tveksamt med hänsyn till att bestämmelsen förutsätter att särskild styrelse finnes inrättad. Stiftelser och vissa inrättningar som avses i 20 kap. 12 § brottsbalken torde falla utanför beteckningen sammanslutning. Då anledning att tillsätta särskilda administratorer torde kunna uppkomma även beträffande större företag tillhörande nu berörda

kategorier, föreslår kommittén att bestämmelsen i princip görs tillämplig på alla juridiska personer med undantag för dödsbon. Kommittén erinrar om att begreppet juridisk person numera används även i civillagstiftning (jfr t. ex. 4 § införsellagen, 64 § 2 mom. utsökninglagen och 11 § tredje stycket förmånsrättslagen).

När aktiebolag eller ekonomisk förening satts under administration, inträder administratorerna som nämnts i stället för den styrelse som skall finnas enligt lag. I fråga om vissa andra juridiska personer, såsom handelsbolag och kommanditbolag, saknas lagbestämmelser om styrelse. I sådana fall har delägarna i större företag ofta genom avtal skapat en speciell organisationsform anpassad efter företagets verksamhet och förhållanden i övrigt. Särskilt vid kommanditbolag anordnas ibland en aktiebolagsliknande konstruktion med styrelse och bolagsstämma. Sätts ett dylikt företag under administration, avses administratorerna i princip träda i stället för förvaltningsorganet. De bör därvid omhänderha förvaltningen enligt lag och förekommande förvaltningsavtal, i den mån det är förenligt med delägarnas utslutning från förvaltningen. Saknas dylikt organ eller förvaltningsavtal exempelvis i handelsbolag, får administratorerna övertaga bolagsmännens befogenheter enligt handelsbolagslagen. Beträffande administratorernas befogenheter i nu berörda fall torde viss ledning kunna hämtas från vad som enligt nämnda lag gäller i fråga om likvidator för handelsbolag. Med tanke på de speciella arrangemang som kan finnas för förvaltningen av handelsbolag anser kommittén emellertid lämpligt att Kungl. Maj:t får bemyndigande att i samband med utseende av administratorer meddela särskilda föreskrifter om dessas befogenhet.

Syftet med förordnande av administratorer under moratorium är som framgått att genom förhandlingar med borgenärer eller annorledes skapa nödiga förutsättningar för bolagets fortbestånd. Det får förutsättas att borgenärerna genom moratoriet är hindrade att sätta bolaget i konkurs. En annan fråga är i vad mån ackordsförfarande enligt

ackordslagen kan äga rum. Med hänsyn till överensstämelsen i syftet mellan sådant förfarande och administration enligt nu ifrågavarande bestämmelse bör administratörerna vara oförhindrade att i gäldenärens ställe ansöka om förordnande om god man och om förhandling om offentligt ackord enligt ackordslagen samt företräda gäldenären vid förhandlingarna.

7 §.

Stadgandet motsvarar 5 § i gällande lag.

En bestämmelse av motsvarande innehåll finns i 5 § i 1914 års fullmaktslag. Stadgandet tillkom på riksdagens initiativ. I riksdagen framhölls att ett av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt beslutat moratorium i allmänhet icke kunde upphöra utan vidare, utan det behövdes avvecklande moratorielagar. Var och en av dessa lagar vore i och för sig en självständig moratorielag men, om allt förlöpte regelmässigt, mindre omfattande än den föregående, så att man så småningom kom in i normala förhållanden igen. Dylika avvecklande moratorielagar borde i allmänhet gälla mycket kort tid. Det vore ur praktisk synpunkt olämpligt, att riksdagen skulle besluta en sådan lag, exempelvis var fjortonde dag. Det vore för övrigt nästan omöjligt, när man knappast kunde bedöma, vad den nya lagen borde innehålla, förrän dagarna före moratoriets utgång. Det ansågs därför önskvärt att det uppdrogs åt Kungl. Maj:t att utfärda dylika avvecklande moratorielagar (andra kammarens protokoll 1914 nr 84 s. 8 ff).

Med stöd av 1914 års fullmaktslag utfärdades förordnanden om förlängning m. m. av äldre moratorieförordnanden den 18 och 29 september, 23 oktober och 26 november 1914. Förordnandena innebar att tillämpningstiden för de ursprungliga moratorieförordnandena förlängdes på vissa områden, varjämte moratoriet också gjordes tillämpligt på senare förfallande skulder av visst slag (utlandsskulder) som förut omfattats av förordnande.

Enligt 1932 års lagar om specialmoratorium fordrades ej riksdagens godkännande av moratorieförordnande. Maximitider var

emellertid föreskrivna för sådana förordnanden. Enligt marslagen 1932 kunde medgivande om specialmoratorium avse högst en månad, med rätt för Kungl. Maj:t att efter hörande av riksbanks- och riksgäldsfullmäktige bevilja förlängning med högst en månad varje gång. I majlagen höjdes båda dessa gränser till högst tre månader. Som motiv anfördes i förarbetena att ett av huvudsyftena med moratoriet var att bereda ett företag, som befann sig i svårigheter, rådrum för att genom förhandlingar med borgenärerna eller på annat sätt trygga företagets fortbestånd samt att detta syfte torde kunna nås bättre genom en från början något rikligare tillmätt anståndstid.

Genom förordningar om fortsatt anstånd för AB Kreuger & Toll m. fl. den 31 mars och 29 april 1932 (nr 61 och 93) samt för Svenska Tändsticks Aktiebolaget den 30 augusti 1932 (nr 394) utsträcktes tidigare meddelade moratorieförordnanden för bolagen till att gälla skulder som förut ej omfattats av dessa på grund av att de ännu inte förfallit till betalning.

Bestämmelserna i 5 § gällande lag möjliggör en smidig avveckling av moratorieförordnande och synes därför bära överflyttas till en ny moratorielag med i huvudsak oförändrat innehåll. Vissa jämkningar föreslås emellertid av kommittén.

Som understrukits vid upprepade tillfällen räknar kommittén med att ett omfattande generalmoratorium måste få tämligen kort varaktighet. De förhållanden som föranlett utfärdande av ett dylikt moratorium får numera antas komma att förändras ganska snabbt. Om ett av riksdagen godkänt moratorieförordnande meddelats exempelvis för någon månad, finns anledning antaga att de förhållanden, som kommer att ligga till grund för prövningen av frågan om eventuell förlängning av moratoriet, skiljer sig markant från dem som rådde när detta utfärdades. Beträffande generalmoratorium till förmån för värnpliktiga m. fl. samt specialmoratorium torde finnas skäl att räkna med längre varaktighet och mera långsamma förändringar i den grundläggande situationen. Med hänsyn till det anförda har

i förslaget befogenheten för Kungl. Maj:t att utsträcka giltighetstiden för moratorieförordnande begränsats till sex månader. Skulle i samband med förordnande om specialmoratorium kunna förutses att moratoriet måste få betydligt längre varaktighet, kan giltighetstiden redan från början anpassas härefter. Förordnandet kan också utfärdas att gälla tills vidare. I sistnämnda fall behövs givetvis ej något förlängningsbeslut. Riksdagen bör även ha möjlighet att i samband med godkännande av förordnande besluta att förlängning enligt förevarande paragraf ej får ske.

Enligt kommitténs lagförslag avses moratorieåtgärderna kunna varieras efter omständigheterna på ett annat sätt än man räknade med i äldre moratorielagstiftning. Det ligger i sakens natur att utsträckning av moratorieförordnande ej får avse åtgärder av annat slag än som omfattades av det ursprungliga förordnandet. Om detta avsåg exempelvis hyresskulder och förbud mot vräkning, bör självfallet inte med stöd av förevarande paragraf kunna föreskrivas att förordnandet i fortsättningen skall kunna omfatta även andra skulder. För att förebygga missförstånd i detta hänseende har nuvarande föreskrift angående senare förfallande gäld i förslaget preciserats till att avse senare förfallande skulder av det slag som omfattas av moratoriet.

8 §.

Paragrafen motsvarar 7 § i gällande lag.

9 §.

Paragrafen motsvarar 8 § i gällande lag.

Med hänsyn till moratorielagens karaktär av fullmaktslag och det betydande utrymmet för variationer i moratorieförordnandes innehåll är det angeläget att de moratorieåtgärder som åsyftas med ett förordnande preciserar i detta så noggrant som möjligt. Man måste emellertid räkna med att moratorieförordnande utfärdas under stor brådska och att det kan vara svårt att från början utforma ett förordnande så att tillräckligt kla-

ra besked för tillämpningen erhålls på alla punkter. Föreskrifter kan också komma att behövas om hur en viss lagbestämmelse, t. ex. angående framflyttande av frister i 5 §, bör tillämpas i speciella situationer. Kungl. Maj:t bör därför ha befogenhet att meddela närmare föreskrifter för tillämpningen av lagen eller av förordnande som meddelats med stöd av lagen.

I samband med ett kortvarigt generalmoratorium torde det med hänsyn till de förhållanden som då kan förmodas råda i samhället ligga närmast till hands att eventuellt erforderliga tillämpningsföreskrifter utarbetas i vederbörande departement. Vid ett mera långvarigt generalmoratorium eller vid specialmoratorium kan det däremot befinnas lämpligt att befogenheten att utfärda sådana föreskrifter delegeras till någon myndighet som med hänsyn till sitt verksamhetsområde har särskilda förutsättningar att följa tillämpningen av det aktuella moratorieförordnandet. Bland offentliga organ som synes kunna komma i fråga i detta sammanhang må nämnas riksbanken samt — beträffande förfarandet vid handläggningen av mål om betalning och utsökningsmål — domstolsväsendets organisationsnämnd och exekutionsväsendets organisationsnämnd eller de centralorgan som kan komma att ersätta dessa nämnder (jfr betänkandena SOU 1971: 41 och Stencil C 1971: 2). I vissa situationer torde också kunna befinnas lämpligt att en särskild nämnd tillsätts med uppdrag att utfärda erforderliga tillämpningsföreskrifter. Detta bör kunna ske med stöd av första stycket. — Bestämmelserna angående delegation i andra stycket har utformats efter mönster av 6 § andra stycket lagen (1957: 684) om betalningsväsendet under krigsförhållanden.

I detta sammanhang må beröras en speciell fråga rörande tillämpningen av villkor som är förknippade med moratorieförordnande. Enligt 2 § andra stycket i lagförslaget kan sådant förordnande förbindas med de villkor som finns påkallade. I förslaget har inte upptagits någon motsvarighet till bestämmelsen i 2 § andra stycket gällande lag att Kungl. Maj:t kan uppdra åt domstol

eller annan myndighet att pröva huruvida villkor som uppställts för åtnjutande av förmån av moratorium är uppfyllt i fråga om viss gäldenär. Som berörts i specialmotiveringen till 2 § åsyftas med nämnda bestämmelse i första hand fall där det anses behövt med en individuell prövning, huruvida en gäldenärs ekonomiska belägenhet är sådan att han bör få komma i åtnjutande av moratorium. Även andra fall torde inbegripas.

När moratorieförordnande gäller, kan givetvis lätt uppkomma tvist huruvida eller i vad mån förordnandet är tillämpligt på visst skuldförhållande eller utgör hinder för vidtagande av processuella eller exekutiva åtgärder. Den normala ordningen för lösande av sådan tvist får naturligen förutsättas vara att borgenären söker betalning för sin fordran genom stämning eller ansökan om utmätning eller konkurs, varvid gäldenären gör invändning om moratorium. Domstolen eller den exekutiva myndigheten har då att, med utgångspunkt från moratorieförordnandet och eventuellt utfärdade tillämpningsföreskrifter, pröva huruvida skulden omfattas av moratoriet och meddela det beslut vartill prövningen föranleder. Det sagda får i princip anses gälla även om i moratorieförordnandet såsom villkor för att gäldenär skall få åtnjuta moratorium uppställts kriterier som hänför sig till gäldenärens ekonomiska ställning i det enskilda fallet eller till sambandet mellan hans betalningsförmåga och den händelse som föranlett moratorieförordnandet. Tekniskt synes det ej erbjuda några svårigheter att avgränsa dylik prövning från den prövning som domstolen eller den exekutiva myndigheten vid invändning om moratorium har att företa på grundval av andra kriterier. Behovet av en särskild ordning för individuell prövning i ifrågavarande fall torde emellertid enligt kommitténs mening vara ringa. I den mån graden av en gäldenärs betalningsförmåga avses skola inverka på rätten till moratorium, får detta i första hand antas komma till uttryck genom en generell begränsning i förordnandet av de gäldenärsgupper som skall åtnjuta moratorium. Vid utmätning torde det i all-

mänhet vara lämpligast att eventuellt erforderlig prövning av gäldenärens betalningsförmåga ankommer på utmätningssmannen. För den händelse det i någon situation befinns ändamålsenligt att kunna hänskjuta sådan individuell prövning varom nu är fråga till särskild myndighet — t. ex. för ernående av ett snabbt och enkelt förfarande — bör det enligt kommitténs mening vara möjligt att föreskriva en särskild ordning härför med stöd av de föreslagna tillämpningsföreskrifterna. Särskilt stadgande i ämnet har därför inte ansetts behövt.

I kraftträdande m. m.

Som framgår av den allmänna motiveringen (s. 49) innebär kommitténs förslag att bestämmelserna i 1940 års lag om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara överflyttas till den nya moratorielagen, varvid 1940 års lag upphävs.

**Förslag till
Lag om ändring i lagen (1957: 132)
med särskilda bestämmelser angående domstolarna
och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.**

10 §.

Beträffande skälen till kommitténs förslag till tillägg i förevarande paragraf hänvisas till den allmänna motiveringen (s. 45 ff). Av skäl som där antytts bör förordnande enligt det föreslagna stadgandet begränsas till i förordnandet angivna typer eller grupper av frister. Förordnande skall exempelvis kunna avse enbart de frister om en vecka och tre månader som gäller enligt 4 § respektive 5 § första stycket lagen (1971: 238) om

hemförsäljning. Material för prövning av ett förordnandes omfattning kan bl. a. väntas framkomma i samband med framställningar i ämnet från konsumenthåll eller från näringslivets organisationer.

Avgränsning mot frister som regleras i administrativa fullmaktslagen erhålls i princip genom kriteriet att en fristavbrytande åtgärd skall avse bevakning av någons enskilda rätt. Detta uttryck avses här ha den innebörd som antytts i motiven till 10 § (se allmänna motiveringen s. 46).

Gällande lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld m. m. (moratorielagen) tillkom 1940 och har inte ändrats sedan dess. Kommitténs uppdrag avser i första hand en allmän översyn av moratorielagstiftningen. Vid detta arbete har kommittén enligt direktiven också haft att uppmärksamma frågan om förfarandet vid införsel och annan utsökning under krig eller krigsfara och att, om särskilda bestämmelser här om befins behöfliga, framlägga förslag i ämnet.

I kap. 1 ges en översiktlig redogörelse för totalförsvaret och beredskapslagstiftningen, varvid särskild tonvikt läggs på det ekonomiska försvaret. Bl. a. uppmärksammas, förutom moratorielagen, lagen (1942: 87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m. — den s. k. administrativa fullmaktslagen — lagen (1957: 132) med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m. — den s. k. särskilda rättegångslagen — lagen (1957: 684) om betalningsväsendet under krigsförhållanden, lagen (1940: 79) om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara samt förordningen (1957: 686) om taxeringsväsendet under krigsförhållanden m. m. Med hänsyn till föreliggande beredskapsplanläggning kan man räkna med att den miljö i vilken en moratorielag huvudsakligen är avsedd att tillämpas karak-

teriseras av att större orter utryms i betydande omfattning och att en stor del av landets personella resurser tas i anspråk för tjänstgöring inom totalförsvaret.

I kap. 2 behandlas moratoriebegreppet och den svenska moratorielagstiftningens historiska bakgrund. Med moratorium förstås i förevarande sammanhang sådant anstånd med fullgörande av förpliktelse som lämnas av myndighet under extraordinära förhållanden. Föremål för moratorium är i regel penningförpliktelse. Under moratorium anses emellertid även kunna inbegripas t. ex. anstånd med hänsyn till plikten att iakttaga frister på civil- och processrättens område.

Generalmoratorium avser alla eller vissa grupper av gäldenärer eller borgenärer beträffande deras förpliktelser i ett eller flera avseenden. Specialmoratorium är anstånd för enstaka gäldenär. Man skiljer även mellan civilrättsligt och processrättsligt moratorium samt inom det senare mellan rättegångs-, exekutions- och konkursmoratorium. Av blandat slag är fristmuratoriet. Vid tvångsmoratorium är gäldenären skyldig att begagna sig av moratoriet.

När första världskriget bröt ut, saknade Sverige lagstiftning om moratorium. Efter viss provisorisk lagstiftning utfärdades den 18 september 1914 den första fullmaktslagen om moratorium. Denna lag, som gällde till 1940, utgick från att moratorium skulle avse generalmoratorium. I samband med Ivar Kreugers död utfärdades den 14 mars och

den 31 maj 1932 två temporära lagar om specialmoratorium.

Gällande moratorielagstiftning redovisas i kap. 4. Enligt moratorielagen är de yttre förutsättningarna för att förordnande om moratorium skall kunna meddelas att Sverige befinner sig i krig eller krigsfara eller att här eljest råder utomordentliga, av krig för-
anledda förhållanden eller att i utlandet vidtagits åtgärd, varigenom betalning till borgenär i Sverige hindras eller synnerligen försvåras. I sådant fall får Kungl. Maj:t, när riksdagen inte är samlad, förordna om moratorium för viss tid eller tills vidare. Dessförinnan skall dock fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret höras. Förordnandet får inte gälla längre än till dess 30 dagar förflutit från det nästa riksdag sammanträtt. Särskilda bestämmelser gäller för det fall att riksdagen är samlad. De olika moratorieåtgärder som kan föreskrivas anges i lagen (1 §).

Förordnande som nu sagts kan begränsas bl. a. till att avse viss gäldenär (specialmoratorium, 2 § första stycket). Specialmoratorium kan enligt särskild bestämmelse meddelas även i andra fall än vid krigsförhållanden, nämligen om det är av synnerlig vikt för tillgodoseende av allmänt väl (6 § första stycket). Härmed åsyftas kriser av det slag som avsågs med 1932 års lagstiftning.

I lagen föreskrivs bl. a. att växel eller check inte får uppvisas till betalning under tid då betalningsansånd gäller (3 § andra stycket).

För att borgenär inte skall lida rättsförlust om han på grund av moratorieförordnande hindras att anhängiggöra talan eller vidtaga annan åtgärd inom i lag eller författning föreskriven tid stadgas, att han i sådant fall är bevarad vid sin rätt om åtgärden i stället vidtas inom en månad efter hindrets upphörande (4 §).

Lagen innehåller vidare bestämmelser om villkor i samband med moratorium (2 § andra stycket), vissa allmänna avgifters likställande med skuld i samband med moratorium (tredje stycket), tvångsmoratorium (3 § första stycket), ränta under moratorietiden (tredje stycket), utsträckning av moratorie-

förordnandes giltighetstid m. m. (5 §), tillsättande av administratorer för gäldenär vid specialmoratorium (6 § andra stycket), återkallande av moratorieförordnande (7 §) samt tillämpningsföreskrifter (8 §).

5 kap. uppftar en översikt över moratorielagstiftningen i vissa främmande länder.

6 kap. innehåller huvuddragen i kommitténs överväganden och förslag.

Inledningsvis konstaterar kommittén att ett generalmoratorium, om det ej är mycket kortvarigt eller begränsat till sitt innehåll, medför synnerligen allvarliga rubbningar i det ekonomiska livet i samhället. De åtgärder som numera planeras beträffande penning- och betalningsväsendet i en krigssituation innefattar väsentligen ingripanden av annat slag än moratorium. Det kan emellertid inte uteslutas att förhållandena i en dylik eller liknande situation blir sådana att ett allmänt generalmoratorium blir nödvändigt under några dagar, tills de för landets ekonomiska försvar planerade arrangemangen börjat verka. Man har vidare anledning räkna med att ett mera varaktigt men begränsat generalmoratorium kan erfordras till förmån för värnpliktiga och andra i totalförsvaret engagerade personalkategorier. En moratorielagstiftning får därför enligt kommitténs mening alltjämt anses behövlig.

Åtskilliga författningar av beredskapskaraktär, t. ex. allmänna förfogandelagen (1954: 279) och allmänna ransoneringslagen (1954: 280), kan tillämpas även i utomordentliga situationer som ej beror på krig eller krigsfara. I analogi härmed föreslår kommittén att generalmoratorium förutom i krigsberedskapsfallen skall kunna meddelas, om det eljest är av synnerlig vikt från allmän synpunkt. Specialmoratorium bör liksom för närvarande kunna meddelas såväl vid krigsförhållanden som i andra krissituationer.

Förutsättningarna för förordnande om moratorium bör regleras med utgångspunkt från att riksdagen numera anses samlad nästan hela året och i huvudsaklig överensstämmelse med vad som gäller inom annan beredskapslagstiftning för det fall att riket befinner sig i krigsfara. Sålunda föreslås att

förordnande om moratorium skall, vid påföljd att det annars förfaller, inom en månad underställas riksdagen för prövning hurvida förordnandet skall bestå. Blir förordnandet inte godkänt av riksdagen inom två månader från underställningen, skall det vara förfallet.

Den nuvarande föreskriften om förbud att under moratorium uppvisa växel eller check till betalning eller protest föreslås ändrad på det sättet att förbudet uttryckligen skall gälla endast sådan växel eller check för vilken betalningsansånd gäller. Kungl. Maj:t skall därjämte kunna förordna att betalningsansånd för växel eller check överhuvud ej skall vara förenat med dylikt förbud.

Kommittén diskuterar hur en genom moratorium föreskriven begränsning i rätten till uttag från checkräkning tekniskt skall kunna genomföras. I sammanhanget noterar kommittén att det inte är troligt att checklönesystemet efter ett krigsutbrott kan användas annat än möjligen under en kort övergångstid, varefter det måste ersättas med något annat lönebetalningssystem.

I fråga om framflyttande av frister innehåller moratorielagen endast den ovan omnämnda bestämmelsen om rätt för borgenär, som av moratorium hindrats att iakttaga vissa frister, att till undvikande av rättsförlost i stället vidtaga föreskriven åtgärd inom en månad efter hindrets upphörande. Bestämmelser om framflyttande av frister vid extraordinära förhållanden finns emellertid även på andra håll i lagstiftningen. 1940 års lag om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara har omnämnts i det föregående. Enligt särskilda rättegångslagen kan Kungl. Maj:t när lagen är i kraft förordna om förlängning av tidsfrister för fullföljd av talan vid domstol. När lagen är i kraft är vidare reglerna om återställande av försutten tid i 58 kap. rättegångsbalken tillämpliga för det fall att någon, som är skyldig att för bevakande av sin enskilda rätt inom viss i lag eller författning föreskriven tid väcka talan eller påkalla prövning i annan ordning eller vid domstol vidtaga annan åtgärd, på grund av

krigsförhållanden varit ur stånd härtill. Administrativa fullmaktslagen innehåller bestämmelser om befogenhet för Kungl. Maj:t att vid krigsförhållanden generellt förordna om förlängning inte bara av tid för fullföljande av talan utan även av vissa andra legala tidsfrister inom förvaltningsrätten.

Utänför det område som täcks av berörda bestämmelser faller dels sådana till tiden fixerade legala frister som skall iakttagas genom meddelande till medkontrahent, avhämmande av gods eller eljest på annat sätt än genom vidtagande av åtgärd hos myndighet, dels legala frister av mera obestämd längd (»utan oskäligt uppehåll» etc.) dels avtalade frister. I fråga om frister av förstnämnda typ föreslår kommittén ett tillägg i 10 § särskilda rättegångslagen innebärande, att Kungl. Maj:t får befogenhet att när nämnda lag är tillämplig förordna att lagrummets bestämmelser om återställande av försutten tid också skall tillämpas beträffande andra legala, till tiden fixerade frister på privaträttens område än som nu regleras i paragrafen. När det gäller icke tidsbestämda legala frister samt avtalade frister torde domstolarna, om tillämplig force majeureklausul ej finns, under alla förhållanden komma att i betydande utsträckning ta hänsyn till om ett dröjsmål med iakttagande av frist föranletts av extraordinära förhållanden. En reglering på detta område skulle få svåröverskådliga konsekvenser och föregripa köplagkommitténs arbete. Kommittén har därför ej ansett sig böra lägga fram förslag i ifrågavarande hänseende.

Bestämmelserna i 1940 års lag om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara flyttas enligt lagförslaget över till moratorielagen, varvid tillämpningsområdet vidgas något.

De ändringar som kommittén i övrigt ansett erforderliga i gällande moratorielagstiftning syftar väsentligen till att möjligheten att variera moratorieåtgärderna efter omständigheterna skall komma till klarare uttryck i lagtexten än för närvarande samt till att undanröja vissa ogynnsamma konsekvenser av de nuvarande bestämmelserna framför allt beträffande inverkan på beräk-

ningen av frister för återvinning i konkurs. I sistnämnda hänseende föreslås att moratorieförordnande i princip ej bör innefatta förbud mot att söka gäldenären i konkurs utan i stället bör avse att sådan ansökan skall förklaras vilande.

Kommittén lägger fram förslag till ny moratorielag.

Kommitténs uppdrag att uppmärksamma frågan om förfarandet vid införsel och annan utsökning under krig eller krigsfara har föranletts av en framställning från Svenska Byggnadsentreprenörföreningen att införsel i avlöning av praktiska skäl inte skall verkställas hos företag, som är anslutna till den s. k. byggnads- och reparationsberedskapen (BRB), eller åtminstone verkställas blott för personal som avlönas från företagets centrala avlöningskontor. Efter övervägande av denna fråga konstaterar kommittén inledningsvis att beredskapslagstiftningen bygger på förutsättningen att rättskipningen och förvaltningen i princip skall upprätthållas även under krigsförhållanden. Avdrag på arbetstagarnas lön för preliminärskatt och inbetalning av sådan skatt förutsätts t. ex. allttjämt ske, låt vara i särskild ordning. Svårigheter att verkställa införselavdrag kan under krigsförhållanden uppkomma även i annan verksamhet än BRB. Inställande av införsel skulle medföra förluster såväl för det allmänna som för enskilda personer. I fråga om skatteuppbörden kan Kungl. Maj:t med stöd av förordningen om taxeringsväsendet under krigsförhållanden inställa införsel för restförda skatter om så finns påkallat. Kommitténs överväganden leder till att byggnadsentreprenörföreningens framställning inte bör föranleda någon lagändring. I samband härmed understryker emellertid kommittén att de till BRB anslutna företagens skyldigheter enligt införsellagen under krigsförhållanden givetvis måste bedömas med beaktande av de faktiska svårigheter och hinder av olika slag som kan möta vid skyldigheternas fullgörande. Det sagda har också tillämpning i fråga om utmätning i lön.

Vad gäller utsökningsförfarandet i övrigt under krigsförhållanden noterar kommittén allmänt att administrativa fullmaktslagen är

tillämplig på utsökningsväsendet. Härigenom ges möjligheter till organisatoriska förenklningar och improvisationer av olika slag. Bl. a. kan i stor utsträckning exekutiva för rättningar uppskjutas, om det finns anledning antaga att part på grund av krigsförhållanden är ur stånd att bevaka sin talan. I fråga om indrivning av skatter har Kungl. Maj:t som förut antytts fria händer att förfara efter omständigheterna. Slutligen ger såväl gällande moratorielag som kommitténs lagförslag betydande möjligheter att föreskriva anstånd med utsökning. Mot bakgrund härav och den förut nämnda grundtanken om rättsordningens upprätthållande i krig kan den gällande regleringen beträffande utsökningsväsendet i krig m. m. enligt kommitténs mening i stort sett betecknas som tillfredsställande.

Beträffande frågan om en översyn av denna reglering bör hänsyn också tas till följande omständigheter. I förvaltningslagen (1971: 290) är utsökningsärenden uttryckligen undantagna från lagen. Förvaltningslagens tillkomst torde medföra behov av översyn av administrativa fullmaktslagen. Vidare väntas lagberedningen 1973 framlägga förslag till ny utsökningsbalk som bl. a. kommer att innehålla regler om utsökningsprocessen. Ett eventuellt utarbetande av helt nya regler för utsökningsväsendet i krig m. m. bör enligt kommitténs mening med hänsyn till det anförda lämpligen anstå till dess en grundval erhållits genom lagberedningens kommande förslag till utsökningsbalk och det måhända i samband därmed blir aktuellt att se över administrativa fullmaktslagen. Till dess bör denna allttjämt tillämpas på utsökningsmål.

Omfattningen och beskaffenheten av de moratorieåtgärder som kan erfordras i en extraordinär situation kan av naturliga skäl inte närmare bedömas förrän situationen föreligger. När denna inträffat måste emellertid förordnande utarbetas på mycket kort tid. I syfte att underlätta detta arbete har kommittén upprättat modeller till moratorieförordnande i vissa hypotetiska situationer.

Bilaga Exempel på moratorieförordnanden

De i nedanstående modeller till moratorieförordnande intagna bestämmelserna är att fatta som exempel på tänkbara föreskrifter i vissa typfall men innebär inte något ställningstagande från kommitténs sida i fråga om föreskrifternas lämplighet i konkreta situationer. Det sagda gäller inte minst i fråga om uppräknigen av de fordringar som undantas från moratoriet samt om de belopp som anges beträffande vissa fordringar.

Beträffande sistnämnda fråga må erinras om att vederbörande departementschef i motiven till 1963 års lagstiftning rörande betalningsväsendet under krigsförhållanden uttalade att ett införande av begränsningar i allmänhetens rätt att i en krigssituation lyfta tillgodohavande i penninginrättningar måste antagas få en från psykologisk synpunkt mindre gynnsam effekt och därför syntes böra i möjlig mån undvikas. Man kunde dock enligt departementschefen inte helt utsluta att åtgärder av detta slag kunde bli nödvändiga (prop. 1963: 169 s. 26 jfr. ovan s. 36). Modellerna till generalmoratorium innefattar sådana begränsningar. Kommittén har emellertid räknat med mer eller mindre vidsträckta undantag från moratoriet för att möjliggöra viss handel med livs- förnödenheter m. m. under anståndstiden. I den mån undantagen innebär medgivande till uttag från räkning hos bank förutsätts ett fungerande banksystem med tillgång till erforderlig kredit hos riksbanken.

1 MODELL TILL ALLMÄNT MORATORIUM I HÄNDELSE SVERIGE RÅKAT I KRIG

Kungl. Maj:ts kungörelse om allmänt moratorium

given Stockholms slott den [1 juni 1975].

Kungl. Maj:t har, med stöd av 1 § första stycket moratorielagen (1972:), funnit gott förordna som följer.

1 § På grund av rådande utomordentliga förhållanden skall anstånd (moratorium) åtnjutas tills vidare med betalning av skulder som tillkommit före denna dag och nu är förfallna eller under anståndstiden förfaller till betalning.

Av bestämmelsen följer att moratoriet inte gäller medel som efter denna dag insättes på räkning hos bank eller annan penninginrättning.

2 § Med betalning av köpeskilling för lös egendom får ej moratorium åtnjutas i vidare mån än köpeskillingen avser gods som blivit avlämnat före den 1 juni 1975. Bestämmelsen äger motsvarande tillämpning beträffande betalning som utfästs för annans åtagande att utföra visst uppdrag eller arbete.

Bestämmelsen reglerar moratoriets inverkan på vissa ömsesidiga avtal. Måhända borde en särskild regel uppställas för sådana fall där en-

ligt avtal dellikvider skall erläggas i förskott, t. ex. kontrakt om fartygsbygge. Om leverans skall ske under anståndstiden eller senare innebär den i exemplet upptagna bestämmelsen, att förskottlikviderna ej omfattas av moratoriet. Tillverkaren kan sålunda eventuellt bli berättigad att häva avtalet på grund av dröjsmål med erläggande av förskottlikvid. För att undvika detta skulle kunna föreskrivas det undantaget från regeln att förskottlikvid som enligt ett före moratoriets meddelande träffat avtal skall erläggas efter denna tidpunkt omfattas av anståndet. Beroende på dellikvidernas storlek, tillverkarens egna betalningsåligganden m. m. synes emellertid en generell dylik regel, som skulle tvinga tillverkaren att fortsätta arbetet trots utebliven motprestation, kunna te sig orimlig i vissa fall. Kommittén inskränker sig därför till att fästa uppmärksamheten på frågan om behandlingen av förskottlikvider.

Motsvarigheten till andra punkten lydde i moratorielagen den 4 september 1914: »Har någon eljest utfäst betalning för annans åtagande att något göra eller låta, äge han ej heller på grund av 1 § åtnjuta anstånd med betalningen i vidare mån än åtagandet blivit före nämnda dag fullgjort». Det bör påpekas att regeln i 2 § inte avser sedvanlig förskottsbetalning av hyra och arrendeavgift. Sådan betalning omfattas sålunda av moratoriet.

3 § Från moratoriet undantages

1. skatter samt avgifter som det enligt lag åligger arbetsgivare att betala,

2. lön, pension, livränta, sådant periodiskt utgående vederlag som enligt 2 § första stycket 3 införeslagen (1968: 621) får tas i anspråk genom införelse, underhållsbidrag enligt giftermålsbalken eller föräldrabalken, sjukpenning, arbetslöshetsersättning och andra därmed jämförliga sociala bidrag intill ett belopp av 500 kr. per vecka för varje slag av ersättning, räknat efter avdrag för skatt som i förekommande fall enligt lag skall innehållas vid utbetalningen.

Den som har att utgiva belopp enligt första stycket får utan hinder av moratoriet uttaga för ändamålet erforderliga medel från tillgodohavande på räkning eller checkräkningskredit hos bank eller liknande penninginrättning. Utbetalning skall därvid ske direkt till borgenären eller eljest på sådant sätt att beloppet kan antagas med säkerhet komma mottagare av betalning enligt första stycket tillhanda.

4 § Utan hinder av 1 § får enskild person som har tillgodohavande på räkning hos bank eller liknande penninginrättning taga ut intill 500 kr. i veckan på varje denna dag befintlig räkning. Vid tillämpning härav medräknas ej belopp som vederbörande äger utfå enligt 3 §.

Uppvisas samtidigt till betalning checkar på belopp som sammanlagt överstiger vad som sålunda får uttagas, skall checkerna lösas i förhållande till sin inbördes storlek.

Bestämmelserna i 1 § utgör ej hinder mot överföringar mellan olika räkningar hos samma penninginrättning.

Med räkning hos bank avses även checkräkning men däremot ej checkräkningskredit. Undantaget i första stycket borde rätteligen vara begränsat till visst belopp för varje person oavsett antalet räkningar som denne innehar. F. n. finns emellertid inga möjligheter att upprätthålla en sådan bestämmelse i praktiken. — Anknytningen till vid förordnandets meddelande befintliga räkningar avser att förebygga att bestämmelsen kringgås genom att ett större tillgodohavande på en räkning under anståndstiden fördelas på flera nya räkningar.

För att inte de som har checklön och liknande skall missgynnas bör maximibeloppet för bankuttag beräknas utöver uttag som tillåts enligt 3 § första stycket.

5 § Under anståndstiden får borgenär icke på grund av skuld som omfattas av anståndet söka betalning hos domstol eller exekutiv myndighet, söka gäldenär i konkurs, uppsäga arrende eller hyresavtal eller på annat sätt göra gällande rättsliga verkningar av dröjsmål med betalning.

Har mål om betalning av skuld som omfattas av anståndet redan anhängiggjorts eller ansökan om utmätning eller annan exekutiv åtgärd eller om gäldenärens försättande i konkurs redan ingivits, skall handläggningen uppskjutas till dess anståndet upphör.

Bestämmelsen är avsedd att tillämpas oberoende av invändning. Ansökan om stämning eller utmätning skall sålunda avvisas utan att kommuniceras med gäldenären, såvida ej av handlingarna framgår att denne avstått från att åberopa moratoriet såvitt avser den ifrågasvarande skulden.

6 § Har utmätning redan skett eller gäl-
denärs egendom avträtts till konkurs, får
under anståndstiden egendomen icke försäl-
jas i andra fall än som avses i 40 § 1 mom.
utsökningslagen (1877: 31 s. 1) eller 61 §
andra stycket konkurslagen (1921: 225).
Auktion som utsatts att äga rum skall instäl-
las. Ej heller får borgenär som har lös egen-
dom som pant skaffa sig betalning ur pan-
ten genom försäljning eller på annat sätt.

7 § Sammanträde som utsatts för fördel-
ning av köpeskillingen och andra tillgäng-
liga medel för utmätt fast egendom eller
fartyg skall inställas, om köparen begagnar
sig av anstånd enligt detta förordnande. Det-
samma gäller sammanträde som utsatts för
fördelning av tillgängliga medel när exeku-
tivt förfarande avbrutits innan utmätt fast-
ighet sålts. När anståndet upphör skall auk-
tionsförrättaren, om köpeskillingen erlagts
på rätt sätt, utsätta ny tid för sammanträdet
och kungöra detta enligt föreskrifterna i
140 § 2 mom. och 143 § 5 mom. utsök-
ningslagen (1877: 31 s. 1) samt i annat fall
förfara såsom föreskrives i utsökningslagen
för varje särskilt fall.

Paragrafen har utformats under beaktande
av den lydelse 143 § UL erhåller genom SFS
1971: 495.

8 § — — — får medgiva undantag från
betalningsanstånd, när synnerliga skäl är
därtill.

Möjlighet att erhålla dispens från moratoriet
bör finnas. Det bör få bero på moratoriets
varaktighet och omständigheterna i övrigt om
dispensprövningen skall handhas av Kungl.
Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t be-
stämmer, jfr s. 77 f.

Denna kungörelse träder i kraft omedel-
bart.

2 MODELL TILL MORATORIUM VID BEREDSKAPSTILLSTÅND (EJ KRIG)

Moratorieförordnande enligt denna modell av-
ser att mildra påfrestningarna på bankernas lik-
viditet m. m. i ett läge där samhällslivet i stort
sett alltjämt fungerar normalt men en hastig
försämring i den utrikespolitiska situationen
medfört en exceptionell efterfrågan på likvida
medel.

Kungl. Maj:ts kungörelse om allmänt moratorium

given Stockholms slott den [1 juni 1975].

Kungl. Maj:t har, med stöd av 1 § första
stycket moratorielagen (1972:), funnit gott
förordna som följer.

1 § På grund av rådande utomordentliga
förhållanden skall anstånd (moratorium) åtn-
jutas till och med den 10 augusti 1975 med
betalning av skulder, som tillkommit före
denna dag och nu är förfallna eller under
anståndstiden förfaller till betalning.

Se modell 1, s. 85.

2 § Med betalning av köpeskillning för lös
egendom får ej moratorium åtnjutas i vidare
mån än köpeskillingen avser gods som blivit
avlämnat före den 1 juni 1975. Bestämmel-
sen äger motsvarande tillämpning beträffan-
de betalning som utfästs för annans åtagan-
de att utföra visst uppdrag eller arbete.

Se modell 1, s. 85 f.

3 § Från moratoriet undantages
skatter samt avgifter som det enligt lag
åligger arbetsgivare att betala,
allmänna avgifter,
el-, vatten-, gas-, renhållnings- och tele-
avgifter,
avgifter till eller ersättningar från riks-
försäkringsverket, försäkringskassor och un-
derstödsföreningar,
premier och ersättningar i övrigt på grund
av försäkring,
underhållsbidrag,
skadestånd,
lön, pension och livränta,

arrendeavgift, hyra och tomträttsavgäld, sådant periodiskt utgående vederlag som enligt 2 § första stycket 3 införsellagen (1968: 621) får tas i anspråk genom införsel,

fordran för vilken borgenär på grund av 15 § lagen (1966: 454) om företagsinteckning äger erhålla betalning fastän den ej förfallit,

avtalad amortering av fordran, skuld som åvilar staten, kommun, landstingskommun eller kommunalförbund, ränta.

Den som har att utgiva betalning enligt första stycket får utan hinder av moratoriet uttaga för ändamålet erforderliga medel från tillgodohavande på räkning eller checkräkningskredit hos bank eller likande penninginrättning. Utbetalning skall därvid ske direkt till borgenären eller eljest på sådant sätt att beloppet kan antagas med säkerhet komma mottagare av betalning enligt första stycket tillhanda.

4 § Utan hinder av 1 § får den som har tillgodohavande på räkning eller checkräkningskredit hos bank eller liknande penninginrättning ta ut intill 2 000 kr. i veckan på varje denna dag befintlig räkning eller kredit. Vid tillämpning härav medräknas ej belopp som vederbörande äger utfå enligt 3 §.

Uppvisas samtidigt till betalning checkar på belopp som sammanlagt överstiger vad som sålunda får uttagas, skall checkerna lösas i förhållande till sin inbördes storlek.

Bestämmelserna i 1 § utgör ej hinder mot överföringar mellan olika räkningar hos samma penninginrättning.

5 § Bestämmelse i lag eller avtal att gälldenärs rätt skall vara förverkad i händelse av dröjsmål med betalning skall under anståndstiden ej tillämpas beträffande skuld som omfattas av anståndet. Detsamma gäller i fråga om vite som utfästs att utgå vid sådant dröjsmål.

6 § Handläggningen av mål angående skuld som omfattas av betalningsansånd

skall på begäran av part uppskjutas under anståndstiden. Har talan redan anhängiggjorts, får gälldenären dock ej åberopa moratoriet mot borgenärens bestridande.

Behandlingen av borgenärs ansökan att gälldenären på grund av skuld som omfattas av anståndet skall försättas i konkurs skall uppskjutas under anståndstiden. Detsamma gäller beträffande fortsatt behandling av redan ingiven konkursansökan.

Under anståndstiden får icke på grund av skuld som omfattas av anståndet utmätning, införsel eller annan exekutiv åtgärd sökas eller verkställas.

Första stycket andra punkten innebär givetvis ej att utmätning får ske på grund av betalningsdom vari rättegången kan utmytna. Detta framgår av tredje stycket.

7 § Under anståndstiden får fast egendom, som är utmätt eller som hör till konkursbo, ej i något fall försälgas samt försäljning av utmätt eller konkursbo tillhörig lös egendom ej äga rum i andra fall än som anges i andra stycket. Ej heller får under nämnda tid borgenär som har lös egendom som pant skaffa sig betalning ur panten genom försäljning eller på annat sätt, såvida ej panten är så beskaffad som anges i andra stycket eller gälldenären samtycker till åtgärden.

Försäljning av lös egendom, som är underkastad förskämning eller snar förstörelse eller hastigt fallande i värde eller fordrar alltför kostsam vård, får äga rum utan hinder av bestämmelserna i första stycket. Utmätt lös egendom får också försälgas, om borgenären och gälldenären är ense därom eller överexekutor finner det vara lämpligt. Likaledes får lös egendom som hör till konkursbo försälgas, om borgenärerna i den ordning som föreskrives i 176 och 178 §§ samma lag beslutar om sådan försäljning och rättens ombudsman efter att ha hört gälldenären samtycker därtill.

8 § Sammanträde som efter försäljning av utmätt fast egendom eller fartyg utsatts för fördelning av köpeskillingen och andra tillgängliga medel skall inställas, om köparen

begagnar sig av anstånd enligt detta förordnande. Detsamma gäller sammanträde som utsatts för fördelning av tillgängliga medel när exekutivt förfarande avbrutits innan utmätt fastighet sålts. När anståndet upphör skall auktionsförrättaren, om köpeskillingen erlagts på rätt sätt, utsätta ny tid för sammanträdet och kungöra detta enligt föreskrifterna i 140 § 2 mom. och 143 § 5 mom. utsökningslagen (1877: 31 s. 1) samt i annat fall förfara såsom föreskrives i utsökningslagen för varje särskilt fall.

Se anm. till 7 § på s. 87.

9 § På skuld som grundar sig på växel får borgenären under anståndstiden tillgodoräkna sig ränta efter den räntefot som, om växeln har diskonterats, då tillämpats och i annat fall efter en räntefot som med tre procentenheter överstiger riksbankens diskonto.

Beträffande annan skuld som löper med ränta skall under anståndstiden ränta beräknas efter samma grund som före förfalldagen. Utfästelse att efter nämnda dag ränta skall utgå efter högre räntefot än dessförrinnan skall ej tillämpas under anståndstiden. Är ränta ej utfäst men viss förfalldag bestämd, får borgenären under anståndstiden tillgodonjuta ränta efter den räntefot som för motsvarande fall är föreskriven i 9 kap. 10 § handelsbalken.

10 § — — — får medgiva undantag från betalningsanståndet, när synnerliga skäl är därtill.

Se anm. till 8 § på s. 87.

11 § De ytterligare föreskrifter som fordras för tillämpningen av bestämmelserna i detta förordnande meddelas av riksbanken, domstolsväsendets organisationsnämnd¹ och exekutionsväsendets organisationsnämnd², varje organ såvitt avser dess verksamhetsområde.

Denna kungörelse träder i kraft omedelbart.

3 MODELL TILL MORATORIUM I HÄNDELSE AV ARBETSKONFLIKT VID BANKER OCH ANDRA PENNINGINRÄTTNINGAR

Kungl. Maj:ts kungörelse om moratorium i anledning av rådande arbetskonflikt vid bankerna

given Stockholms slott den [1 juni 1975].

Kungl. Maj:t har med stöd av 1 § första stycket moratorielagen (1972:), funnit gott förordna som följer.

1 § På grund av rådande arbetskonflikt vid bankerna skall anstånd (moratorium) åtnjutas tills vidare med betalning av skulder som tillkommit före denna dag och nu är förfallna eller under anståndstiden förfaller till betalning.

2 § Med betalning av köpeskillning för lös egendom får ej moratorium åtnjutas i vidare mån än köpeskillingen avser gods som blivit avlämnat före den 1 juni 1975. Bestämmelsen äger motsvarande tillämpning beträffande betalning som utfästs för annans åtagande att utföra visst uppdrag eller arbete.

Se modell 1, s. 85 f.

3 § Från moratoriet undantages

1. skatter samt avgifter som det enligt lag åligger arbetsgivare att betala,

2. lön, pension, livränta, sådant periodiskt utgående vederlag som enligt 2 § första stycket 3 införsellagen (1968: 621) får tas i anspråk genom införsel, underhållsbidrag enligt giftermålsbalken eller föräldrabalken, sjukpenning, arbetslöshetsersättning och andra därmed jämförliga sociala bidrag intill ett belopp av 500 kr. per vecka för varje slag av ersättning, räknat efter avdrag för skatt som i förekommande fall enligt lag skall innehållas vid utbetalningen.

¹ Jfr bet. Ny domstolsadministration, SOU 1971: 41

² Jfr bet. Centralorgan inom exekutionsväsendet m. m., Stencil C 1971: 2.

Av naturliga skäl saknas motsvarighet till 3 § andra stycket i modell 1 och 2. I princip torde skatter och avgifter som avses under 1 böra undantas från moratoriet. Beroende på omständigheterna kan det emellertid i ifrågasvarande moratoriesituation bli nödvändigt att låta vissa skatter och avgifter omfattas av moratoriet. — Ang. olika slag av skatter och avgifter se t. ex. prop. 1971: 142 om förmånsberättigade skattefordringar m. m.

4 § Bestämmelser i lag eller avtal att gäldenärs rätt skall vara förverkad i händelse av dröjsmål med betalning skall under anståndstiden ej tillämpas beträffande skuld som omfattas av anståndet. Detsamma gäller i fråga om vite som utfästs att utgå vid sådant dröjsmål. Avtal om arrende eller hyra får ej uppsägas av anledning som nyss sagts.

5 § Handläggningen av mål angående skuld som omfattas av betalningsanstånd skall på begäran av part uppskjutas under anståndstiden. Har talan redan anhängiggjorts, får gäldenären dock ej åberopa moratoriet mot borgenärens bestridande.

Behandlingen av borgenärs ansökan att gäldenären på grund av skuld som omfattas av anståndet skall försättas i konkurs skall uppskjutas under anståndstiden. Detsamma gäller beträffande fortsatt behandling av redan ingiven konkursansökan.

Under anståndstiden får icke på grund av skuld som omfattas av anståndet utmätning, införsel eller annan exekutiv åtgärd sökas eller verkställas.

6 § Växel eller check som utställt före den 1 juni 1975 får under anståndstiden icke uppvisas till betalning eller protesteras för bristande betalning.

Den tid inom vilken innehavaren senast skall uppvisa växel och upptaga protest till bevarande av växelfordran eller uppvisa check och företaga annan åtgärd till bevarande av återgångsfordran på grund av check utsträcker till anståndstidens slut. Därefter skall innehavaren ofördröjligen eller inom tid som bestäms i samband med moratoriets upphävande uppvisa växeln eller checken till betalning samt, om så erfordras, upptaga protest eller vidtaga annan sådan

åtgärd. Vad nu sagts gäller även check som utställs under anståndstiden.

7—11 §§ Samma som i modellen till moratorium vid beredskapstillstånd.

Denna kungörelse träder i kraft omedelbart.

4 MODELL TILL SPECIAL-MORATORIUM

Kungl. Maj:ts kungörelse om moratorium för X aktiebolag

given Stockholms slott den [1 juni 1975].

Kungl. Maj:t har, med stöd av 1 § andra stycket moratorielagen (1972:), funnit gott förordna som följer.

1 § X aktiebolag skall tills vidare intill utgången av mars månad 1976 åtnjuta anstånd med betalning av skulder, som tillkommit före denna dag och nu är förfallna eller under anståndstiden förfaller till betalning.

2 § Förvaltningen av bolagets angelägenheter skall under anståndstiden handhas av administratorer som utses enligt 6 § moratorielagen (1972:).

3 § Handläggningen av mål angående skuld som omfattas av anståndet skall på begäran av administratorerna eller borgenären uppskjutas under anståndstiden. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning på borgenärs ansökan att bolaget skall försättas i konkurs.

Under anståndstiden får icke på grund av skuld som omfattas av anståndet utmätning eller annan exekutiv åtgärd sökas eller verkställas.

Första stycket avses vara tillämpligt såväl på nya mål som på mål som anhängiggjorts före förordnandets ikraftträdande.

4 § Pant som ställts för skuld, för vilken anstånd åtnjutes, får icke försäljas eller utlämnas till annan eller övertagas av borgenären för egen räkning, såvida administratörerna ej samtycker till åtgärden.

Bestämmelse i lag eller avtal innebärande att bolagets rätt skall vara förverkad i händelse av dröjsmål med betalning eller utfästelse av bolaget att i sådant fall utge vite skall ej tillämpas under anståndstiden. Avtal om arrende eller hyra får ej uppsägas av anledning, som nyss sagts.

5 § På skuld som grundar sig på växel får borgenären under anståndstiden tillgodoräkna sig ränta efter den räntefot som, om växeln har diskonterats, då tillämpats och i annat fall efter en räntefot som med tre procentenheter överstiger riksbankens diskonto.

Beträffande annan skuld som löper med ränta skall under anståndstiden ränta beräknas efter samma grund som före förfalldagen. Utfästelse att efter nämnda dag ränta skall utgå efter högre räntefot än dessförinnan skall ej tillämpas under anståndstiden. Är ränta ej utfäst men viss förfalldag bestämd, äger borgenären under anståndstiden tillgodonjuta ränta efter den räntefot som för motsvarande fall är föreskriven i 9 kap. 10 § handelsbalken.

Denna kungörelse träder i kraft omedelbart.

The first part of the paper describes the
 experimental setup and the results obtained.
 In the second part the theoretical analysis is
 presented. The third part contains the
 numerical results and a comparison with the
 experimental data. The fourth part
 discusses the implications of the results
 and the conclusions drawn from the study.
 The authors would like to thank the
 anonymous referees for their valuable
 comments and suggestions. This work
 was supported by the Swedish
 Research Council for Engineering Sciences.
 Stockholm, Sweden, 1971.

KUNGL. BIBL. 20 DEC 1971 STOCKHOLM
--

Statens offentliga utredningar 1971

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Post- och Inrikes Tidningar. [2]
Snatten. [10]
Förslag till aktiebolagslag m.m. [15]
Ny domstolsadministration. [41]
Utsökningsrätt XI. [45]
Unga lagöverträdare I. [49]
Ny moratoriellag. [56]

Socialdepartementet

Familjepensionsfrågor m.m. [19]
Särskilda tandvårdsanordningar för vissa patientgrupper. [38]

Kommunikationsdepartementet

Ny sjömanslag. [6]
Ett nytt bilregister. [11]
Utredningen angående befordran av förligt gods på väg m.m. 1. Europeisk överenskommelse om internationell transport av förligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. [20] 2. Europeisk överenskommelse om internationell transport av förligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. [21] 3. Europeisk överenskommelse om internationell transport av förligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. [22] 4. Europeisk överenskommelse om internationell transport av förligt gods på väg. (ADR) Register m.m. [23]
Sjömanspension. [30]
Lastbil och Taxi. [34]

Finansdepartementet

SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. [1]
1970 års långtidsutredning. 1. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. [5] 2. Finansiella tillväxtspekter 1960-1975. Bilaga 4. [7] 3. Arbetskraftsresurserna 1965-1990. Bilaga 1. [8] 4. Miljövärden i Sverige under 70-talet. Bilaga 8. [12] 5. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. Bilaga 6. [13] 6. Varuhandeln fram till 1975. Bilaga 3. [14] 7. Regional utveckling och planering. Bilaga 7. [16] 8. Export och import 1971-1975. Bilaga 5. [40]
Större företags offentliga redovisning. [9]
Mått och vikt. [18]
Betalningsbalansutredningen. 1. Den svenska betalningsbalansstatistiken. [31] 2. Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga. [32]
Teknisk översyn av kapitalbeskattningen. [46]
Testutredningen. 1. Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen. [47] 2. Personurval med hjälp av psykologiska undersökningar. [48]

Utbildningsdepartementet

Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. [24]
Kyrkan kostar. [29]
Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen. [36]
Utredningen rörande lärarnas arbetsförhållanden. 1. Lärarnas arbete. En statistisk arbetstidsstudie. [53] 2. Lärarnas arbete. Bilaga I. Tekniska rapporter. [54] 3. Lärarnas arbete. Bilaga II. Tabeller. [55]

Jordbruksdepartementet

Veterinärdistriktsindelningen, m m. [3]

Handelsdepartementet

Fri affärstid. [33]
Konsumentpolitik - riktlinjer och organisation. [37]

Inrikesdepartementet

Servicekommittén. 1. Boendeservice 3. Kommunstudien [26] 2. Boendeservice 4. Projektstudien. [26] 3. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. [27] 4. Boendeservice 6. Strukturstudien. [28]
Den fria rörligheten för personer inom EEC. [35]
Den svenska köpkraftsfördelningen 1967. [39]
KSA-utredningen. 1. Försäkring och annat kontant stöd vid arbetslöshet. [42] 2. Arbetskraftens struktur och dimensioner. [43] 3. Bilagor till KSA-utredningens betänkande. [44]
Invandrarutredningen I. [51]
Byggandets industrialisering. [52]

Civildepartementet

Kommunala val. [4]
Räddningstjänst. [50]

Industridepartementet

Malm - Jord - Vatten. [17]

